

Dr. Dušan Úradníček - Kronika Starej Turej

Uverejnené s láskavým dovolením pani Viery Kýškovej

Úvod

Tak cítim, že čím si dlhujem mojej rodnej obci Starej Turej. Moji vrstovníci a od nás starší ľudia vymierajú a dnes je tu málo tých, ktorí by poznali život v tejto obci z čias Rakúsko-Uhorska, kedy Stará Turá bola celkom inakšia ako za prvej ČSR, zvlášť po druhej svetovej vojne. Keby sa bol zachoval celý archív obce, nebola by naliehavosť spísania kroniky tak veľká. Takto však je treba urýchlene pozberať to, čo sa ešte dá a položiť to na papier.

Podujal som sa na túto prácu, ktorá dúfam, že i popri svojich nedostatkoch predsa len poslúži svojmu účelu. Ani írečití Staroturania nepoznajú minulosť svojej obce, no tým menej sa to dá predpokladať u tých, ktorí v posledné časy, najmä po vybudovaní viacerých podnikov sem prišli a medzi nami natrvalo zakotvili.

Vzhľadom na spomenutý účel píšem kroniku populárne, aby bola každému prístupná. Prácu som podelil na dve obdobia:

I. časť od najstarších čias po rok 1848 (feudalizmus)

II. časť 1848 - 1948 (kapitalizmus)

Dr. Dušan Úradníček

OBSAH

I. časť od najstarších čias po rok 1848

I. 1. Vznik obce, čachtické panstvo, feudálne pomery v Uhorsku

I. 2. Privilégiá, listiny, urbáre do r. 1800

I. 3. Domáce hospodárstvo

I. 4. Administratíva, cirkev, vzbury a pohromy do 1848

I. 5. Hurbanovské povstanie r.1848, Bachova éra

II. časť 1848 - 1948

II. 1. Národný a kultúrny život od polovice 19.storočia

II. 2. Školstvo, správa obce

II. 3. Život a zvyky

II. 4. 1.svetová vojna, priemyselné podniky

II. 5. 2.svetová vojna

III. Prílohy

Prílohy k II. časti kroniky

I. časť od najstarších čias po rok 1848

I.1. Vznik obce

Keď sa pýtame na vznik našej obce, musíme si uvedomiť, že v starých časoch celý chotár Starej Turej, ale aj jej okolia bol pralesom. Nebolo tu ani chodníčka a človek, ktorý sem zabľúdil, mohol sa orientovať iba podľa toku potokov. Terén nebol vhodný pre väčšie sídlisko a prvý človek tu žil z poľovačky a rybolovu.

Potoky zo Starej Turej tečú v dolinke na Čachtice. Prirodzeným spojom, ktorým sa bolo možno dostať na Považie, je teda táto dolinka. V dávnych časoch Považie bolo lesnaté, ale i bažinaté, plné mlák a živých i mŕtvych ramien Váhu. No len čo sa Európa sťahovaním národov zaľudňovala, stalo sa Považie obchodnou cestou a pokým náš chotár bol ešte tichý, tam už bol väčší ruch, zvlášť na bočných spojoch, ako v Bošáckej a Lieskovskej doline, ktoré spájajú Považie s Moravou. Pokým sa teda život v Považskej doline formoval už v akési osady, v turanskom chotári žili iba jednotlivci, alebo nepatrný počet rodín. Pri sťahovaní národov novší, alebo výbojnejší kmeň vytlačil z roviny do vrchov predošlých usadlíkov. Ľudia pred krutými vojakmi, keď nepriateľ nielen lúpil, ale aj vraždil obyvateľstvo alebo ho odviekol za otrokov do zajatia, aj sami utekali na odľahlé miesta a tak sa postupne osídľoval aj náš chotár.

Z tých čias nemáme žiadnych písomných pamiatok, a preto akési vysvetlenie nám môžu dať iba predmety tu a či v blízkosti nájdené, ako aj porovnania s inými miestami širšieho okruhu. Tak v časopise Muzeálnej spoločnosti slovenskej (ročník č. 8/1903, str. 51) píše Ľ.V.Rizner, že na Starej Turej na našlo viac kamenných, bronzových a železných predmetov, ktoré sa nachádzali v zbierke neb. J.Ježovej, z ktorej on dostal jednu kamennú sekeru a tú uložil do Martinského múzea. Aj D. Mednyansky mal vo svojej zbierke niekoľko bronzových nálezov zo Starej Turej (Arch. Ért.VI.1886, str. 154). Ethey spomína kamenné sekery nájdené pri Čachticiach, ktoré ležia v piešťanskom múzeu.

Najstaršie stopy o pobyte človeka v našom chotári idú teda až do mladšej doby kamennej. I. Krascsenits píše vo svojom diele Csejte és környéke (1914), že v našom kraji v starých časoch pobehovalo mnoho zveriny, najmä jeleňov, lebo zver tu bola od severných vetrov chránená Javorinou. Veľké lesy jej dávali dostatok úkrytu, mala hojnosť potravy a vody. Vtedajší človek tu býval v zemských dierach alebo len čiastočne v zemi tak, že otvor bol doplnený spleteným prútím, ktoré vymazal blatom.

V dobe bronzovej bolo Slovensko už čulou križovatkou obchodných ciest, čo dokazuje veľké sídlisko nájdené vo Veselí nad Váhom (pri Piešťanoch), kde sa vyskytli bohaté bronzové nálezy. Pri Čachticiach v roku 1932 našli pod plochým kameňom uloženú šabľu z bronzovej doby ako aj bronzový kosák a dláto, ktoré sú teraz uložené v piešťanskom múzeu. V Očkove pluh vyoral urnové pohrebište. Urny sú z červenej a čiernej hliny rôznych foriem. Medzi nimi sa našli kosti, bronzové spony, ihly.

Z doby železnej máme už bohatšie dôkazy z nášho okolia. Sú to jamové bydliská pri Novom Meste nad Váhom, nájdené črepy medzi Brezovou a Vrbovým, pri Bukovci, keramika v Trebaticiach, latinský nápis z roku 179 nášho letopočtu, vytesaný do trenčianskej skaly, v blízkosti ktorej bojovala druhá rímska légia s Kvádmi.

V podzámskej doline čachtického hradu bol rozsiahly dvojšancový pohanský hrad a naproti nemu pod menom Oltárik pomenovaná vyvýšenina, podľa ústnej tradície obetište. V šancoch spomenutého hradu našli úlomky železných šípov, teda už v onej dobe sa tu bojovalo. Pohanské hrady na našom okolí boli tiež medzi Vrbovým a Brezovou "Hrádek", nad Dolným Srníom "Hradisko", v lubinských horách "Hradište", pri Branči "Starý hrad".

V štvrtom storočí v našich horách bývali Avari, v šiestom až ôsmom storočí prišli na Považie už vo väčšom počte Slovania (Slováci, Moravania, Chorváti). Karol Kálal však v Obrazoch z dejín Slovenska poznamenáva, že rímski dejepisci v . - IV. storočí uvádzajú tu slovenské názvy ako Hron, Bystrica, Pleso, Černá a iné. Nemecký kronikár, ktorý bol pri posviacke kostola v Nitre poznamenal, že v roku 830 na nitrianskom hrade panoval Pribina ako veliteľ nad ostatnými slovenskými župami. Koncom IX.storočia veľkú časť Slovenska dobyli Maďari, ktorí sa usadili najprv na čiare Nitra - Hlohovec. Okolo roku 1000 kráľ Štefan obsadil už takmer celé Slovensko. J. Botto píše, že Slováci bývali pri Váhu, Nitre, Hrone a Ipli. Stáleho vojska nemali a muži sa schádzali do zbrane len keď bola vojna, voliac si vtedy aj vojvodu.

Po tomto všeobecnom prehľade vývoja tej časti verejnoprávnych pomerov v Uhrách, ktoré sú nám potrebné ako širší rámec pre našu kroniku, môžeme teraz už pristúpiť k bližšiemu popisu udalostí týkajúcich sa Starej Turej a jej blízkeho okolia. Predovšetkým ale je treba zistiť, v čom má pôvod meno Stará Turá.

V písomných pamiatkach sa naša obec po prvý raz spomína v r. 1392 pod menom Twr. Pomenovanie Turá treba odvodiť od staroslovanského božstva Tur. Tagányi v Nitramegyei Közlönyi (1888 č.42) poznamenal, že meno Tur pochádza od zvierat'a tur a názov znamená pastierov turov - býkov. Avšak už predtým L.Reuss všetky názvy so slovom Tur spojené považuje za bájoslovné, pohanské, súvisiace s uctievaním božstva Tur (Slov.pohľady 1881, str. 490), ktorému boli zasvätené sviatky Turíce, vtedy nosili nakresleného býka - tura a na jeho poctu pálili obete. Býk tur bol šesť stôp vysoký, desať stôp dlhý, rohy mal krátke, čierne, srpovite ohnuté, hrdlo mocné a celá šija i prsia pokryté dlhou srstou. V hlave a krku bol taký silný, že koňa ľahko prehodil, zviera strašlivé, divé, srdnaté. Neručí, ale krochce a bije všetko, čo mu príde do cesty (Slov.pohľady 1882, str. 18).

V súvislosti s názvom Turec, Ctibor Zoch tiež napísal, že Turec je toľko, čo božstvu Tur zasvätené miesto (Slov. noviny 1855, str. 502). Sasinek, Lombardini myslí tiež na zviera tura. Pravda, ťažko je zistiť, či božstvo Tur a či jemu posvätené zviera tur dalo bezprostredný podnet tomu alebo onomu názvu z tohto koreňa. Križko sa už dávno klonil pamiatke zvierat'a tura (Slovník muz.spol.slov. 1897, str. 244) a tak aj Holuby s pripomienkou, že popri ňom to mohol byť aj nejaký pohanský kult modly pod obrazom tura (Slov.pohľady 1890, str.525).

S pomenovaním obce z koreňa tur je treba zachádzať opatrne, lebo to môže pochádzať aj od mena osoby Tur. U nás na Slovensku je hodne takýchto pomenovaní, napríklad najbližšia Turá Lúka, ktorá však je novšieho dáta, založená až v roku 1560 (podľa Petrov-Pestyho zborníka sa spomína od roku 1580 a do roku 1696 sa menovala Turopole, iba od 18.storočia sa menuje Turou Lúkou). Ďalej je tu Turá v Želiezovskom okrese, Turany pri Martine, Turany nad Ondavou, Turovec pri Humennom, Turčiansky, Turčok pri Revúcej, Turíčky pri Lučenci, Turie Pole pri Modrom Kameni, Turík pri Ružomberku a Turová pri Zvolene.

Naša obec leží pod vrškom Drahy, čo v staroslovienštine značí obetný vrch, obetište a tak v súvisi s oboma týmito menami môžeme už bezpečnejšie súdiť, že pomenovanie našej obce Turou je staroslovanského pôvodu, pochádzajúceho ešte z čias, keď naši pohanskí predkovia vo svojom náboženstve ctili prírodu a nie boha - ducha. Ľud svoje pobožnosti odbavoval v horách okolo obetných stolov, pobožnosti riadil starosta, lebo starí Slovania kňazov nemali. K pobožnostiam patrili tance a hry. Fašiangy, Muriena, Svätajánske ohne, majáles, lesné panny, to všetko sú zbytky slovanského pohanstva (K. Kálal: Obrazy dejín Slovenska).

Prímeno "stará" povstalo neskôr, určite pre rozlišovanie od blízkej obce Turá Lúka.

Čachtický hrad

Naša obec patrila pod panstvo čachtického hradu. Jedna z najstarších písomných pamiatok o čachtickom hrade je z roku 1392. je ňou donatná listina, ktorou kráľ Žigmund daroval hrad a k nemu patriace panstvo Ctiborovi. K panstvu patrili obce: Kostolany, Vrbové, Pobedim, Bzince, Lubina, Turá, Hrušové, Višňové, Kostolné, Vaďovce a Hrachovište.

Myjava vtedy ešte nebola. Tú založili v roku 1586 občania považskej doliny a z okolia Nitry, utekajúci pred Turkami. Na stene myjavského kostola je kamenná doska s týmto nápisom: Miava Comite Paulo de Nadasdy anno 1586 fundata. Superintendent Abrahamides pri vizitácii myjavského zboru 1611 to tiež naznačil.

Brezová patrila pod Branč a k čachtickému panstvu sa dostala až v roku 1569, keď ju Maximilán II. dal Uršule Nádašdyčke.

Prvá písomná zmienka o Čachticiach je v listine z roku 1248, kedy ich kráľ Belo uvádza ako obec patriacu pod župu Nitriansku.

S osudom čachtického hradu a panstva šiel aj osud našej obce a preto je treba sa s nimi bližšie zapodievať.

Koncom 13.storočia čachtický hrad držal Hunt Pázman, ktorému ho násilím odobral Matúš Čák, pán Váhu a Tatier.

V roku 1392 kráľ Žigmund daroval Čachtický hrad a panstvo Ctiborovi, rodom Poliakovi, ktorý bol pánom 15 hradov a 175 dedín. Ctibor zomrel v roku 1414 a je pochovaný v Krakove. Po smrti tohto hrad i s panstvom zdedil jeho syn Ctibor mladší (zakladateľ vaďovského kostola), ktorý zomrel v roku 1434 bez zanechania mužských potomkov a tak hrad i panstvo pripadlo späť korune. Po dvoch rokoch, t.j. v roku 1436 dal kráľ hrad Michalovi Országhovi. V osobe Krištofa Országha v roku 1567 rod Országhovcov vymrel. V roku 1569 čachtické panstvo kúpila vdova Tomáša Nádašdyho so svojim synom Františkom (manžel Alžbety Báthoričky) za 50 tisíc zlatých, ktoré potom s povolením Rudolfa II. v roku 1602 zdedil sám František pri doplatku 36 tisíc zlatých. Čachtickému panstvu patrili vtedy: Čachtice, Vrbové, Kostolany, Komárno (čachtické), Želovany, Částkovce, Korytné, Krajné, Brezová, Kostolné, Turá, Lubina, Hrušové, Hrachovište, Višňové, Vaďovce, časť Dubového a Bzince. Fr. Nádašdy III., popravený v roku 1671, bol posledným majiteľom hradu z rodiny Nádašdyovskej, jeho majetok bol skonfiškovaný.

Podľa inventára z roku 1645 pri vstupnej bráne hradu bolo postavených 9 pušiek, na baštách 2 staré taracky, 1 mažiar, 1 metač gúl (viacrúrová zbraň). V hornom hrade bolo 25 ťažkých pušiek, 3 ohňové lopty a 3 alabardy. Boli tam 4 tony pušného prachu ako nálož pre 50 veľkých tarackov, 25 metačov gúl, pre 1500 ťažkých pušiek a mušketiek s guľkami ako nábojmi. Pri inventúre uvádzajú ďalej drevené lavice, drevené kahance, kachle atď. Kapitánom hradu bol vtedy Gašpar Ocskay.

Kratší čas držal potom panstvo ostrihomský arcibiskup Juraj Széchényi, až bolo v roku 1665 za 200 tisíc flt. odpredané aj s beckovským panstvom Krištofovi Erdödyemu.

V júli 1708 dobyl hrad František Rákoczy, ale už v auguste, keď ho cisárske vojská z hradu vyhnali, dal hrad podpáliť. V rokoch 1714 - 1717 dal hrad čiastočne opraviť gróf Forgách. Poslední vlastníci hradnej zboreniny boli: 6/12 Fould Springer, 3/12 Homonnay a 3/12 rodina Jeszenská.

Zo zostárlych hradov vybudovali postupne žaláre. Čachtický hrad vyhorel v roku 1708 za vojny Rákoczyho, trenčiansky 1790, beckovský 1792. Po menších opravách premenili tieto hrady na žaláre. Čachtický hrad slúžil za žalár nitrianskej stolici už v 17.storočí, čo dokazuje záznam z roku 1628, 1638 a 1673. Tu väznili Juraja Hrajnohu a jeho spoločníkov a tu ich aj popravili. Tu bol v roku 1736 sťatý vrah Pavol Bránecký. Branč bol premenovaný na väznicu v roku 1724, Beckov 1770. Najneobyčajnejším väzňom v Čachtickom hrade bola Alžbeta Báthoryčka, vydatá Nádašdyová.

Alžbeta Báthory bola dcérou Juraja II Báthory (panovnícky rod v Poľsku), manželkou Františka III. Nádašdyho (zomrel v roku 1604). Mali tri deti a to jednu dcéru vydatú za Mikuláša Zrínyiho, druhú za Juraja Drughotu a syna Pavla I.

Keď sa palatín Juraj Thurzo, zdržujúci sa práve v Bratislave, dopyčul o podivných veciach, ktoré sa dejú v Čachticiach, vzal so sebou oboch Báthoričkiných zaťov a so svojim sprievodom dňa

29.decembra 1610 dorazil do Čachtíc. Ako vkročili do kaštieľa, v ktorom bývala Bátorička, našli tam jedno mŕtve dievča, ďalšie od mnohých rán zomierajúce a ženu, ktorá po mučení v ťažkých ranách sedela na schodoch žalára, ako aj viacero dievčat vo väzení, ktoré mali byť budúcimi obeťami. O tomto písal sám palatín v liste svojej žene.

Juraj Thurzo hneď na mieste odsúdil Bátoričku na doživotné väzenie na Čachtickom hrade (tam zomrela 21.8.1614) a jej spoločníkov Ficka, Ilonu a Dorotu dal pochytať a odviesť so sebou do Bytče.

Dňa 21.1.1611 zasadal súdny dvor, na čele ktorého bol Teodor Szirmay, tabulárny sudca, Gašpar Ordódy, trenčiansky sudca a Ján Davil, oravský podžupan a 12 prísediacich. Bátorička denne celé hodiny sedávala pred zrkadlom a zvlášť dbala o svoju pleť. Raz, keď ju viacero dievčat pri tom obsluhovalo, jedna z nich (Dorica) nepozornosťou šklbla vlasmi panej, tá v hneve vyskočila a rukou uderila dievča do tváre tak, že dievčaťu vystrekla z nosa krv a pritom niekoľko kvapiek padlo Bátoričke do tváre. Keď si krv z tváre utrela, zdalo sa jej, že pleť sa od krvi dievčaťa osviežila a opeknela. Prekvapená týmto, zdôverila sa dvom starým babám, Ilone a Dorote. S nimi spoločne pripravila svoj diabol'ský plán. Zberňou krvi sa stala pivnica kaštieľa. Prvou vyhladenou obeťou bola deva Dorica. Za spoločníka si privolali sluhu Ficka, ktorý devu v pivnici prebodol, baby krv zachytili a pani hradu sa v nej umyla.

V tom čase bolo zvykom, že malí a strední zemani posielali do magnátskych kaštielov svoje dcéry na vzdelávanie sa. Keď sa v čachtickom kaštieli viacej dievčat stratilo, rodičia detí začali mať podozrenie. O veci sa viac a viac hovorilo, až sa vec dostala na kráľovský dvor. A kráľ aj vyšetrovanie nariadil. (Thuroczy Hung P.I. 189). Vyšetrovaním bol poverený sám palatín Thurzo, žalobu zastupoval jeho tajomník Juraj Závodský.

V nariadenom vyšetrovaní boli vypočutí ako svedkovia:

Ján Kubovič, Ján Valko, Martin Jankovič, Martin Krško, Ondrej Uhrovič, Ladislav Antalovič, Tomáš Zima, Ján Chrapmon, Ondrej Butora, obyvatelia Čachtíc, ktorí tvrdia, že videli poranené dievčatá a niektorí videli ako umučené dievčatá pochovávali. Svedkyňa Zuzana tvrdila, že dievčatá kradol a do kaštieľa vláčil Ficko, vdova Baranyay, ktorá v kaštieli slúžila 4 roky tvrdí, že tam zavraždili viac ako 60 dievčat, vdova Kočišová, ktorá tam slúžila 3 roky udáva, že Nádašdyčka a jej spoločníci rôznym mučením zamordovali viac ako 30 dievčat, vdova Göncyová pod prisahou udáva, že medzi obeťami je aj jej 10-ročná dcéra.

Vypočutý Ficko, pravým menom Ján Ujváry, udal, že je 16 rokov v službách Nádašdyčky, priznáva zavraždenie 37 dievčat, 5 ich pochoval v jednej jame, 2 v záhrade, 2, ktoré zabila Dora, na cintoríne. Priznal sa, že s Dorotou bol lákať dievčatá do kaštieľa. Tieto potom poväčšine mučili tak, že im viedenskou šnúrou uviazali ruky, vykrútili im ich dozadu a keď nabehli krvou a boli čierne ako uhol, bili ich po rukách tak dlho, pokým im nepraskli žily. Niekedy dievčatá bili na dlane a šlapy tak dlho, kým nezomreli. Nožnicami im za živa strihali mäso. Ilona ich ihlami pichala, horúcim železom im opaľovali ústa, nos alebo oči, roztrhali prstami. V zime nahé dievčatá na mraze oblievali vodou pokým nezomreli. Nechali ich hladovať.

Ilona Jó doznáva, že bola desať rokov v službách a dojkou detí Nádašdyčky. Koľko dievčat zabila nevie, ale bolo ich vraj mnoho, boli medzi nimi aj zemanky rôznych národností a z rôznych miest. Udáva, že i sama Nádašdyčka vnútila dievčaťu v dlani držať žeravý kľúč, ba i vlastnú švagrinú dala vyzliecť do naha, natrieť ju medom a tá musela v lete cez deň i noc stáť, aby ju žrali muchy a chrobáci. Dorota nožnicami strihala do tela dievčatá, Ficko ich bil. Nádašdyčka dievčatá kúsala a keď niekam cestovala, hneď hľadala miesto, kde by bolo možné dievčatá mučiť. Dorota Szentésová je 5 rokov v službách Nádašdyčky. Vie o vražde 36 mladých žien a dievčat, ktoré boli umučené rôznymi spôsobmi.

Podľa rozsudku zo dňa 7. januára 1611 boli obžalovanej Ilone a Dorote vytrhané prsty kliešťami a ich telá upálené. Fickovi bola sťatá hlava a jeho telo upálené.

Tieto výčiny Bátorička konala vo svojom kaštieli v Čachticiach (no i na iných miestach), ktorý stál nad kostolom. Kaštieľ mal nad vstupnou bránou vežu s hodinami. Pod bránou bola väznica s chýrnou železnou pannou. Podľa inventára je to popravné zariadenie, veľká skriňa v podobe človeka. Vo vnútri skrine trčali veľké a ostré klince, dvere sa zatvárali na silnú strunu a ich vnútorná strana bola tiež plná ostrých kincov. Človeka tam zatvoreného tieto klince na mnohých miestach prebodli a zabili.

Kaštieľ vyhorel v roku 1772 a dnes niet po ňom stopy.

Verejnoprávne pomery (vývin feudalizmu v Uhorsku)

Na vznik a vývoj našej obce a na pomery v akých naši občania - predkovia žili, vplývali v prvom rade udalosti širšie, t.j. celého kraja, v ktorom obec leží a v druhom rade udalosti užšie, domáce. História obce by nebola úplna, ak by sme sa v nej zapodievali iba udalosťami domácimi, ba tie by nebolo možno ani dobre pochopiť, ani vyhodnotiť, bez znalostí širších, verejnoprávnych pomerov, ktoré predsa na domáci vývoj priamo a mocne pôsobili.

Tak privilégium libertínov, ktoré Staroturania dostali od kráľa Mateja, nie je možné vyhodnotiť bez poznania ťažkých zápasov drobného ľudu, ktoré sa odohrávali práve v čase približne od spomenutej už prvej pamiatky našej obce až do roku 1848.

Pokiaľ sa týka inštitúcie poddanstva, ťarchy poddaných a bojov o právo voľného sťahovania, išiel vývoj takto:

Uhorský kráľ Štefan zreformoval organizáciu jestvujúceho už hradného zriadenia, ktoré premenil na kráľovskú stolicu, zaviedol donacionálny systém a zorganizoval cirkev.

Všetka zem v krajine patrila vtedy kráľovi (korune). Správa kráľovských majetkov bola všade sústredená na kráľovskom hrade, ktorého obranu obstarávali v ňom alebo na jeho okolí usídlení vojaci a tam pridelený pracujúci ľud. Títo spolu tvorili hradnú posádku. Osadníci boli zoskupení podľa desatinnej sústavy a delili sa na desiatky a stovky. (Rozsiahle staroturianske kopanice sú rozdelené na 8 desiatok a bolo by zaujímavé zistiť, z ktorých čias toto rozdelenie pochádza). K týmto neskoršie prichádzali kolonisti. V blízkosti hradu vznikla dedina.

Hrad a každá stolica si musela sama obstarávať všetky potreby. Podľa toho boli obyvatelia hradu pridelení a tam usadzovaní. Remeslu sa každý mohol vyučiť len doma, od otca. Ľudia rovnakého zamestania sa združovali v osobitných skupinách domov alebo v uliciach.

Donácie boli dary, pozostávajúce z rozsiahlych pozemkov, ktoré kráľ dával ako odmenu za vernosť a vojenské služby, najmä vojenským hrdinom a cirkvi ako fundácie. Týmto donáciami sa vytvoril veľkostatok najprv cirkevný, potom svetský. S darom pozemkov kráľ súčasne preniesol na obdarovaného právomoc nad obyvateľstvom, ktoré bývalo na darovanom pozemku.

Kráľ Štefan vytvoril aj celokrajinskú organizáciu cirkve a obdaril ju značnými majetkami. Cirkev chtiac kultivovať túto panenskú pôdu podľa vzorov donesených zo Západu, naučila obyvateľstvo obrábať zem. Tu pomohla najviac rehoľa sv. Benedikta, ktorá v IX. a X. storočí na Západe mala vedúci zástoj na hospodárskom poli pri chove dobytka i v remeslách. Rehoľa mala svoje pravidlá pre každé odvetvie obrábania, pre správu obavateľstva žijúceho na jej majetkoch, pre obrábanie neúrodných oblastí, vysušovanie močiarov, vyrubovanie lesov, pre stavbu cist a domov. Pre každý odbor mala svojich odborníkov. Takto sa rehoľa a jej kláštory stali

významným faktorom pre hmotný rozvoj kraja. Jej obyvatelia žili v priaznivejších pomeroch ako obyvatelia na svetských majetkoch. Kolonisti sa preto hrnuli na cirkevné statky a ak sa svetskí páni snažili dostať kolonistov, museli im dávať aspoň také podmienky a výhody, aké mali kolonisti na majetkoch rehole. Za sťahovania národov vojenský dobyvatelia strhli na seba vládu nad pôdou a tak aj politickú moc. Obranu dobytej krajiny (vojenstvo) a politickú moc si podržali, avšak obrábanie zeme, chov dobytka, remeslo a obchod prenechali zajatcom a slobodným - no nemajetným ľuďom, ktorých usadili na svojich pozemkoch. Tak to robil kráľ ako vlastník zeme celej krajiny a tak to robili aj zemepáni, ktorí darom (donáciami) statky od kráľa dostali. Politické postavenie zemepána bolo závislé nielen od množstva zeme, ktorú dostal, pretože tá bola iba mŕtvym kapitálom, ale hlavne od množstva obyvateľstva na nej. Obyvateľstva bolo v celom kraji poriadko, pracovných síl teda málo a preto sa kráľ i zemepáni svoje pozemky obsadiť kolonistami, t.j. z cudziny privolanými slobodnými roľníkmi a remeselníkmi. Moc zemepánov rástla tak voči panovníkovi (vynucovali si čoraz viac práv v administratíve, súdnictve a policajnej správe, najmä na svojich pozemkoch) ako aj voči slobodným, zajatcom a ich potomkom na ich pôde usadenými. V XIV.storočí slobodní i neslobodní pracujúci splynuli v jednu triedu poddaných.

Voči pracujúcim vrstvám uplatňovali nároky štát i cirkev. Kráľ Štefan zaviedol štátnu daň, ktorú platili len slobodní (aj za svojich otrokov) v peniazoch (denarii liberorum) ako daň z dymu (domu). Cirkvi platili desiatok (decimu) z úrody a príjmov taktiež iba slobodní (aj za svojich otrokov). Slobodní museli stavať aj kostoly. Desať obcí malo postaviť spoločný kostol, ako aj postarať sa o zaopatrenie kňaza, pričom minimum pôžitkov bolo určené v dvoch sessiách, šesť volov, tri kravy, tridsať kusov drobného statku. O vystrojenie kostola a kňazské rúcho sa postaral kráľ, o knihy a kňazov biskup (Péterffy Jarra Conc.Extæ Hungariæ 1792, pag.9).

Pri kolonizácii roľník i remeselník dostal intravilán, na ktorom si postavil drevený dom, maštal, stodolu a iné hospodárske budovy. Pri dome mal zeleninovú záhradu a ovocný sad. Hospodárske budovy a náradie tvorilo súkromný majetok roľníka. V extraviláne pestoval obilie, mal pasienok, lúku alebo vinohrad. Z toho bola obživa pre roľníka alebo remeselníka. Pozemok patrilo zemepánovi, úžitok z neho roľníkovi. Za pozemky platil nájomné produktami (obilím, krmou, kožou, vínom, ošípanými, hydinou atď) a službami.

V XI. - XII. storočí v západných krajinách Európy sa spoločenská organizácia už úplne postavila na stavovský základ (feudalizmus) a pomer medzi pánom a poddaným sa značne priostřil. Poddaní opúšťajú statky a utekajú v masách kolonizovať málo obývané kraje Uhorska. Tým sa aj tu vzhľadom na vtedajšie primitívne hospodárske spôsoby, ukazuje prebytok pracovných síl, v dôsledku čoho zemepáni začínajú aj slobodných obmedzovať v ich právach a ťarchy pracujúcim zvyšujú. Koncom XII.storočia sa myšlienka feudalizmu udomácňuje aj v Uhrách. Tento vývoj napomáha aj sám kráľ rozdávaním korunných majetkov súkromníkom. So statkami boli darovaní aj hradní poddaní a iba vojaci boli pri donáciách z darov vyňatí. Z týchto kráľovských sluhov - vojakov sa potom vyvinula trieda malých a stredných statkárov, ktorí žili na vlastných majetkoch, zem si obrábali sami (malí statkári) alebo s menším počtom poddaných či kolonistov (stredná šľachta). Títo šľachtici patrili pod právomoc kráľa a boli v jeho službách.

V XIII.storočí sa rozvoj feudalizmu v Uhorsku skončil. Kráľ Ondrej II.rozdelil takmer všetky korunné pozemky, moc panovníka tým síce poklesla, naproti tomu cirkevní a svetskí veľmoži zbohatli a rozšírili svoj vplyv na úkor koruny. Ťarchy poddaných sú už veľké. Zaťažuje ich nielen práca na pozemkoch zemepánov, ale najmä furmanka, chodenie s posolstvom a povinnosť sprevádzať zemepána. Urbariálne poplatky sa začínajú požadovať v hotovosti.

V marci 1241 vtrhli do Uhorska Tatári a plienili tu celý rok, pričom zničili veľa usadlostí, obyvateľstvo vyvraždili alebo odvliekli. Kráľ Belo IV. začal obnovu krajiny volaním ďalších kolonistov. Hradné zriadenie, ktoré Tatári úplne rozvrátili, sa vybuďovalo znova, ale už tak, že veľmoži postavili nové kamenné hrady a stali sa tam všemocnými páni na svojom území. Na

zemepána sa presunula súdna právomoc nad jeho ľuďmi, čo sa časom zvrhlo na pánsku svojvôlu.

V protiváhe rastúcej moci zemepána kráľ rozmnožoval počet kráľovských sluhov a podporoval zriadenie miest. Mešťania vytvorili novú spoločenskú vrstvu (civis). Vedľa slobodných kráľovských miest časom vznikali aj mestá zemepánov.

Popri svojej moci snažili sa veľmoži obráť o právo voľného sťahovania aj slobodných malých roľníkov (bývalých kolonistov), ktorí už tvorili väčšinu obyvateľstva. Takisto aj nižšiu šľachtu. Ale na krajinskom sneme roku 1298, kde nižšia šľachta mala väčšinu, bolo 70. zákonným článkom uzákonené právo slobodných roľníkov takto:

Ktorýkoľvek šľachticov podaný, ak chce, môže sa z majetku svojho pána slobodne odsťahovať, keď bol predtým získal povolenie a zaplatil spravodlivý a zvyčajný nájom za pozemky, a to na majetok iného šľachtica alebo hocikde - kam sa mu páči, spolu so svojimi hnutelnosťami. K hnutelnostiam sa počítali poddaným postavené budovy, záhrada, vinohrad a ním sadené stromy (to všetko mohol odpredať).

Štát nárokoval od poddaných bezplatné verejné práce pri stavbe ciest a hradov, clo a mýto. Štát mal veľký zisk pri častej výmene peňazí.

Po vymretí kráľovského rodu Arpádovcov nasledovali krvavé vnútorné vojny, pri ktorých veľmoži strhli na seba právo koruny a snažili sa vytvoriť samostatné územné kniežatstvá. Najväčším z nich bol Matúš Čák Trenčiansky, ktorý mal svoju armádu a viedol skvelý dvor. Až po 30-ročných bojoch ich potlačil kráľ Karol Róbert.

Zák.článkom 19 z roku 1342 kráľ Karol Róbert zaviedol pozemkovú daň vo výške 18 denárov ročne od každej porty (porta znamenala celý poddanský grunt) pre kráľovskú komoru. Daň sa netýkala šľachty, ale boli ju povinní platiť slobodní roľníci a poddaní, teda ľudia bývajúci na vidieku. Týmto zákonom bolo obyvateľstvo rozdelené na triedu vládnucu a poddanskú a bola tak postavená priehrada medzi privilegovaných a pracujúcich. Spomenutá daň však zliala pracujúcich do jednej triedy, ktorá svojimi záujmami, citmi, potrebami a snahami sa časom čím viac delila od triedy privilegovaných. Od tých čias jedna trieda vládla, druhá pracovala, jedna porúčala, druhá poslúchala. Vládnuca trieda považovala štát za svoj a spravovala ho podľa vlastných záujmov. Do pracujúcej masy patrili nielen roľníci, ale aj remeselníci, sluhovia a ostatná čelaď, v ktorých vzniklo povedomie spolupatričnosti. Z občiansko-právneho hľadiska poznáme v tomto čase nižšie kategórie občanov, právne postavenie ktorých sa časom ovšem značne menilo:

Šľachta: veľkostatkári, sídliači poväčšine na hradoch, ktorí majú pre seba obranné statky, (alóдне) a pozemky na podklade urbárov dané poddaným do užívania. Podobní sú im strední statkári. Títo šľachtici dostali svoje statky darom od kráľa za svoje služby. Darovaný majetok bol nepredajný, avšak patril celej rodine obdarovaného. Keď rod vymrel, statok pripadol späť korune.

Zemani: zemianstvo sa tiež dostáva ako vyznamenanie od kráľa, a to za menšie zásluhy. Pokým sa korunné statky neminuli, zeman dostal aj menší pozemok, neskoršie iba listinu o zemianstve, na ktorej bol namaľovaný jeho címer. (Predok maďarského básnika Petöfiho, Martin Petrovič dostal armále, vyhlásené dňa 30.3. 1668 na verejnej schôdzi v Novom Meste nad Váhom. V kuruckých časoch sa jedna vetva rodiny presťahovala do Lubiny). Posledne spomenutých zemanov nazývali armalistami. Postupom času sa drobní zemani značne rozmnožili, nakoľko kráľ hromadne udeľoval zemianstvo a tak pred rokom 1840 ich bolo v Uhorsku okolo 550 000.

Armalisti: bývali na poddanských pozemkoch. Zemani mali politické práva a neboli povinní pracovať na statkoch šľachty. Nemali poddaných a vlastné statky si obrábali sami. Časom takmer všetci schudobneli na úroveň poddaných.

Libertinus: t.j. slobodný občan je ten, ktorého kráľ alebo zemepán oslobodil od ťarchy a dal mu osobnú slobodu. Takíto nemusia platiť census a nemusia robiť na panských pozemkoch, nemajú však politické práva. Sú to poväčšine bývalí sluhovia a vojaci, ktorým za dobré služby panstvo udelilo aj dačo zeme alebo kolonisti (slobodní roľníci, remeselníci), pokým sa nedostali do stavu poddaných. Bývalí služobníci panstva pri udeľovaní slobodného občianstva obyčajne dostali aj kúsok zeme na vystavenie domku a to na okraji obce, táto časť sa menovala "Hoštákami", jej obyvatelia hofermi. Dom bol vlastníctvom toho, kto ho postavil, od pozemku sa však panstvu platila dávka.

Poddaní: urbarialisti boli tí, ktorí žili na panských pozemkoch a za užívanie takýchto boli povinní znášať urbariálne ťarchy. Pozemky, ktoré užívali, sa volali usadlosťou, sesiou, poddanským gruntom a pozostávali z intravilánu a extravilánu. Rozloha pozemkov sa menila podľa bonity a kraja, pôvodne však usadlosť bola tak veľká, aby z nej mohla vyžiť jedna rodina a obrobiť ju vlastnými silami. Daňovou jednotkou bola "brána" (porta), ktorá sa spočiatku rovnala jednej usadlosti, no neskoršími úpravami nastali tu rôzne zmeny a pomenovania.

Želiari: (inquilini) tvorili najnižšiu vrstvu vidieckeho obyvateľstva, nemali extravilán, t.j. pozemky pridelené k obrábaniu, nanajvýš kúsok vinohradu. Boli to nádenníci. Nakoľko pôvodne neboli zadelení do daňového lajstra podľa port, neplatili dane, ale neskoršie (1635) nastala zmena. Bývali v cudzích domoch alebo si stavali vlastné domky - chatrče na okraji obce na tzv. "Pažiti". Týchto volali chalupníkmi.

Remeselníci: zo začiatku poddaní, neskoršie ako mešťania, tvorili osobitný stav.

Cirkev dostáva desiatky z úrody a dobytky (decima).

Kráľ Ľudovít Veľký v roku 1351 zaviedol daň deviatkovú (nona) v prospech veľmožov. Deviatky a desiatky sa udržovali až do roku 1848 a tvorili silnú brzdu vývoja, keďže poddaný nemal záujem na zvyšovaní produktivity, lebo čím viacej by bol dorobil, tým viacej by bol musel z titulu desiatku a deviatku odovzdať.

Útrapy poddaných vtedy zväčšila "čierna smrť", epidémia, ktorá zúrila v celej Európe. Privliekli ju v roku 1346 z Ázie a trvala až do roku 1360. Okrem ľudí hromadne hynul aj dobytok. V Európe zo 100 miliónov zomrelo 25 miliónov ľudí. Bieda a špina v stredoveku pohrome priala. Epidémia vyvolala nedostatok pracovných síl, vymreté kraje bolo treba kolonizovať a preto sa urbariálne ťarchy zmierňovali.

Za Márie (dcéry Ľudovíta Veľkého, manželky Žigmunda, tiež nemeckého kráľa a rímskeho cisára od roku 1387) spoločenské a cirkevné pomery boli veľmi zvrhlé. Žigmund povýšil kráľovské mestá na krajinský stav. Na veľmožov preniesol právo trestu smrti (právo meča), podľa ktorého veľmoži boli oprávnení odsúdiť zlodějov, lupičov, podpaľačov, čarodejov, vrahov a falšovateľov peňazí a pečatí na šibenicu, sťatie, upálenie alebo lámanie na kolese.

Oproti tomu však zakázal trestať okyptovaním údov pri odopieraní platenia daní. Keďže zemepáni právo slobodného sťahovania poddaným znemožňovali tým, že žiadateľovi o odsťahovanie sa uložili rôzne neúnosné pokuty, Žigmund zákonom vypovedal, že zemepán smie na poddanom požadovať len oprávnené pokuty a tie musí inkasovať do jedného mesiaca, potom už nesmie odsťahovaniu brániť.

V tom čase nastalo drobenie usadlostí a preto poznáme už "veľkú bránu", ktorá zahŕňa celú

usadlosť a "malú bránu", ktorá má časť usadlosti: polovicu, štvrtinu, osminu sessie. V Nitrianskej stolici jedna sessia v roliach bonity I. triedy mala 16, v II. triede 18, v III. triede 20, v IV. triede 24 honov ornej pôdy. V lúkach I. triedy na 6 koscov, II. triedy na 8 koscov (t.j. výmeru, na ktorej 6 poťažne 8 koscov za deň lúku pokosilo).

Právne a mravné pomery medzi vysokou šľachtou i vysokými cirkevnými hodnosťami na jednej strane a poddanými drobnými roľníkmi, remeselníkmi a nižším duchovenstvom na druhej strane sa čoraz viac a viac priestrovali. Keď ľudia začali v materinskom jazyku čítať bibliu a sami si ju vysvetľovať, zistili, že medzi Písmom a skutočnými pomermi v štáte i cirkvi sú krikľavé protiklady. Vznikol celý rad kacírstiev, ktoré sa postavili proti vládnucej cirkvi, ale aj proti stredovekému štátu a hlásali nároky na zlepšenie postavenia drobného človeka. Medzi inými taký bol aj husitizmus. Husiti žiadali odstránenie stavovského zriadenia, zrušenie poddanstva, rovnosť pred zákonom, skonfiškovanie cirkevných majetkov, rozdelenie pôdy a národný jazyk miesto latiny. Svoje učenie uskutočňovali aj v praxi a tým sa dostávali do krvavých bojov s vládnucimi triedami, ale vďaka znamenitej organizácii svojich vojsk, husiti víťazne zápasili po dlhý rad rokov s armádami nemeckej a uhorskej ríše. Vtrhli do Horného Uhorska a odtiaľ sa dali len ťažko vytlačiť, pretože našli oporu v prostom ľude.

V roku 1430 v okolí Trnavy vzniklo vážne roľnícke povstanie pod vedením mnícha Blažka z Bovotína, ktorý bol vojenským veliteľom Trnavy. Vzbura v Sedmohradsku v roku 1437 nastala tiež pod vplyvom učenia husitov.

Ján Hunyady ako ríšsky správca za maloletého kráľa Ladislava V. zakázal prekážať vo voľnom sťahovaní poddaných a urbáriálne pomery za jeho čias sa vyvíjali uspokojivo.

V roku 1458 zvolili Mateja Hunyadyho za kráľa. Ten utvoril stálu armádu, zaviedol právny poriadok, spravodlivosť, vnútornú bezpečnosť a dbal o dodržiavanie týchto nariadení vydaných v prospech drobného ľudu. Nastal hospodársky rozmach v krajine, začal export dobytky, rýb, vína a kože, vosku. S mýtom sa v tom čase robili veľké neplechy. Kráľ Matej v roku 1486 uložil všetkým hlavným županom, aby mýto skontrolovali, nezákonné zrušili a rozumne ho upravili. Kráľovi bolo ťažko bojovať proti veľmožom, ktorí boli vtedy veľmi mocní. Matejovým nástupcom sa stal český kráľ Vladislav II., slaboch. Zničil životné dielo Matejovo, zrušil stálu armádu i daňový systém, na ktorom spočívala autorita koruny a bezpečnosť štátu a to práve v období, kedy hrozilo turecké nebezpečenstvo. Veľmoži a ich úradníci páchali hroznú ukrutnosť na poddaných, vysoký klérus nemilosrdne vykorisťoval nižšie duchovenstvo. Pritom neúrodné roky, mor dobytky a epidémie zvyšovali biedu chudobných. Právo slobodného sťahovania prakticky zaniklo, poddaným bolo zakázané ničiť poľnú zver i na vlastných pozemkoch, hoci tá mu robila veľké škody na úrode. To všetko vyvolalo veľké roľnícke povstanie vedené Jurajom Dóžom, ktoré však bolo v roku 1514 zlikvidované. Krajinský snem v Rákoši sa poddaným pomstil za povstanie, prijal Tripartitum, zákon, v ktorom sa kodifikovali práva šľachticov, pričom urbár prestal byť dvojstrannou zmluvou a stal sa diktátom zemepánov. Nebolo súdu, pred ktorým by bol poddaný našiel ochranu. Poddaní museli pánovi odvádzať zo všetkého, čo v krajine rástlo, čo mohli dorobiť alebo kúpiť. Zemepán od poddaných požadoval neobmedzenú robotu. Roľníka pokladal za dobytok, ktorého pán predajom pozemku odovzdal novému zemepánovi. Pán rozhodoval o rodinnom živote poddaného, o výchove jeho detí a jeho manželstve. Mládenec bol povinný sa oženiť, keď mu to zemepán nariadil. Majetok poddaného, ktorý nemal mužských potomkov a nemal príbuzných, prešiel na zemepána. V XVI. storočí aj drobní zemani schudobneli na úroveň poddaných.

Po smrti Vladislava II. na trón nastúpil Ľudovít II. (1516 - 26), dieťa. Po bitke pri Moháči obsadili Turci 12 stolíc a Budín, odvliekli tisíce ľudí do otroctva, stovky dedín vypálili.

Po Ľudovítovi II. zvolili za uhorského kráľa Jána Zápoľského, odbojní veľmoži v Bratislave však Ferdinanda Habsburského a tak sa Uhorsko rozpadlo na 2 časti. Zápasiace strany a Turci

pustošili krajinu. Ľud utekal do hôr, po obsadení Budína v roku 1541 Turkami sa Uhorsko rozpadlo na tri časti. Vojna medzi tromi vládami stále zúrila, hranice sa neustále menili, žoldnieri nemilosrdne drancovali obyvateľstvo kraja, v ktorom sa práve zdržiavali. Na pohraničí vládla vojenská tyrania. Dane a poplatky sa zvyšovali, šľachta rozšírila svoju moc.

V tom období vystúpili reformátori Luther, Zwingli, Kalvín, ktorí spopularizovali bibliu a tá sa vtedy stala bojovým prostriedkom i prameňom vedomostí. Túžba poddaných po pokroku sa zvýšila. Heslom "práca prináša božie požehnanie" bola vtedy práca povýšená nad zem a práca roľníka nad vlastníctvo zemepána. Myšlienkové prúdy reformácie skoro prišli aj k nám a ich rozšírenie spôsobilo v duševnom i hospodárskom živote ďalekosiahle zmeny. Preklad biblie do reči ľudu a zavedenie tejto reči do kostola prispelo k pozdvihnutiu a rozvoju národných rečí.

Na tej z troch častí Uhorska, ktorá sa volala kráľovským územím, boli zákonom z roku 1457 urbáriálne povinnosti upravené tak, že robota so záprahom v jednom roku bola určená na 52 dní, čo v roku 1553 bolo znížené na 40 dní a upravené bolo právo výčapu piva tak, že od Michala do Juraja patrí poddaným, v ostatnom období pánovi.

Zákonom z roku 1608 bola vec slobodného sťahovania prenesená do kompetencie stolice, kde sa riešila podľa zlovôle pánov, čo urýchlilo hmotný a mravný úpadok zeme. Panská namyslenosť sa vtedy už úplne zvrhla. Verejná bezpečnosť bola zanedbaná natoľko, že sami poddaní si pre vlastnú ochranu museli organizovať tzv. sedliacke stolice. Pánske stolice vydávali samé zákazy. Zakazovalo sa kartovať, rúhať, opíjať sa, fajčiť, poľovať a pod. Predpisoval sa odev poddaným, "aby sa každý stav aj odevom rozlišoval od šľachtického stavu."

Vo vojne 1683 - 1699 boli Turci z veľkej časti krajiny vyhnaní za nesmiernych obetí poddaných. Krajina bola úplne vydrancovaná. Popritom vláda z Viedne požadovala zvýšené dane a zaviedla daň za mäso, víno, pivo a pálenku, zostrila náboženské prenasledovanie. Rozhorčenie v ľude rástlo.

V XVI. a XVII. storočí kedy postavenie opddaných bolo najhoršie, urbáriálne ťarchy poddaných boli takéto:

Okrem zákonného deviatku a určitých úžitkov (krčma, jatka, mlyn, pasenie na žal'udoch, trhové právo a iné) zákon rozdelil roľnícke ťarchy do troch hlavných kategórií. Boli to:

- a) nájomné od pozemkov (census)
- b) robota (servitia)
- c) dary (numera), ku ktorým pristúpili ešte:
 - iné príjmy (proventus)
 - pokuty (mulota).

Nájomné podľa zákona bolo vtedy určené jeden zlatý ročne alebo sto denárov, ak sa dosiaľ platilo viac, teda ono viac.

Robota podľa zákona ročne 40 dní, podľa zvykového práva 52 dní so záprahom.

Dane a mimoriadna výpomoc podľa zákona majú byť mierne. V skutočnosti však zemepán bezhranične rozmnožoval všetky druhy urbáriálnych služobností. Nájomným zaťažil a od poddaných požadoval: poplatok želiarsky, pastiersky, mlynársky, od včiel, od biča, od kosáka, od dymu, poplatok vajdoví a na drabantov, od zvonenia (platil ho pri smrti hospodára ten, kto zostal v dome - 1 zlatý), poplatok od váhy, od zemepánskeho mlyna, od pily, od súkenníckej valchy, od pastvín na holiach, od žal'udov v lese, od rybolovu, jatky, kotla na pálenie, od varenia piva, od krčmy.

Ťažká bola tiež povinnosť vyčapovať víno a pivo pána, lebo ak ho nepredali, museli platiť výkupné za suchú krčmu dve zlatky. Robota, to je práca so záprahom alebo pešo podľa ľubovôle pána a jeho úradníkov, bola prakticky neobmedzená. Bolo treba robiť protipožiarne opatrenia, orať, siať, kosiť, zväzť úrodu a drevo, voziť soľ, pracovať na hrade, priať vlnu, vyrábať súkno, stavať mlynské hrádze a tesať drevo.

Dary. Pokiaľ šlo o dary, príspevok na kuchyňu a odovzdávanie naturálií, ich neobmedzenosť je ešte nápadnejšia. Niekde sa dary museli vymieňať za peniaze. Vyberali sa sliepky, husi, vajcia, koláče, ošípané, ovce, teľce, med, maslo, tvaroh, syr, kaša, krupica, ovos, kapusta, zelenina, čerstvé a sušené ovocie, chlieb, vosk, loj, slanina, ryby, kože z kuny, líšky, z vlka a iných zvierat, konope, drevo, konské ohlávky, plátno, šindle, smolné kotúče atď.

Bohatým prameňom pre zemepána a jeho úradníctvo bolo súdnictvo, pretože tresty sa dali vymeniť za peniaze. O pokuty sa pán delil s úradníkmi. Tresty sa vymeriavali ľubovoľne, buď podľa urbára alebo osobitných nariadení. Súdy boli šľachtické, mestské, roľnícke, t.j. urbaniálne. Urbaniálny súd pozostával z dedinského richtára a prisažných.

V roku 1703 v okolí Berehova vypukla vzburá, ktorá sa rýchlo rozšírila. Na čelo tejto sa postavil František Rákoczy II.

V roku 1718 bolo už oslobodené celé Uhorsko od Turkov.

Nástupom kráľa Karola III. (1711 - 1740) začína doba ochrany poddaných. Situácia vo svetovej politike nútila Karola III., aby sa pokúsil získať sympatie obyvateľstva. Celé územie rozprestierajúce sa na stá a stá míľ bolo po odchode Turkov takmer neobývané.

Na jar 1712 zvolal preto Karol snem, na ktorom chcel dať prijať zákon o zmodernizovaní správy v krajine, pričom sa už malo triezvo zaoberať i potlačenými vrstvami. Pre zúriaci mor muselo však byť zasadanie smenu prerušené a keď sa tento o dva roky znova zišiel, nebolo už žiadnej nálady k tomu, aby sa ťarchy poddaným uľavili. Ba baopak, zemepáni si vymohli, aby dotiaľ slobodné obce Pástovce, Bátorovce, Polgári, Szent Margit, Turany, Čalovo, Stará Turá, Švedlár, Štós, Boca atď. boli podrobené stoličnej dani, poťažne aspoň čiastočne sa dostali pod zemepanskú právomoc. Voľné sťahovanie bolo poddaným zakázané.

Kráľ Karol obnovil stálu armádu, ktorá pozostávala z poddaných, ktorých tam zverbovali alebo násilným lapaním odvliekli. Vojenská služba bola vtedy doživotná. Vojenskú daň platili iba poddaní. No najväčšiu ťarchu pre roľníka znamenalo kvartírovanie vojska ako i stravovanie pechoty a jazdy, ktoré bremenom zostalo od tých čias trvalým. Každý vojak dostal týždenne 5funtov mäsa, 14 funtov chleba, posteľ, sviečku a drevo na kúrenie, na kŕmenie koňa týždenne 1,5 merice ovsa a 10 funtov sena. Všetko toto musel dať vojakovi roľník za 1 toliar mesačne.

Za Karola III. väčšina stolíc zakázala poddaným poľovačku.

Mária Terézia (1740 - 1780) položila základ novej úpravy postavenia poddaných. Zvolala tri snemové zasadnutia, avšak keď tie nič neurobili vo veci úpravy pomerov poddaných, sama bez snemu, na základe kráľovskej moci, nariadeniami urobila veľké zmeny.

Mária Terézia bola veľmi konzervatívna, ale vo všetkom napodobňovala svojho protivníka Fridricha Veľkého, ktorý v Prusku rozvinul veľkú reformačnú činnosť. Podľa tohto vzoru chcela vyrvať moc šľachte a uľaviť poddaným, čo považovala za prospešné pre štát, poddaného a zemepána. Z jej rozkazu sa v roku 1765 začal vo všetkých obciach spisovať pozemkový stav každého poddaného s ťarchami a záväzkami. Materiál bol poslaný do Viedne, kde ho spracoval pod vedením dvorného radcu Raaba zbor odborníkov a tak bol dňa 26.januára 1767 v

maďarskom, latinskom a slovenskom jazyku vyhlásení urbár pre Uhorsko, v ktorom išlo o určenie minima rozlohy sessie a maxima poddanských tiarch. Pri stanovení minima platila požiadavka, aby poddaný mohol z danej rozlohy vyžiť pri trojpoľnom hospodárení.

Poddaní sa delili na:

1. hospodárov na sessiách (sessionáti) s 1, 1/2, 1/4, 1/8 sessie
2. nesessionátov -
 - a) želiarov (inquilíni) bývajúcich vo vlastnom dome, ktorí mali menej ako 1/8 sessie
 - b) podželiarov, bývajúcich v cudzom dome

Intravilán činil jedno jutro (dve prešporské merice), na ktorom stál dom, hospodárske budovy a záhrady.

Extravilán v rozlohe podľa bonity pôdy.

Pre celú krajinu boli rovnomerne určené ťarchy súvisiace s poddanskou sessiou v peniazoch, naturáliach a v robote takto:

Census: platí poddaný a želiar majúci dom 1 zlatý vo dvoch čiastkach na sv. Jura a na sv. Michala. Kto nemá dom, census neplatí.

Naturálie: poddaný dáva pánovi ročne 2 sliepky, dvoch kapúnov, 12 vajec, jednu holbu masla (ak má kravu a pasienok), 30 poddaných s celou sessiou dáva spoločne jedno teľa alebo jednu zlatku a 30 grajciarov. Keď niet v obci 30 sessií, každý dá 3 grajciare. Keď chce poddaný všetky naturálne služobnosti zmeniť na peniaze, platí miesto nich 53 grajciarov ročne, a to za maslo 20, za 2 kapúnov 18, za sliepky 6, za 12 vajec 6 a od teľata 3 grajciare. Všetky ostatné platby v peniazoch alebo v naturáliach prestávajú. Okrem verejnej dane deviatku a desiatku poddaný platí náklady na smenovných poslancov (v Nitrianskej stolici v roku 1812 jedna sessia platila 48 grajciarov.

Robota: Poddaný je povinný robiť týždenne jeden deň od východu do západu slnka s vozom, pluhom alebo s 3 kusmi záprahového dobytká. Takýto jeden deň so záprahom sa môže vymeniť za dva dni pešej roboty.

Želiar je povinný robotovať ročne 18 dní pešo, ktorý nemá dom 12 dní.

Maximum poddanských tiarch vymenených za peniaze bolo určené takto:

hospodár na celú sessiu ročne 24 zl. 31 grajc.

za 3/4 sessie ročne 18 zl. 38 a pol grajc.

za 1/2 sessie "12 zl. 45 a pol grajc.

za 1/4 sessie" 6 zl. 53 a 1/4 grajc.

za 1/8 sessie" 3 zl. 56 a 3/8 grajc.

želiar s domom 4 zl.

želiar bez domu 2 zl.

Za vinohrad a kotol na pálenku sa platí ročne 2 zlatky.

Urbár upravil aj otázku výčapu nápojov, výsek mäsa, mlynské právo, pasenie na žaľude, právo na drevo, varenie pálenky atď. Zabezpečil slobodu sťahovania a upravil právomoc zemepanských súdnych stolíc ako prvej inštancie, odtiaľ bolo dovolanie k stolici (župe) a dovalanie na miestodržiteľskú radu. Usporiadal administratívu obce, pričom richtára volí obec z troch kandidátov postavených zemepánom. Funkcia znie na jeden rok.

Táto reforma sa nedotkla podstaty poddanskej inštitúcie, lebo poddanstvo zostalo a poddaný sa nestal vlastníkom pozemku. Jej veľkým nedostatkom bolo, že jej prevedenie zverili stolici a tak zemepáni mali možnosť realizovanie reformy sabotovať.

Jozef II. (1780 - 90), osvietený panovník, zaviedol náboženskú rovnoprávnosť, oslobodil masy poddaných, zreorganizoval stavovské súdnictvo a administratívu, chystal plán na rovnomerné rozdelenie bremien. Korunovať sa nedal, vládol absolutisticky.

Do nastúpenia Jozefa II. sa z urbáru Márie Terézie málo dostalo do života, lebo šľachta ho sabotovala. Poddaní boli nespokojní, lebo robotu im stále zvyšovali, zem, ktorá im podľa urbáru patrila, nedostali, ba niekde im zobrali aj kopanice a dali im za to pozemky horšej akosti. Došlo zase k vzburám, najmä v Sedmohradsku. Cisár energicky zakročil a dňa 2. augusta 1785 zrušil inštitúciu poddanstva v Uhorsku. Bolo zakázané roľníka menovať poddaným, každý sa mohol voľne sťahovať, deti posielat' do školy alebo dať ich na remeslo bez zvolenia zemepána, nemusel slúžiť na dvore pána, svoj majetok mohol voľne odpredať. Chybou celej reformy však bolo, že roľník sa nestal majiteľom obrábaných pozemkov, ale jeho nájomcom a tak pre nedostatok finančných prostriedkov nemohol právo voľného sťahovania využiť. Ovšem prokurátor novoorganizovanej stolice, ktorý už bol v rukách štátu, mal povinnosť zastať sa roľníka v sporoch so zemepánom a tým bola postavená hrádza panskej svojvôli. No i keď inštitúcia poddanstva bola právne formálne zrušená, z horeuvedených dôvodov prakticky naďalej pôsobila.

Leopold II. (1790 - 92). V trestnom práve bolo zakázané používať mučiacich prostriedkov a dostalo sa právo odvolania aj nešľachticom.

František I. (1792-1835), konzervatívny absolutistický panovník nenáviadaci pokrokové myšlienky francúzskej revolúcie, dal z úradov a profesorských miest odstrániť ľudí dosadených jeho predchodcami a bezohľadne prenasledoval stúpcov pokroku, najmä inteligenciu. Šľachta sa pritom domáhala obnovenia starých pomerov.

Berzeviczy opisujúc poddanské pomery okolo roku 1800 uvádza, že počet duší v Uhorsku je 7 008 574 okrem vojakov, z toho šľachticov 325 894, ktorí držia 16/20 pozemkového majetku a neplatia žiadnu daň. Daň platiacich je 6 682 280, ktorí majú iba 4/20 pozemkov vo svojich rukách.

Chvastúnstvo a svojvôľa zemepána neprestáva, ľud je ubiedený, ťarchy sa zvyšujú, vojsko sa regrutuje lapaním v nočnú hodinu a kto sa nedá lapiť, stáva sa zbojníkom, ktorý sa pomstí za krivdy páchané na ľude.

Myšlienkové prúdy nového veku však pôsobili už v záujme pracujúceho ľudu. V roku 1830 je revolúcia vo Francúzsku, Belgii, Taliansku, Poľsku. Prítom v roku 1831 zúri v Uhorsku a Poľsku cholera dovlečená z Haliča, na ktorú za 3 mesiace zomrelo 56 000 ľudí, poväčšine na Slovensku. Vznikli vzbury v Zemplíne, Šariši, Spiši, Gemeri.

Snem v roku 1839-40 uzákonil dobrovoľné urbárske vykúpenie, pre zdržanlivý postoj pánov sa však výkup nedaril.

Snem v roku 1844 uzákonil právo nešľachticov nadobúdať šľachtické majetky a možnosť nastúpiť do verejných úradov, no nešľachtici nemali peniaze na zákup a o prijímaní do úradov rozhodovali šľachtici.

Ferdinand V. osobne otvoril bratislavský snem dňa 12.11.1847. Medzi mnohými rečníkmi hovoril aj Ľudovít Štúr (poslanec mesta Zvolen). Pozdravil myšlienku povinného výkupu poddanských majetkov, hovoriac, že: "Aj cudzina sotva pozná našu vlasť podľa niečoho iného

ako podľa jej *misera contribuens plebsu*. Storočia prišli a zase odišli, všeličo sa v tom čase v našej vlasti stalo i nariadilo, ale na osude biedneho utláčaného ľudu nezlepšilo sa nič alebo len veľmi málo. V jarme otroctva hrdľáci každý, kto nemá žiadneho majetku, no a roľníkovi nepatrí ani len kúšтик zeme, ktorý sto a tisíc ráz zoral, zasial a svojim potom zalieval; v jarme úpie človek, ktorý musí pracovať a lopotiť sa v cudzí prospech, ktorého životná úloha sa obmedzuje takmer výlučne iba na to, aby iných vydržoval, bez toho, že by za túto svoju ohromnú námahu dostal alebo mohol očakávať čo i len najmenšiu odmenu; jarmo nesie každý, kto je svojím hmotným i duševným blahobytom v mnohom ohľade závislý od vôle iných, no a v takomto stave nachádza sa ešte i dnes úbohý platiaci ľud našej vlasti." Napokon štúr vypočítal všetky tie ohromné ťarchy, ktoré musia roľníci platiť z tých 13 240 974 jutár pôdy, ktorá sa nachádza v ich rukách, kým šľachta vládnuca 32 miliónmi jutár sotva nejakou maličkosťou prispeje na verejné bremená.

V roku 1848 bolo konečne vypovedané zákonným článkom VIII., že dane platia všetci občania rovnako a rovnomerne, článkom IX. zrušená robotá, služobnosti, deviatok a poplatky vyberané na základe urbára, zrušená i zemepánska súdna moc, XII. zrušenie kňazského desiatku, XV. zrušenie dedovizne.

1.2. Privilégiá, listiny, urbáre do r. 1800

Privilégium kráľa Mateja

Ako už bolo spomenuté, naša Turá je uvedená v listine z roku 1392, čo znamená, že táto obec musela vzniknúť pred označeným rokom. Jej obyvatelia teda prežívali všetky tie ťažkosti, boli podrobení tým verejnoprávnym pomerom, ktoré v tých časoch v Uhrách panovali. No v roku 1467 v histórii Turej nastal významný obrat.

V oných časoch sa muži najímali do žoldnierskych armád. V čase potreby týchto vojakov platil kráľ, keď ich však nepotreboval, živili sa drancovaním. Ján Švehla, Jiskrov hejtman a udatný bojovník bol jedného času miláčkom kráľa Mateja. No neskoršie sa obrátil proti nemu a drancujúc kraje, ktorými tiahol, opevnil sa vo Veľkých Kostolanoch. Tam kráľ Matej veľkou presilou premohol bratříkov a sám Švehla sa zachránil iba útekou. Cez Čachtice a Starú Turú sa chcel dostať na Moravu. Kráľ však vydal rozkaz chytiť Švehlu živého či mŕtveho. Podľa ľudového podania šiel Švehla cez Turú na koni, ktorý mal podkovy opačne pribité, aby tak zo stopy zvedol svojich prenasledovateľov. Ženy, ktoré na potoku prali šaty a videli rytiera na koni ako ide od Čachtíc smerom na javorinu, boli prekvapené, keď otisky podkov v čerstvom snehu ukazovali akoby rytier šiel smerom na Čachtice. Splašili vraj svojich mužov, ktorí Švehlu dohonili v horách, kde pri odpočinku zaspal, odzbrojili ho, poviažali a odviekli do Čachtíc, no potom pred kráľa Mateja. Kráľ dal Švehlu i s ostatnými zajatcami popraviť. (Bonifacius Decadis IV.lib a M. Bel Notitia IV-468).

Dňa 3.februára 1467 kráľ Matej Korvín v Trnave dal za to vystaviť výsadnú listinu, v ktorej tam krstným menom označených ôsmich s doložkou atď. turanských obyvateľov oslobodil od platenia všetkých daní z majetku (tributum), príspevkov (contributio), výnosov (proventus) a poplatkov (taxa) riadnych i mimoriadnych a akéhokoľvek iného platenia, ktoré by malo plynúť do kráľovskej pokladnice, a to na večné časy.

Touto listinou boli obyvatelia Starej Turej oslobodení najmä od platenia mýtného a tridsiatku, čo pre nich znamenalo voľný obchod po celom Uhorsku a pridružených zemiach a malo ich k tomu, že sa venovali obchodu, neskoršie aj podomovému obchodu. (V uhorskom kráľovskom archíve sa už dávnejšie pod číslom 24547 nachádzal iba odpis pôvodnej Matejovej výsadnej listiny, vojnovými udalosťami aj ten bol zničený. Matejove privilégium je však viackrát citované v listinách ďalších kráľov, ktorí túto výsadu obnovovali.)

I keď matejovská výsadná listina tam menovaných a ostatných občanov Turej výslovne nepovyšuje do stavu "slobodných", oslobodením ich od platenia všetkých daní a poplatkov patriacich kráľovskej pokladnici udeľuje im tým aj právo libertínov. Ako takí neboli povinní zemským pánom platiť census ani robotovať na ich pozemkoch.

Toto cenné privilégium, písané na pergamene a opatrené kráľovskou pečaťou si naši predkovia náležite opatrovali, listinu neskorším kráľom preukazovali a výsady svoje si od nich dávali znova a znova uznávať i potvrdzovať. Tak richtár Juraj Wabro v sprievode občanov Mateja Sterbu, Jakuba Drgona a Fabiana Martinyho vyhľadali na bratislavskom kráľovskom hrade Rudolfa II., ktorý im predmetné výsady dňa 19.4.1583 potvrdil, pričom sa v listine uvádza, že spomenutí "v mene svojom a ostatných slobodných občanov obce Turán" preukázali pôvodinu výsadnej listiny kráľa Mateja.

Kráľ Matej I. dňa 10.apríla 1613 pre slobodných občanov osady Turán a všetkých ich potomkov i nástupcov obnovením potvrdil spomenuté výsady taktiež v Bratislave, keď ho o to prosili Michal Fabianovič, richtár, Matej Čade a Michal Drgon.

Ferdinanda II. na pražskom hrade 24.februára 1628 vyhľadali verní a starostliví Juraj Kubovič a Ján Matušovič a v mene svojom i ostatných všetkých slobodných obyvateľov obce si vyprosili potvrdenie výsad.

Leopoldovi I. preukázali výsadné listiny Ján Rehúšek a Juraj Molec a ten ich na bratislavskom hrade dňa 25.októbra 1659 obnovil.

Karol VI. ako cisár rímsky, kráľ Nemecka, Uhorska, Česka atď. uzavrel listinu overovania a obnovenia privilégií, keď mu tie opatrní muži Ján Wrábel richtár, Juraj Borsuk, Matej Parolovič, Juraj Ježík a Ján Ondrejovíh v mene svojom a "všetkých ostatných slobodných osadníkov a obyvateľov osady Ó-Thura alebo Stará Turá zvanej" predložili, zisťujúc, že ich "kráľ Matej zbavil a oslobodil od všetkého platenia poplatkov a mýta z osôb i vecí a akéhokoľvek tovaru". Stalo sa tak na bratislavskom hrade dňa 6.júna 1712.

Podľa Inventára dokumentov mestečka Stará Turá z roku 1807 pod č. 38 je protokolovaný "Krále Mathiassa mandat aby Sturancov nažadny spůsob na contributiu netahali". Žiaľ, táto listina z roku 1467 v archíve už chýba.

Na osobitnej listine konfirmoval privilégiá Staroturancov dňa 5.januára 1693 vo Viedni Ferdinand III., a to na požiadanie nemenovaného richtára a prísazných, najmä však na odporúčanie zemepána Jána Drugetha de Homonna s príkazom, aby sa nikto neodvažoval nútiť obyvateľov Starej Turej k plateniu mýtného alebo nejakého poplatku tak na vodách ako aj na zemi.

Navzdor toľkokrát potvrdeným privilégiám bolo tu iste mnoho tých, ktorí výsady Turancov nerešpektovali a trvali na platení mýtného poplatku. Preto sa predstavení obce sťažovali u Leopolda I., ktorý potom 26.septembra 1659 osobitným dekrétom pripomína županovi, šľachticom i zemanom Nitrianskej stolice, aby vzali v ochranu každého obyvateľa Starej Turej, keď ich o to požiada (arch.No.10).

K uvedeným privilégiám, z ktorých sa odvodzuje právo "slobodného mestečka Starej Turej" a právo "slobodných občanov" pristupuje významné privilégium kráľa Leopolda zo dňa 1.apríla 1669, ktorým Stará Turá dostala právo vydržiavať ročne 6 výkladných jarmokov, a to po sviatkoch Jána Krstiteľa, Michala archanjela, Kataríny, Troch kráľov, Judice, a Nanebovzatie Panny Márie (neskoršie počet stúpol na sedem) a na týždenné trhy (arch.No.4).

Pre ocenenie významu, ktorý malo právo ku konaniu jarmokov treba uviesť, že v stredoveku iba

na jarmokoch mohli všetci slobodne obchodovať, bez ohľadu na to, či boli tamojšími občanmi alebo cudzincami, či boli obchodníkmi alebo remeselníkmi. Mohli predávať vo veľkom alebo v malom. Inak clá a mýta, ktoré tvorili dôležitý zdroj kráľovských a zemepánskych príjmov stále zvyšovali cenu prevážaných tovarov. Stará Turá "právo skladu" nemala, veď ani neležala na dôležitej ceste, po ktorej by sa vozil tovar do zahraničia.

Gróf Mikuláš Esterházy ako palatín v roku 1629 vydal tiež listinu, ktorou sa uznávajú výsady Staroturancov (arch.No. 31).

No i v roku 1811 Stará Turá požiadala o konfirmovanie svojich privilégií (arch.No. 52) a Nitrianska stolica dňa 23.9.1813 vydala testimoniál, podľa ktorého kráľovským dekrétom bola znova potvrdená platnosť výsady platenia mýta (arch.No. 53).

Obec všetky tieto listiny bedlivo opatrovala v železnej truhličke, ktorá mala nápis S.T. 1698 a ktorá bola uložená pod oltárom v rk.kostole. Každé tri roky listiny z truhlice vybrali a vetrali. Tomuto aktu bolo vždy prítomné celé zastupiteľstvo obce. Posledný raz tomu bolo v roku 1870. Dňa 15.8.1819 oslavovali 150.jubileum Leopoldovej donácie povolených jarmokov všeobecnou veselicoou, kedy bola kráľovská listina vyložená po celý jarmočný deň a jarmočníci boli pohostení šiestimi okovami vína a dvoma sudmi piva. Ešte väčšia bola slávnosť 15.8.1845.

Taktiež v prípadoch vojnového či iného nebezpečia tieto a iné pre obec dôležité listiny boli u richtára a prísazných zamurované (arch.No. 43).

Niekde kráľ vyberanie mýtného donáčne ponechal panstvu. Tak tomu bolo napr. v Novom Meste nad Váhom, za čo však panstvo bolo povinné udržiavať cesty v dĺžke 3924 metrov, 6 mostov a 3 mýtné domy (zrušené v roku 1900).

Mýto tvorilo značný dôchodok pre zemepánov, mestá i obce a preto je pochopiteľné, že mnohí z nich popierali, či nerešpektovali výsady Staroturancov, ktorými boli od platenia mýtného oslobodení. Na druhej strane však Turanci sa všemožne bránili proti tomu, aby vzdor výsadám mali mýtno platiť. Keď na panstve Braneckom a v Novom Meste nad Váhom začali na Turancoch mýtno požadovať, Ferdinand III. v roku 1651 prípisom podpísaným biskupom Jurajom Szelepcsényim im to zakazuje (arch.No.37). Keď sa Staroturania pri odvolávaní sa na privilégiá zdráhajú platiť mýto mestu Trnava, toto sa dožaduje na Nitrianskej stolici, aby bolo oboznámené s privilégiami Turancov (arch.No.36).

Kráľ Leopold mandátom z 13.10.1659 prikazuje Braneckému panstvu i Novému Mestu nad Váhom, aby mýtnici neobťažovali Staroturancov (arch.No.5) a mandátom z roku 1692 bolo oznámené, že Turanci od soli, ktorú vezú do Nového Mesta nad Váhom na predaj, nemajú platiť žiadnu taxu (arch.No.23). Intimátom z 11.novembra 1799 bolo povolené, že Staroturanci môžu slobodne a bez akejkoľvek prekážky i víno do Nového Mesta nad Váhom dovážať (arch.No.17).

Zvláštna pokonávka vznikla zo sporu medzi mestečkom Stará Turá a fraštickým (hlohovským) panstvom 29.augusta 1776 (arch.No.30), keď panstvo z titulu, že so značným nákladom opravilo fraštecký most a prevoz, požadovalo od Staroturancov mýto navzdor ich privilégiám. Dohodli sa na tom, že Turanci budú platiť iba polovicu zvyčajného mýtného a ak by niekto z nich pristál s plťou na fraštáckom brehu preto, že ho noc alebo vietor zachvátil, alebo že by si iba potravu išiel do Fraštáku nakúpiť, nie je povinný žiadne mýtno platiť. Pod čís. 40 a 54 archívu sú založené taxy fraštických mýtnych poplatkov.

Svoje privilégiá Turanci preukázali a to si dali aj písomne potvrdiť v roku 1795 u slobodných kráľovských miest Bratislavy, Sv.Jura, Pezinku a Skalici (arch.No. 46).

Kongregácia stolice Nitrianskej, konaná 4.septembra1810 po sťažnosti mešťanov Starej Turej,

že mýtnici v Senici a Trnave nerešpektujú ich privilégiá, ukladá slúžnym v Nitre, v Novom Meste nad Váhom a v Skalici, aby prinútili mýtnikov k dodržaniu týchto privilégií. Nakoľko však slobodné kráľovské mesto Trnava ležalo mimo územia Nitrianskej stolice, bolo ono iba požiadané, aby svojim mýtnikom zakázalo požadovať mýtné od Staroturancov (arch.No. 48). S Trnavou bol potom uzavretý osobitný kontrakt, podľa ktorého občania Starej Turej budú platiť od fúry iba 10 grošov a od koňa iba 1 groš (arch.No. 19).

Kade všade chodili Turanci za obchodom vidieť z determinácie Nitrianskej stolice z 22.februára 1820 týkajúcej sa Nových Zámkov (arch.No. 57), z 28.apríla 1817 Hunsdorfu v Šopronskej župe (arch.No.58), sťažnosti slúžneho z roku 1819 (arch.No. 59 a 62) na mýtnikov v Budíne, Pešti, Ostrihome, kde Martina a Andreja Valoviča, Martina Vavroviča a Martina Janíka z Turej donútili k plateniu mýtného.

V roku 1820 kráľovské miestodržiteľstvo vo svojich tlačou vydaných správach pripomína tu všetkým, že občania Starej Turej majú privilégium neplatenia mýta (arch.No. 61).

Vo veľkom spore Starej Turej proti mestu Bratislava (arch.No. 64 a 78), vedenom v roku 1863 boli vypočutí svedkovia, medzi inými Juraj Beno, ktorý udal: "V roku 1848 až 1849 som slúžil u Jána Valoviča, potom dva roky u Jána Vagača a päť rokov u Jána Roháčka, mešťanov staroturanských za paholka a som po tento čas každý rok, ako sa pritrafilo, 9, 10 až 12 rás s partiekou a lichvou a vozmi týchto mešťanov cez mýto prešporské chodieval. Viem sa dobre rozpaťať, že po revolúcii uhorskej jeden čas, čo mohlo od jeden až do dvoch rokov trvať, som ja tak ako pred rokom 1848 na prešporskom mýte a síce na dolnom na trnavskej ceste a aj na mostoch prešporských žiadne mýto neplatil a ani mýtnik, keď sme mu pas ukázali, od nás mýto nepýtal. Až potom jedného času a ako sa mi zdá vtedy, keď v krajine cisárske mýta nastali, začal mýtnik na trnavskej ceste od nás mýto pýtať, ja som mýto platiť nechcel, nakoľko som dotiaľ žiadne neplatieval a mne gazda ani na mýto žiadne peniaze nedal, následkom čoho mne mýtnik šránok zatiahol, mňa s pasom pred akúsi vrchosť predvolal a keď som aj potom mýto platiť nechcel, mne mýtnik kabát vyzliekol, neberúc ohľad na to, že som ja zimného času ten kabát veľmi potreboval. Ja som potom v Prešporku s tovarom stáť zostal a od môjho pána z Viedne rozkaz očakával. Obdržiac rozkaz, aby som tovar do Viedne zaviezol, nakoľko som bez kabáta túto službu vykonať nemohol, bol som prinútený na mýto ísť a kabát vymeniť. V tom čase začali ma aj na mýte na mostoch cez Dunaj bantovať a ja, keď som počul od kamarátov, že ich na tom moste zálohovali a mne keď som im pas slobodný od mýta ukázal na ten nič nedali, hovoriac že už všetky privilégiá prestali a že všetci jednako platiť musia a že ak nezaplatím, zálohu si vezmú - vidiac, čo sa so mnou stalo na druhom prešporskom mýte, som voľky-nevoľky mýto zaplatiť musel. Keď mýta cisárske zas boli prestali, ja som na druhých mýtach už viacej mýtné neplatil, len na prešporskom mýte." Tiež svedok Juro Valenčík tvrdí: "Na prešporskom mýte, keď som pas ukázal a povedal, že som zo Starej Turej, ništ som neplatel."

Bolo už spomenuté, že privilégium kráľa Mateja z roku 1467 "poddaných palatína Michala Országha de Guth, bývajúcich v osade Turán zvanej, za vernosť a verné služby" na večné časy oslobodilo od všetkých platieb kráľovskej komore, medzi iným aj platenia mýtného na celom Uhorsku a tým ich postavilo do stavu libertínov. Že takto je treba vysvetľovať výsadu Matejovu vidno i z toho, že pri confirmácii, t.j. obnovení tohoto privilégia u neskorších panovníkov, sú už občania Starej Turej nazývaní "slobodnými". Nakoľko však v časoch feudalizmu je stála dvojkolajnosť, t.j. moc kráľa a moc zemepánov si konkurujú, podľa toho, že čia moc je silnejšia, poťažne bezprostrednejšia, je právne postavenie libertínov menlivé.

V čase Matejovho panovania Stará Turá ešte kopanice nemala a tak je zrejmé, že spomenuté privilégium sa týkalo iba občanov osady - obce, neskoršie zvaného mestačka Starej Turej.

Čachtickí zemepáni proti výsadám Turancov vždy namietali, že kráľ Matej ich oslobodil iba od

daní a dávok patriacich kráľovskej pokladnici a o tom však, že svojim pánom nemusia nič platiť, vraj vo výsadách niet reči. V roku 1636 sa síce s panstvom pokonali a Leopold I. 23.mája 1698 aj vydal nariadenie na dodržanie tejto pokonávky, avšak vzdor tomu sa neuspokojili a neskoršie (1770) sa dali s panstvom do procesov.

Zem v staroturianskom chotári patrila čachtickým zemepánom a podľa toho, čo sme povedali, občania mestečka ako libertíni neboli povinní pozemky zemepána v "robote" obrábať. Voči tomu však je faktom, že panstvo malo v obci hospodárske budovy (bývalý mestský dom, magazín - zborený v roku 1954), a že podľa urbáru v roku 1661 malo tu poddaných. Z toho plynie, že v turanskom chotári malo panstvo allódne, t.j. pre panstvo obrábané zeme a pozemky urbáriálne, ktoré tu užívali poddaní. V obci bývali teda mešťania ako libertíni a poddaní panstva, a to želiari a chalupníci na Pažiti a hoštáčnici v Hoštádoch, prípadne hodne neskoršie po vydaní Matejovej výsady sem došli urbarialisti. Na neskorších kopaniaciach bývali iba poddaní.

Elek Fénus vo svojom diele Magyarország mostami állapotja, vydanom v roku 1837 uvádza, že Staroturania v dôsledku privilégia od Mateja Korvína mýtno neplatia a na základe starej zmluvy nie sú povinní "robotou", ale tú si nepatrnou sumou vymenili.

Urbár z roku 1661 a proces v roku 1772.

V chudobnom starom archíve obce pod číslom 13 a 14 je zoznam dokumentov týkajúcich sa privilegovaného mestečka Starej Turej a tam pod radovým číslom 12 a 13 je uvedený kontrakt z roku 1636 s grófom Jánom Drugethom, Ladislavom Révaym a Mikulášom Draškovičom o ročnom cenzu 600 uh. zlatých a pod r.č. 18 s Juditou Révay a jej synom Františkom.

V tom čase už Stará Turá mala kopanice (u nás zakladané po bitke pri Moháči 1526, najmä po dobytí Hlohovca 1530), pod číslom 26 inventára dokumentov mestečka Starej Turej je uvedený: "Patria urbáru z roku 1661 St.Turancom vydaného" z druhého procesu s panstvom v roku 1772 a z jeho zápisnice vidno, že v tom čase má čachtické panstvo na Starej Turej 95 užívateľov panskej pôdy.

V zápisnici spomenutého procesu, ktorý sa započal pred panskou stolicou dňa 21.februára 1772 sa medzi iným uvádza, že podľa súpisu zo dňa 23. mája 1661 sú na 15 sessiách usadení 93 poddaní, ktorí chovajú 363 kráv, 342 oviec, 22 volov, 146 koní, 4 kusy junčoviny a 24 kôz. Želiari držia 2 sessie, v cudzích domoch bývajúcich želiarov je 9, panské mlyny sú 2. Na strane 29 zápisnice sa mimo toho spomínajú tieto mlyny: Michal Holovjech a Jakub Cmerko majú v roku 1664 mlyn na jedno kolo, Matej Vanko od mlyna platí 6 fl., Juraj Vrábel' a Ján Stavinovjech platia od mlyna 8 fl.

Na strane 36 citovanej zápisnice zistujeme, že počet hoštáčnikov v roku 1661 bol 190 a vzrástol do roku 1770 na 606. Pokiaľ sa v roku 1661 spomína iba 12 jutár panských lúk, každé jutro na 2 vozy sena a ostatné lúky sú v spoločnom užívaní, v roku 1772 (akiste v dôsledku značného kľčovania lesov) je lúk na kosenie už 513 a ornej pôdy 3594 mier bratislavských, na ktorých v roku 1770 sa urodilo: pšenice 197 meríc, raži 2809 meríc, jačmeňa 2937 meríc a ovsa 235 meríc (arch.No. 39).

Okrem censu dávky činili: šafranové 2 libry, baranov 10 kusov, moravské ryby podľa potreby, posluha a potreby a doprovod prefektov a úradníkov vždy a v potrebnom množstve vyčapovať 30 okovov panského vína, za krčmovanie 24 fl., od kotla na pálenie po 1 fl., pri každom odopretí poslušnosti 40fl. trestu.

Les "Dluha Dúbrava" bol dňa 18.júla 1661 vymeraný Andrejom Rexom pri zistení, že jeho časť zvaná "Dubina" patrí grófovi Fr. Nádašdymu, ostatná časť rodine Homonnayovej.

Pri spomenutom procese v roku 1772 bolo prenesené, že podľa urbáriálnej tabelky z roku 1770

povinnosť poddaných ročne činí:

Za časť Nádaždy-Homonnayovskú:

1. želiari (hospites) počtom 95 z titulu censu a roboty	fl. 306
2. šafránové 2 a 1/4 libry	fl. 61,30
3. na údržbu hradu čachtického	fl. 7,30
4. ryby	fl. 8,-
Spolu	fl. 382,-

Za časť Nádaždy-Erdödyovskú:

1. želiari počtom 336 z titulu censu	fl. 336,-
2. roboty ručné v 6048 dňoch a 10 záprahov	fl. 1.008,-
3. robotové dni 25 a 3/4 po 10 gr.	fl. 4,17
Spolu	fl. 1.348,17

V spomenutom procese v roku 1772 bolo rozhodnuté, že:

1. výčapné a tržné stánky na výsek mäsa patria čo regálne právo panstvu.
2. z každého kotla na pálenie a za suchú krčmu sa platí po 2 fl.
3. panstvo si udrží úžitok všetkých v roku 1661 testovaných lesov, Dlhú Dúbravu prevezme späť ako regálne benefícium.
4. právo na lov a chytenie vtákov, ako aj rybolov si podrží panstvo.
5. o pozemkoch a lúkach sa v procese nerozhoduje.
6. pokiaľ ide o urbáriálny kontrakt nádaždyovský, je vec jasná, tiež čo do šafranovej dávky 4 1/2 libry.
7. pokiaľ ide o dávku 10 oviec - kôz, z kontraktu pod 3 v základnom spore predloženého nie je jasné, že by tu bola povinnosť za pasenie dobytku v lesoch tieto dávať, avšak v dôsledku starého úzusu, z čias pred kontraktom zaužívaného, dávka táto panstvu patrí.
8. census a roboty podľa urbáriálnej tabelky sú záväzné pre všetkých 606 hospitesov, počet ktorých takto zo 190 vzrástol.

Pri opisovaní verejnoprávných pomerov vo feudálnom Uhorsku bolo spomenuté, že zemskí páni sa vždy snažili obráť svojich poddaných aj o tie minimálne práva, ktoré títo v danom čase používali. Nebolo tomu ináč ani zo strany čachtických zemepánov voči obyvateľom Starej Turej.

Pri citovaní kontraktu z roku 1636 v zápisnici procesu s panstvom (arch.No. 6) je na strane 87 i 95 zápisnice uvedený list turanských poddaných, z ktorého vidno, že poddaní vypovedali poslušnosť panstvu, avšak "widuce že žadnej sprawedlnosti nemáme, ani žadnej slobody" dňa 15.augusta1634 požiadali čachtického farára, aby v ich mene napísal list panstvu, v ktorom ľutujú svoju nevernosť a neposlušnosť a prehlasujú, že sú "dlžní orať, siať, kopať, fúrovať, krčmu vinnú a pivnú dávať, všetky dávky platiť a všelijakú poddanosť a vernosť zachovať ... čo keby nedodržali, berú na vedomie, že páni majú moc ich trestať na hrdlách i statkoch, po domoch, na cestách i v poli ich prenasledovať, lapať, viazať a potrestať." Za panovania Ferdinanda II. boli pre poddaných veľmi zlé časy.

Pre časovú súvislosť je treba spomenúť, že v Matricule ev.cirkvi z rokov 1678 - 1709, v časti Status animarum, Anno 1688 je uvedených 23 mužov a žien z Poľska takto:

Status animarum, Anno 1688
Regina Polacka Tagnovic
Dorothea Swancarka Polona
Cristophus Polonus apud Šipko
Catharina Polona apud Ježo
Urbanus Polonus apud Vrablak

Blasius Polonus apud Borsuk
Maria Polona apud Borsuk
Urbanus Polonus apud Stawinoha Georgium
Zuzanna Polona apud eundem
Georgius Polonus Molitor
Blasius Polonus apud Strbawi
Dorothea Polona apud Strbawý
Catharina Polona apud Strbawý
Jacobus Polonus apud Furmanco
Zuzanna Polona apud Stawinoha
Regina Polona nec ipsa scit ubi manet
Nesska Polona apud Stano
Mária Polona quo se vertit ibi est
Justina Polona apud Kraczir
Valentinus filius eiusdem Polona
Barbara Polona apud Vanko
Zuzanna Polona apud Hornak
Catharina Polona Inquilina Zudria Borsugs

V roku 1940 pri úprave obecnej cesty zvanej "Pod Mýtnovce" pri kopaní asi v polmetrovej hĺbke našli hrniec plný peňazí. Zistil som, že ide o peniaze väčšinou poľské, na ktorých som zistil tieto roky ich razenia: 1660, 1661, 1614, 1616, 1617, 1618, 1620 a 1624. Som tej mienky, že peniaze sem dovezli horeuvedení Poliáci.

Čo robili v rokoch 1679 - 1689 títo Poliáci v Starej Turej zistiť neviem. Domnievam sa, že buďto čachtické panstvo sem premiestnilo svojich poddaných z Poľska, či sami sa sem uchýlili z nejakých príčin v Poľsku v tom čase jestvujúcich.

Dňa 21.júna 1737 úradníci panstva vyšli do Starej Turej robiť poriadky. Spísali o tom zápis (arch.No. 24). Vytýkajú richtárom neporiadky, pri vyrubovaní a vyberaní porciového kvanta, keďže to vyrubujú od krížov a fúr sena, preto úradníci nariaďujú, aby richtár a notár popísali a ohodnotili všetky role i lúky a podľa toho nech sa výrub prevádza. Richtári totiž neprávom vyrubovali každému, kto držal lichvu 25 grošov mesačne z titulu zápražnej povinnosti, čo sa tiež odteraz zakazuje. Aby poddaní ľahšie splatili porcie, majú k tomu prispieť mäsiari mestečka ročne 30 zlatými a v sobotu a v utorok, kedy býva "volnica", t.j. kedy aj prespolní tu mäso sekajú, má sa platiť od každého vola a kravy 10 grošov, od teľata, barana a ovce 2,5 groša a od mladých barancov dva groše z výseku. Od páleníčných kotlov sa bude platiť ročne 1 zlatý. Obec bez súhlasu panstva nesmie robiť dlhy ani obecné pasienky a hory zaťažovať či odpredať. Nakoľko v panských šenkoch ide pivo slabo na odbyt, Michal Vagač má byť ustanovený za hospodára pivovaru a obyvatelia, ktorí nemajú zápražný dobytok sú povinní drevo pre pivovar narúbať, ostatní potrebné drevo povoziť. Konečne panstvo ostro vytýka, že richtári a prisažní svojim korheľovaním robia obci značné výdavky, čo im prísne zakazujú.

Návrh kontraktu roku 1772 a dohoda z roku 1773.

Z návrhu kontraktu, ktorý obec ponúka panstvu asi v roku 1772 vidno, že Stará Turá vtedy už užívala všetky regálne práva, ktoré však panstvo chcelo obci odňať. Predtým ako už bolo spomenuté za panovania kráľa Karola, zemepáni si vymohli, aby dotiaľ i slobodné obce, medzi inými aj Stará Turá, boli podrobené stoličnej dani a dostali sa pod zemepánsku právomoc. Prostredníctvom stolíc vzali slobodným obciam právo poľovky a začali ich obmedzovať aj v iných právach. V tom čase pribudla poddaným značná ťarcha povinnosťou kvartírovania vojska. Keď potom dcéra Karolova, Mária Terézia chcela poddaným uľaviť a maximovala urbariálne ťarchy ako aj taxovala ich výmenu v peniazoch, Turanci prišli so svojím návrhom na celkové usporiadanie ich pomeru voči zemským pánom obšírnym návrhom kontraktu, ktorý je súčasne memorandum. Zisťujúc pohnútky a dôvody pre ponúkané povinnosti. Tak v prvom bode svojho

návrhu konštatujú, že zemskí páni Erdödy, Forgács a Csáky a ich oficiári chcú staroturanských mešťanov na sedliactvo a roboty pritiahnúť a pozbaviť ich slobôd, privilégií a úžitkov, založených na starých kontraktoch. Ponúkajú preto za úžitok pivovarský, šenkársky, jatkový, mäsiarsky, mlynársky, páleničný, za právo slobodnej poľovky a nosenie zbrane, lapanie vtákov a lovenie rýb platiť ročne 2600 zlatých v štyroch splátkach. Spomínajú pri tom, že sú značne zaťaženi porciami pre stoličnú kasu a iné vojenské náklady, no sú ochotní prevziať horejšie platby a pritom zemským pánom vo vlastných osobách povoliť, aby na jeseň a v zimnom čase v turanských horách poľovali, popri tom ale zdôrazňujú, že ako dosiaľ so zbraňou i oni do hôr chodiť budú na poľovku a pre bezpečnosť vlastného chotára a konečne pre ochranu dobytká pred vlkami (arch.No. 11).

Tak sa vidí, že zemskí páni horeuvedený návrh kontraktu v pôvodnom znení neprijali, no Turanci sa obrátili na kráľovnú, ktorá na urovanie nezhody vyslala svojho komisára Jána Balogha a tam medzi spomenutými stránkami predsa len došlo k dohode, ktorú potom dňa 4. septembra 1773 schválila generálna kongregácia stolice v Nitre. V tomto kontrakte sa poddaní na Starej Turej zaväzujú výmenou za census a miesto urbáriálnych robôt platiť zemským pánom ročne 1200 rýnskych zlatých. Títo poddaní (vlastne ale obec sama) za užívanie regálnych práv, t.j. za pivovar, vinné, pivné šenky, jatky, hory včítane Dúbravy, šafranové od kopaníc sa zaväzujú platiť ročne ďalších 1400 rýnskych zlatých. Povinnosti tieto sú splatné v štyroch rovnakých splátkach v roku, a to na sv. Jána, sv. Jura, sv. Michala archanjela a na Nový rok tak, že polovicu z každej splátky dostane rodina Erdödyovcov, druhú polovicu rodina Homonnayovská. Všetky v turanskom chotári ležiace mlyny si zemskí páni ponechávajú a na dôkaz uznania tohoto sú poddaní povinní dodať ročne ako symbolický dar rodine Erdödyovskej pol centa masla a tiež toľko na stránku Homonnayovskú. V užívaných horách poddaní poľovať nesmú (arch.No. 44). Na zaistenie svojich nárokov i kontraktu zemskí páni zriaďujú súčasne určité poriadky a to: panstvo na úrad richtársky samo kandiduje troch občanov, z ktorých jedného o Všetech Svätých za richtára vyvolí. Richtár, šafár magazína a šenkári ročne skladajú účty panským úradníkom. Zakazuje sa hory, lesy a háje kľčovať, stromy oblupovať, nosiť zbraň, držať poľovníckych psov, obec pôžičkami zaťažovať a cudzieho človeka do obce prijať.

Richtári i magistrát horeuvedené výkupné na census rozpísali na všetkých poddaných. Viacerí z poddaných sa sťažovali, že rozpis je nespravodlivo prevedený a preto 9. apríla 1777 prišiel do obce dvorský slúžny stolice Nitrianskej pán František Podhradský s boženikom Emerichom Bossanyim, aby za prítomnosti oficiárov panstva urobili poriadok. Najprv prezreli účty richtárov. Potom konštatovali, že po niekoľko rokov trvajúcim procese o výkup urbárskych povinností a regálnych práv treba s konečnou platnosťou skončiť aj otázku rozpisu cenzu na jednotlivých poddaných. Vyhотовili zoznam všetkých poddaných, ktorý vykazuje na strane:

grófa **Erdödyho** 240 poddaných s povinnosťou platenia 570 zl. 12 gr.

"**Révayho** 139 poddaných s povinnosťou platenia 401 zl. 30 gr.

"**Forgácsa** 85 poddaných s povinnosťou platenia 216 zl. 15 gr.

"**Csákyho** 79 poddaných s povinnosťou platenia 218 zl. 19 gr.

Spolu.... 1 406 zl. 47 gr.

Keďže je tento rozpis väčší než suma za výkup cenzu, prebytok sa má použiť pri platení za regálne práva.

Komisia konštatovala, že hory sú v dobrom stave a nakoľko kontrola nad hospodárením hôr patrí panstvu, za týmto účelom menovala ako inšpektora Jána Vagača staršieho, ktorému podliehajú horskí hájníci. Úlohou inšpektora je, aby zabránil ďalšiemu kľčovaniu hôr a nedovolil rúbať v lese od Jura do Všetech Svätých. Stromy musia byť vyrubované od koreňa a na rúbaniskách sa lichva po dobu šesť rokov pásť nesmie. Drevené uhlie páliť sa dovoľuje iba pre miestnych kováčov. Poľovka a držanie poľovníckych psov sa znovu zakazuje. V súvislosti pri

tom spomeniem, že v archíve pod číslom 73 je písomné osvedčenie čachtického farára Graciána Šardíka zo 17.7.1828, že jeho lichva sa na Dúbrave nepásla. Tu treba tiež spomenúť, že v archíve obce je niekoľko potvrdení o odovzdaní maslovej dávky za mlyny. Tak napr. 9.4.1807 úradník gr. Csákyho Pavol Kottek prijal 29 funtov a 4.apríla 1807 Révayovské a Forgácsovské panstvo 75 funtov topeného masla.

Vojenská posádka v Starej Turej

Taktiež tu treba bližšie spomenúť veľkú ťarchu poddaných vyplývajúcu z povinnosti kvartírovania vojska, ktorá v tom čase ťažko doľahla aj na samotnú obec Starú Turú. Mária Terézia a uhorská šľachta sa obávali, že pruský kráľ Fridrich II. cez Sliezske a Moravu vtrhne k nám, aby dobytím banských miest na Slovensku podlomil hospodársku stabilitu monarchie. Preto kráľovná v roku 1774 narýchlo zvolala do Bratislavy vojenskú poradu a osobitným kuriérom na ňu povolala do Bratislavy aj Samuela Makovíniho z Banskej Štiavnice, ktorý v tom čase bol najlepším znalcom pomerov Slovenska.

Keď Makovíni vyložil svoj plán obrany západného Slovenska pred prípadným útokom pruského vojska a ten bol akceptovaný, kráľovná ho hneď vymenovala za vojenského inžiniera v hodnosti majora. Makovíni sa postaral o bezpečnosť slovensko-moravských hraníc tak, že od Vrbovíc po Čadcu dal všetky prechodné miesta opevniť zviazanými stromami a inými prekážkami a v jedenástich obciach na tejto čiare umiestnil vojenské posádky, pričom veliteľstvo umiestnil v Trenčíne a prideliť mu 50 husárov. Okrem civilných stráží rozmiestnených podľa plánu (originál plánu je v Ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici pod inv.čísлом ONo 114 HKG), sú tu aj horeuvedené posádky s počtom 2891 vojakov. Posádka na Starej Turej mala 200 vojakov.

Pod č.25 archívu obce leží kópia žiadosti zo dňa 10.marca 1775, písaná po nemecky, v ktorej predstavenstvo žiada generálkomando v Bratislave, aby vojenskú posádku ležiacu na Starej Turej už konečne premiestnili, nakoľko od augusta 1773 tu kvartíruje s jeho štábom aj plukovník Fochner, ako aj 145 koní, 65 vojakov s rotmajstrom a štyrmi desiatnikmi, ubytovanie ktorých stojí obec mesačne 1000 zlatých, okrem nesčíselných záprahov, ktoré občania musia poskytovať. Obec sa týmto dostala do značných dlžôb, pričom pripomína, že v roku 1772 do júna 1773 na Starej Turej bola umiestnená veľká nemocnica, s ňou mala obec tiež značné výdavky, ktoré ani z polovice neboli uhradené. Seno a ovos pre vojenské kone sa musí nakupovať z okolia (Ethey vo "vagyölgyi kronike" spomína, že v roku 1757 bolo na Starej Turej kvartírovaných 100 vojakov).

Pozemky užívané vo Vaďovciach a ich kniha obecná.

Čo sa týka užívania pozemkov nemožno nespomenúť, že Staroturania v tých časoch užívali aj pozemky ležiace v susedných obciach. Žiaľ v archíve Starej Turej sa nezachovala "kniha obecná", akú viedla každá obec o svojom chotári a ktorá kedysi nahradzovala pozemkovú knihu. V obecnej knihe susednej obce Vaďovce, obnovenej v roku 1780 na strane 3 je tento zápis: "Witach z knihy obecneg na statky, které užiwagi naši susede Stareg Tureg z chotara vadovského", a sú tam aj záznamy o statkoch, ktoré sú "odpredané susedum nassim a obiwatelum Turanskym". Do obecnej knihy sa poznačovali aj iné pre obec alebo jej obyvateľov dôležitejšie udalosti. Pre zaujímavosť citujem niekoľko poznámok z knihy vaďovskej: (strana 111 z roku 1762) "Jano Zima bude powinen znassat wsetky tarchy budto panske aneb cisarske, vojaka chovat a odwasskj odbawuwat.

(strana 119, rok 1788) Pavel Bunčák powinen bude znassat wssetku tarchu jak cisarsku, tak tjess pansku, stolicsnu a obecznu do Vagyowecz patriczu od tejže wyssmenowaneg csastky od Jana Janaszky kupeneg.

(strana 176 rok 1794) Martin a Adam Uradnicsek s 20 zlatymi založili na 15 rokov rolu z

Haraminskeg, v chotari vadovskom, na kteri termin jestli penaze budto skrz haraminsku stranu, aneb jineho gazdu z obce složené budu, wassmenowang weritele povinny budu penaze prijat a rolu wypustit.

(z roku 1814) My richtar a urad i celá obec Vadovska seznavame s pritomnym pismom, že majice potrebu na regruta, tak nemohuce sebe ináče pomoci, lež obiwatel náš Hučko Martin na misto svich sinov kúpil regrúta Pavla Tomku a svú útratu i do Nitry ustanovil a tak napozatim sa osloboduje od takowej regrutacie."

Na strane 409 - 419 sa obnovujú zápisy z predošlej obecnej knihy, ktorá je zošlá. Najstarší zápis je z roku 1595.

(z roku 1628) "Juro Mazák na Dieloch vedla Podvorných lúku odpredal Jurovo Zelovi turanskému in fl. 48 i s oldomášom.

(str. 462) 1836 dna 8.októbra v najwatšem wetre, kde fedrunku žadneho bit nemohlo, 85 domov a 16 stodol a obecni magazin wpopel obrateni za pol hodini gest. Skoda uradne odhadnuta čini 52.000 fl. Pomocou prispeli: Turanci dali 6 wozow pre brwna a fl. 16 penazi. (str. 13, rok 1631 dne 14.maja) Witach zapisany z Dedinskych Kných Staro Turanskych, kterak se frajmačsily Guro Matussovičs z Janom Konečsnich z Vagyowecz. Z dobreg wule a pres wsseckehe nuzeny totišto: Ga Guro Matussovičs pustil sem Luku wisse Vagyowecz Janowj Kowačsnemu a On mne pustil Luku za Kkostelnikom, na kteru sem ga dodal f. 2 gr.50. Stalo sa slobocztwy v Dome Richtarskem Stana Krupy, Gura Vančsuchy Richtara, Michala Valovics Richtara, Gura Kubowičs od nehož gest oldomass zehnany, Pavla Krajczovic, Gura Klimačsky, Jana Matussa, Mihala Fabianowičs, Miklossa Holubowičs z Vagyowecz, Mihala Tomkovičs, Gura Borsuka, Gura Gurkovičs, Matega Valovičs.

(str. 85, Anno 1773 die 15 April) My Richtar a Urad Obci Vagyowskeg znamost čsinime stimto nassim pismom wssem wubec, komubj buduczne prinaležalo znati a wedeti, budto wissihó aneb nissjho Stawu Lidem, že gsme Luku u Gura Benjana založenu w Chorary nassem Vagyowskem wedla Panskych Luk niže Jarka ležiczu založili Obiwatelowi Staro Turanskemu Janovi Vagačsowj za sumu mezi nami dokonanu fl. 230 do 20 Rokow, a to sice tolik krat kolik krat."

V nedostatku "obecnej knihy staroturanskej" citujem aspoň jednu časť rodinných zápiskow rodiny Jurkovičowskej zo Starej Turej:"Ga nize dolozeni Gano Kuklicza znamo csinim spolu y zmu Manzelku y spastorkom Adamom, že biwsse duleziteg potreby, pohladal som Martina Gyurkovicsa, obiwatela z Tureg, tehdi on pohledagice na mu poterbu poscal mi zlatih stircat, idest 40 na takowy spusob, že ga Martin Gyurkovics z gehó polowice Mlina brat budem stiri tidne, pokud newrati, a to o Swatem Gane, o Michale a konecz fasangu ag y o Swateg Lucij Anno 1736.

Item Anno 1769 die 8.Aprilis dal som Michalowi Swirikowi na diel lezici Na Rubanine wedla otcowich minarech patnast zlatih na zaloh idest f.15."

Spor o chotár s Lubinou

Zem i chotár si naši predkovia bedlivo strážíli. Škriepili sa o chotár najmä so susednou obcou Lubinou. Šlo o lesy a ako z listiny arch.No. 32 vidno, zaopatrili si aj písomné svedectwo obce "dedinj Stranj" z moravskej strany. Pod úradnou pečatou dňa 9.júna 1725 sa píše: "Pokoj Krystu. Dobre pozdraweny a mnoho dobreho od Pana boha wam na produžyte Leta wynssugeme wsseczkemu podsztiwemu mestu Staro Tureg. A tak od nas se nachazagu sausedy, ktery o tom dobre wedj, kady Staroturanskj chotar patry od Lubjnskeho chotare a nato kažu dosweczyty kadi gide horamj. Atajtak wecz gide a turanskj chotar hore brezuwku czestu

kčjernerog studnj.Potom nad hlbokj želeb potom prawo kgaworine kstarjm kossarom.

Mi nato hodnowernu sprawu dawame a nassý obecznej pečsetj to stwruzugeme, že ge tomu tak a neginačeze, genž se stalo wrichtarskem dome za fogta Gana Tomanu.

De 9 junus 1725pečaťpudmjstra Gurj Mjčžkj

uprjmnostj wsseczkich uradu j

wsseczkeg uplneg obcze dedinj

Stranj."

Škriepky a zvady trvali dlhé roky, no život si spestrovali aj zlomyselnosťou a vzájomnými odplatami. Turanci akiste pre rušenú držbu zo strany Lubiňanov po dvakrát zvalali chalupy Martinovi, Jurajovi, Jánovi najstaršiemu, Jánovi mladšiemu a Jánovi najmladšiemu Miškech, a to v nočnom čase. No Lubiňania nelenili a keď Turanci viezli syr a maslo cez Lubinu, áreštovali ich po tri dni, až konečne "chtegjcze giž gedenkrat od mnohych rokuw mezi namj trwagjczy a z rozepry chotarny pochazegjczy každodennou kiselost, prekažku y škodu pretrhnuti a odwratj" sa 16.apríla 1752 pred slávnym panstvom pokonali tak, že sa obe strany zaviazali rešpektovať chotár vytýčený panstvom v roku 1743 a 1752, ktorý bol vyznačený chotárnymi kopcami.

Na dôkaz toho listinu podpísali za Lubinu: Ján Rojko richtár, Juraj Rojko, Matej Zemanák, Martin Haruščák, Ján Štefánek, Martin Vajíček, Martin Michalec, Ján Petrovič juratus. Za Starú Turú: Ján Mitný richtár a juratusi Martin Frno, Martin Jurkovič, Juraj Borsuk, Ján Pavlovič, Martin Vrábel, Ondrej Klimáček a notár Borgius Kožík.

1.3. Domáce hospodárstvo

Ako žili a hospodárili v tých časoch naši predkovia?

Nemáme poruke žiadny materiál špeciálne staroturanský, ktorý by mohol slúžiť ako podklad pre zodpovedanie tejto otázky. Je však zrejmé, že i na Starej Turej žili vtedy ľudia tak, ako na blízkom alebo širokom okolí. Uspokojme sa preto všeobecnými poznatkami.

Až do 19.storočia väčšinu pôdy v Uhorsku zaberajú lúky, u nás lesy a obyvateľstvo sa vo veľkej miere živí chovom dobytká. Tak je tomu aj preto, lebo v prípade nebezpečia bolo možno dobytok na vlastných nohách odohnať do úkrytov, do hôr. Dôraz sa nekládol na mliečne hospodárstvo, ale na mäso. Dobytok chovali mimo maštale, iba v ohradách, na zimu ho nahnali pod kôľnu, ktorá mala iba strechu a z prútia upletenú jednu stenu od severu alebo sa na tú stranu nakopil hnoj. Mohol to byť len dobytok nenáročný. Pri kôľni stála pastierova chatrč. Dobytok sa pásol na spoločnom pasienku. K slobodnej paši boli veľké pasienky medzi Myjavou a Krajným.

Dojné kravy aj v širšom okolí sa začínajú chovať až v 17. - 1. storočí, a to vplyvom turanského obchodu s maslom. Rožný dobytok dávali na chov aj do árendy. Árenda sa platila lojom, z ktorého sa robili sviečky.

V roku 1482 kráľovský rozkaz zakazuje predávať voly do cudziny, no v našom kraji práve v tom

čase pašeráci odvádzajú najviac dobytku smerom na Moravu. Ukradnutý dobytok sa takmer vždy prepašoval a preto od roku 1794 boli povinne zavedené dobyťčie pasy.

Ovce boli v dávnoveku najobľúbenejšími domácimi zvieratami, lebo dávali nielen mäso, ale i mlieko, vlnu a kožu. Nimi sa tiež platili desiatky. Ovcami hnojili ťažko prístupné miesta salašovaním. V roku 1687 vo Vadovciach u štrnástich poddaných spísali 68 oviec. Čachtické panstvo v roku 1829 malo tento stav: v Lubine v zime 700, v lete 2000, v Bohuslaviciach 1000, v Čachticiach 1000. Veľký chov oviec bol vo Vrbovom (Baraní dvor) a na Brezovej (Košariská). O ovčom syre sú záznamy na Čachtickom hrade z roku 1645 a v Beckove z roku 1627. Ovčí syr tvoril povinnú dávku.

Chov ošípaných bol rozšírený na Starej Turej a na Myjave, kde bola hojnosť bukvice a žalude (Lexikon Korabinský 1786). V roku 1766 sa však zakazuje púšťať čriedy do lesov: "Ušipané pres wedomí Pána Directora do juor nahanaty pod straceniím takowich ušipaných sloboda nebude". Pri povolení mlynov, kde je dosť jačmenných odpadkov si panstvo chov ošípaných vyhradzovalo.

Pernatá hydina sa chovala u sedliakov. Zákon Vladislava II. v roku 1514 uvádza, že poddaní sú povinní ročne panstvu odvieť dve husi a mesačne po jednom kurati.

Chov koní bol hlavne na dolniakoch, u nás na vrchoch nie. Naši roľníci najradšej držali moravské kone, chladnokrvné, ktoré pod chomút boli lepšie ako kone z dolniakov.

Včelí med pôvodne získavali vyberaním horských úľov. Domáca včely držali v slamenných alebo drevených klátoch, robených na podobu sôch svätých. V spise Juraja Hôrku zo 17. storočia sa doporučuje, ba predpisuje, včely vypúšťať v týždni sv. Juraja a to v stredu alebo vo štvrtok, inak sú vraj včely kúsavé, vadvivé, závistné a zlodejské. Ich choroby treba liečiť dobrým starým vínom, ktorým sa obveselia. Aby roj neopúšťal klát, treba vraj doňho položiť paličku, ktorou si rozohnal hada od žaby. Desiatok od včiel poberali už v roku 1233. Podľa inventúry na čachtickom hrade v roku 1645 mali tam iba 15 klátov včiel, pri zostavovaní daňových lajstrov v Bošáci v roku 1729 z 216 obyvateľov iba jedenásť držalo včely.

U nás bolo včelárstvo slabé. V okolí najsilnejšie bolo v Trenčíne. Chýrne boli medové koláče novomestské. Tunajším výrobcom cechové pravidlá potvrdil Leopold I. v roku 1749. Majstrami tam boli Looder, Vodeský, Hoffman, Kryhell.

V roku 1837 čítame, že novomestské voskové sviečky mali dobré meno v Bratislave, vo Viedni a v Pešti.

Vládny príkaz v roku 1796 kázal stoliciam, aby zavádzali chov hodvábnikov. Novomestský slúžny dáva v roku 1803 úpravu, aby obce vysádzali morušové stromy po námestiach a ulliciach, ktoré sú verejným majetkom a žiaden chovateľ hodvábnika morušového nesmie byť hatený, aby z nich oberal lístie. Vajíčka chovateľom rozdávali vždy na jar a usporadúvali pre nich kurzy. V roku 1815 máme už mnoho morušových stromov pri starom potoku pozdĺž celej Turej.

Rybárstvo je právom zemepána. Turanský potok so pstruhami v roku 1752 stál pod zákazom

rybačky. Na Myjave bol račí potok. V roku 1713 bol v Bzinciach veľký rybník. Višňovskí poddaní boli povinní čachtickému panstvu dodávať slimáky. Varili z nich chýrnu polievku. Ján Drugeth a Judita Révay sa v listine zo dňa 15.10.1636 zaviazali Turancom, že im títo budú dodávať ryby z Moravy, a to podľa potreby panstva (arch.No. 6).

Poľovníctvo. V dávnoveku žil u nás mamut (zub nájdený pri stavbe železnice Nové Mesto nad Váhom - Veselí na Morave), tur a rôzne dnes už vyhynuté vtáctvo. Poľovalo sa lukom, kopijou, sekerou. Sluky v borinách chytali na slučky a lep.

Poľovníctvo je tiež právom zemepánov. Niekde sa však vžilo, že aj poddaní mohli poľovať. Tak tomu bolo aj na Turej, ako vidno zo zmluvy z roku 1773 (arch.No. 1), v ktorej Turanci a ich zemepáni poznamenávajú, že "vo svojom chotári vždy slobodne poľovali, tak tomu má byť aj v budúcnosti, avšak páni na jeseň a v zime, tiež uplatnia svoje poľovné právo v chotári". Staroturanci pritom pripomínajú, že potrebujú slučky na vlkov.

Záhradníctvo. V oplotených sadoch pri domoch sa pestovalo ovocie, u nás najmä hrušky, jablká, slivky, lieskovce, ríbezle a egreše. Pestovala sa tam aj zelenina, ako mrkva, cibula, hlavne však strukoviny, šošovica, hrach, fazuľa. (V Krajnom v roku 1766 zhorela stodola Jána Malého a v nej 18 vozov šošovice). Kapusta a zemiaky (zemiaky v našom kraji len od roku 1760) sa až počiatkom 19.storočia začínajú pestovať na roliach, dovtedy iba v záhradách. Dôležité je pestovanie šafránu, ktorý sa v tých časoch spotrebúval v značnej miere, lebo ho kupovali maliari, cukrári, voňavkári, kuchári, lekári, ba ho používali aj na farbenie piva. Ján Drugeth a Judita Révay si v roku 1636 vyhradili, aby im Turanci odvádzali 2 funty vestenického alebo 4 funty trenčianskeho šafránu (arch.No. 6).

Role. V stredoveku sa pestuje málo zrnovín. Z toho vyplýva, že je viacej lúk ako rolí. Na rovinách sú role močaristé, avšak pre riedko obývané kraje je ornej zeme dostatok. E. Fényes pri popise Nitrianskej stolice uvádza, že Slováci obľubujú ražný chlieb a preto v zrninách pestujú najmä raž, pre výkrm ošípaných a pre varenie piva jačmeň. Majú radi hrach, šošovicu, mak a kapustu. Pestujú mnoho konope, je tu mnoho jahôd, lieskovcov a lesných malín. Každý pestuje iba toľko zrnovín, koľko potrebuje pre seba. Na predaj sa nedorábalo.

V 16.storočí, kedy sa najmä pšenica začala vyvážať na západ, začína hodnota rolí stúpať. Role sa odvodňujú, je lepšie hnojené. Lúky ustupujú roliam. Tak napríklad v Čachticiach majú ešte v roku 1865 lúk 590 k.j., v roku 1926 iba 26 k.j. Spočiatku vedie z obilnín raž.

V dobe bronzovej človek zbral zrnó zo stojatej rastliny a uložil si ho do hrncov. O slamu sa nestaral. Keď išiel to vzácne semeno siať, časom uvažoval aj o bonite pôdy, aby tak dosiahol lepšiu úrodu. Bonitu mu ukazoval sinokvet, lebo v zemi, kde tento kvet bujne rástol, sa dala očakávať hojná úroda zrnovín. Neskoršie zbožie ukladajú do jám v záhradách pred domom. Steny jám zaisťujú pleteným prútím a medzi zem a prútie dávajú slamu. Až v 18.storočí sa pre uskladnenie zbožia stavajú sýpky.

Zožené obilie po obschnutí viažu do snopov a ukkladajú do krížov. Každý 9.snop na poddanej roli patrí panstvu (nona). Každý desiaty (decima) ako desiatok dávali fare. Snopy sa potom z krížov zväžali do kozlov. Keď zbožie stúpalo na cene a ľudia si ho vzájomne kradli, bolo úradne zakázané (1692) zväžat' obilie v nočnú dobu.

Zem orali drevenými pluhmi, ktoré v bronzovej dobe nemali kolies. Žalo sa najprv trhaním, neskoršie kosákmi. Zem bránili kopou tŕnia, ktoré bolo zaťažené kameňom, avšak až v roku 1582 je stopa po železnej bráne. Motyka, rýľ, drevené hrable sú tu dávno. Sečku najskôr rezali sekerou, neskoršie sa upravila sečková debna. Semeno sa rozsievalo rukou.

Mlátilo sa cepami. (Prvá parná mláťačka sa objavila v Anglicku v roku 1855). Pred započatím mlatby mlatcov zaprisahali, že prácu urobia poctivo. Zrno sa presievalo v riečici, upletenej z prútia plochorezanej lieskovice. Na panských pozemkoch sa zbožie hneď po mlatbe odmeralo v mierkach, t.j. drevených nádobkách, povrch ktorých hajdúch zrovnal latkou, pre to zvlášť určenou. Hajdúch preosiate zrno hneď pri mlatbe vymeral a odvádzal služobníctvu. Kukurica sa na Považí pestuje od roku 1794, cukrová repa od roku 1868.

Vinohrady v turanskom chotári neboli, bolo ich však hojne v novomestskej doline. Poddaní mali svoje pivnice a mohli s ich úrodou voľne nakladať. Panstvu na viniciach veľmi záležalo, čo vidieť z príkazu čachtického pána Ladislava Országha (1533), aby vinice každý riadne obrábal, inak mu ich vraj vezmú a pridelia inému. V roku 1865 aj v Kostolnom vysadili vinohrad, ale ten o niekoľko rokov vymrzol a vyhynul. Na Považí bolo vinohradníctvo na najvyššom stupni v 17.storočí.

Svetochýrne bolo novomestské červené víno. V Čachticiach ešte v roku 1865 bolo 45 k.j. viníc, v Novom Meste nad Váhom 40 k.j., v roku 1906 ich však zničila fylokséra.

Lesy. Drevo v lesoch kedysi nemalo cenu, skôr zver. Na stavbu a kúrenie si každý mohol drevo brať v lese a každý rúbal tam, kde sa mu to najlepšie hodilo. Stavba hradov si vyžiadala veľké ničenie lesov. Končiare vrchov, na ktorých mal hrad stáť a okolie hradu bolo treba do značnej vzdialenosti vyrúbať, aby sa nepriateľ nemal kde ukrývať. Po vpáde Tatarov a Turkov, kedy sa zalesnené územia väčšmi zaľudňovali a tvorili sa kopanice, lesy sa menili na osady, role a lúky. Mnoho dreva sa spotrebovalo pri pálení dreveného uhlia. V 17.storočí však začínajú lesy šetriť. Dedine sa pridružuje len ako spoločný majetok, ktorý podelili na tály, t.j. rovnako hodnotné výmery, ktoré boli potom dané k užívaniu jednotlivcom alebo k výrubu. Dávky na kopanice sa zvyšujú, len aby sa šetrili lesy. Občanom sa nedovoľuje brať z lesov drevo voľne, iba haluzie a konáre.

Bývanie. Dr. Neustupný pri zhodnotení nálezov vo Veselí píše, že tam už v 17.storočí pred našim letopočtom býval človek. Býval v dierach až tri metre hlbokých, do ktorých sa zostupovalo rebríkom, sú tam však aj stopy po schodoch. V našom skalnatom kraji mohol prvý človek bývať iba v jaskyniach alebo v tepluškách, t.j. takých bydliskách, ktoré sú čiastočne v zemi, čiastočne nad povrchom, lebo horná časť je krytá pletením prútím, ktoré je zamazané blatom.

Domy sa stavali okolo potokov najprv rozhádzane, neskoršie do radov. Čelo domov hľadí do ulice, za domom je záhrada. Tajomník Báthoryho, ktorý v roku 1595 prešiel Slovenskom, napísal, že v mnohých dedinách niet domu, ktorý by bol hoden 10 zlatých. Dom z tvrdého materiálu nebol v dedinách celé stáročia.

Do 15.-16.storočia i kostoly a kaštiele boli na dedinách stavané len z dreva. (Maďari bývali v

šiatroch). Drevené domy mávali aj tzv. výšky, t.j. suché komory nad obytnými miestnosťami. Domy boli stavané bez komínov a až stoličné nariadenie z roku 1755 prikazuje stavať komíny. Kto rozkaz neuposlúchol, bol trestaný, poddaní aj bití alebo neposlušným bola strhnutá strecha. Prvé komíny boli upletené z vrbičia, ktoré bolo hrubo natreté blatom. Aby tenký komín nechytíl oheň, bolo ho treba často mazať.

Strechy bývali zo slamy, šášia alebo šindlové. Nehorľavé strechy sa ujímajú až v 16.storočí.

Ohništia bývali umiestnené uprostred miestnosti, obyčajne v kuchyni, ktorá nemala tlo a tak dym vychádzal cez strechu. Chlieb sa nepiekol v peci, ale v popoli, pece vznikli neskôr a tie potom slúžili aj na vykurovanie bytu. Spodok pece býval vyložený kameňom. Ohnište stavané z tvrdého materiálu, aké vidno i dnes v drevených domoch na hornom Považí, vzniklo neskôr. Nad ohništom je široký otvorený komín, v ktorom oblúk zachycuje iskry.

Pri kuchyni je obývacia izba, dym z jej kachiel prechádza dierou do kuchyne. V izbe je podlaha z udupanej zeme, v kuchyni z pálených tehál.

Ako vidno, byty boli veľmi skromné, aj zemianske kúrie na dedine mali obyčajne iba po jednej izbe a kuchyni. Bytové nároky stúpili až v druhej polovici 18.storočia.

Strechy mali mnohokrát slabý krov a tak sa stávalo, že keď napadlo viacej snehu, strechy sa preborili, ako tomu bolo vo veľkom počte v roku 1765 1868 V Lubine a vo Bzinciach. Ríny na strechy sa robili z červeného smreku v podobe žliabkov. Záchody na dedine nebývali, chodievalo sa na hnojište.

Studne boli vyložené potočným kameňom. Podľa Verböczyho dedine stačila jedna studňa.

Na dvore neďaleko kuchyne stál kurník alebo holubník, za nimi maštal'. Ošípané bývali v drevených chlievoch, ktoré sú na zimu vystlané a boky majú vyložené slamou.

V kuchynskom riade sa nachádza mnoho hlinených hrncov, ktoré bývali odkladané na polici majúcej diery pre hrnce.

Rodina sa zhromažďovala okolo ohniska a tam jedávala z jednej misy drevenými lyžicami. Okolo stien sú lavice, ktoré slúžia aj za lôžko.

Namiesto skríň sú truhlice. V zemianskych domoch bývali do stien zapravené skrine zvané almary, pôvodne určené pre úschovu zbraní (16.storočie). Bývalo v móde, že tieto almary natierali na čierne. V zemianskych domoch sa užívali aj cínové poháre, taniere, svietniky, Postele u pánov bývali záclonové. V 17.storočí habáni rozširovali svoje hlinené výrobky. Staroturanská keramika tohto druhu je v trenčianskom múzeu.

Chýrne boli aj lubinské drevené taniere, ktorých mali v roku 1645 na čachtickom hrade 65 kusov.

O záclonách sa dozvedáme v jednom panskom inventári až v roku 1772 (v Sedličnom), taktiež o zrkadle visicom na stene, o stole s fiokom, bronzových svietnikoch a o kávovom servise, ktorý

pozostával z nádoby a 5 šálok, upálených z bielej hlíny.

Kolísky pre deti mali v magnátskych domoch, inak sa deti chovali v plachtách zavesených na žrdi drevenej kozy. U chudobných sa svietilo dubovými alebo jedlovými ostružlinami, neskoršie prišli fakle, pri ktorých sa priadlo i háčkovalo. Bukvicový olej na svietenie začal vyrábať jeden bratislavský lekárnik až v roku 1813. Lampy zo žltej medi, v ktorých svietil plavák na oleji, prišli až v orku 1836. Vianočné stromky so sviečkami sú v našom kraji iba od roku 1851, dotiaľ Ježiško svoje dary kládol na taniere alebo do topánok v okne. Lucia nosila malé, Mikuláš väčšie darčeky.

Veľkopanské kaštiele začali stavať až keď majiteľov hradov omrzelo úzke bývanie na vysokých hradoch. Najstarší kaštieľ v našom kraji - Országhovský v Čachticiach - je z roku 1527. Druhý kaštieľ, v ktorom Alžbeta Báthory prevádzala svoje zverstvá, postavili Nádašdyovci a ten vyhorel v roku 1772. Megyerovci v roku 1590 v Hrušovom vystavali pevný kaštieľ, ktorý sa v roku 1632 nazýval hradom (castrum), lebo bol obkľúčený vodným jarkom, no dnes niet po ňom ani stopy, zničila ho povodeň v roku 1672.

V bráne kaštiela býval vrátnik. Za vrátnicou bola umiestnená drabantnica. Bol to žalár s náradím na mučenie. V Čachticiach tam bola aj železná panna, ktorou sa popravovalo. Izby sa vykurujú krbom alebo kachľami. V kaštieloch bývali zvláštne komory na ocot, kapustu, na soľ. V tom čase sa používa mnoho šafránu, čierneho korenia, zázvoru a sušeného ovocia, čo tiež bývalo v osobitných komorách. Červená paprika sa u nás užíva až od roku 1730. V každom panskom kaštieli držali dvorných bláznov, v skutočnosti to boli veľmi vtipní ľudia.

Je len samozrejmé, že keď boli domy z dreva, bez komínov a strechy ľahko chytľavé, bolo aj mnoho požiarov. Často vyhorela celá dedina naraz. Hasičských zborov, striekačiek nebolo. Mnoho požiarov vzniklo z nedbalosti. Preto počiatkom 17.storočia začínajú úrady pokutovať každého, u koho požiar vznikol.

V Novom Meste nad Váhom na námestí stojí socha sv. Floriána z roku 1762. Stojí na mieste, na ktorom upálili podpaľača, ktorý založil v meste viackrát požiar. Jeden sedliak ho chytil, zviazal a na voze ťahanom volami doviezol pred mestský magistrát, ktorý ho odsúdil na upálenie. Tento výjav je vyobrazený na stĺpe sochy.

Nové Mesto nad Váhom v roku 1718 a po ňom aj okolité obce vydali požiarny štatút, ktorý obsahoval tieto ustanovenia:

1. Bolo prikázané dávať pozor na oheň, ohništia, kachle a komíny a bolo nariadené ich vymetať.
2. Zriadená bola strážna služba od večera do rána v osobe hlásnikov, ktorí - aby nezaspali - hlásili spevom alebo trúbením po dedine každú hodinu, alarmujúc občanov pri vypuknutí ohňa a sú povinní doviesť richtárovi každú podozrivú osobu, ktorá sa v noci túla po obci.
3. V zime o 20., v lete o 21.hodine, sa odzvonilo na spánok, po zvonení má byť v obci kľud a hlásnici pokutujú každého, kto sa proti tomu previnil. Hlásnici majú tiež právo zhabať v hostincoch gajdy alebo husle, ak sa tam po uvedenom čase na nich vyhráva.

4. U koho vznikol požiar musel zaplatiť pokutu 12 zl., ak platiť nemôže, je na námestí verejne palicovaný.

5. Do stodôl alebo maštálí slobodno vkročiť iba so sviečkou položenou do lampáša.

Plat hlásnika činil mesačne 2 zlatky a 1 pár čižiem do roka.

Šatenie. V našom kraji nosili sediaci šaty z domáceho súkna, farby bielej alebo tmavohnedej podľa toho, či bolo súkno robené z ovčej vlny bielej alebo miešanej čiernobielej; mešťania vo farbe tmavofialovej. Panstvo si šije šaty z ipry, jemného to súkna. U ž v 15.storočí bolo známe domáce súkno novomestské, dobré bolo tiež súkno moravské, ktoré panstvo kupovalo pre služobníctvo. Zo súkien na Slovensku známe bolo z Nemeckého Pravna (rief za 30 denárov) ako aj prievidské (rief za 25 denárov).

Na Starej Turej si mlynár Martin Jurkovič v roku 1777 k mlynu pristavil valchu, ktorá tu pracovala do roku 1879 a tak sa aj u nás vyrábalo domáce súkno. Podľa zápisov v kronike rodiny Jurkovičovej valchu mali v árende Lubinania za 56 zlatých a 3 riefy súkna. Od roku 1879 valcha stála bez úžitku a zvalali ju v roku 1882.

Jatky. Ako už bolo spomenuté, v stredoveku sa chovalo mnoho dobytka a podľa toho hlavným jedlom bolo mäso. Zabitý dobytok sekali na panských jatkách, ktoré boli v prenájme a od ktorých sa panstvu platilo nájomné lojom (15-25 funtov ročne). Poväčšine sekali baraninu, hovädzie iba zo starých kráv, preto bolo veľa ponôš na mäsiarov, keďže dobré kusy radšej predávali na Moravu.

V mestách nastala akási náprava až potom, keď mäsiarom z dedín povolili, aby si do mesta priviedli živý dobytok, ten na námestí porazili a vysekali, na dedinách až potom, keď zemepáni svoje právo na jatky odpredali.

V čase vojny sa míňalo vždy viac mäsa. V roku 1757 bolo na Turej kvartírovaných 100 vojakov. Vtedy zborili malé drevené jatky na rínku a miesto nich postavili väčšiu obecnú jatku z tvrdého materiálu na okraji námestia.

Na počiatku 18.storočia začína úradný dozor nad mäsiarmi.

Hostince a krčmy. Ubytovacie hostince vznikli až v 17.storočí. Dotiaľ sa páni a zemaní na cestách ubytovali u pánov a zemanov tam, kde ich noc zastihla. Poddaných, ktorí právo k sťahovanu nemali, otázka ubytovania počas cesty nezaujímala. V tých časoch sa ťažko cestovalo aj obchodníko, lebo i keď títo peniaze mali, ubytovacích hostincov nebolo a ak nejaké aj boli, boli špinavé a po bezpečnostnej stránke neisté.

Drahovský farár Traján v roku 1621 opísal svoj pobyt počas liečenia v piešťanských kúpeloch a uvádza, že je tam len jeden hostinec pre magnátov, pre obyčajných smrteľníkov iba hlinou vymazané chalupy so začadenými čiernymi hradami a tak mnohí pacienti radšej nocovali v slamenných kozloch. Ešte aj v roku 1838, keď už aké-také hostince v Piešťanoch boli, musel si hosť postelné prádlo doniesť z domu.

Popri frekventovanejších obchodných cestách stáli krčmy stavané obyčajne z dreva a kryté slamenou strechou. Jedine tam sa mohol pcestný uchýliť v zlom počasí a niekedy si kúpiť dačo pod zuby. Krčmy v odľahlejších uliciach šli slabo. V krčmách, spomínaných v našom kraji v rokoch 1640 - 1700, sa šenkovalo domáce víno a pivo, a to obyčajne tak, že od októbra do apríla sa šenkovalo poddaným /viechy/, inokedy len úroda z panských viníc a pivovarov. Predávať víno alebo pivo z inej obce bolo zakázané. Okolo roku 1690 vznikli obecné krčmy. Koncom minulého storočia bolo na Turej 38 krčiem, z toho dve patrili obci. "Horný šenk" na mieste budovy meštianky. "Dolný šenk" v jednej miestnosti obecnej jatky na námestí.

V roku 1848 zaniklo právo zemepánov na krčmy a tie si potom odkúpili poväčšine ich poslední nájomníci. No výstavba železnice Trnava - Nové Mesto nad Váhom v roku 1876 zadala smrteľnú ranu všetkým prícestným krčmám na tejto čiare.

Pivovary. Na Považí sa rodil dobrý jačmeň a varili z neho dobré pivo. Tak tomu bolo aj u nás. Varilo ho panstvo aj poddaní. Panský pivovar v Trenčíne v roku 1588 varil pivo z pšenice i jačmeňa. Bolo to veľmi chýrne pivo, ktoré vozili až do Komárna a nazývali ho slovenským pivom. V roku 1737 v Novom Meste nad Váhom bolo 40 krčiem a 16 pivovarov. Na Turej sa pivo varilo v budove zvanej "regál", na mieste, kde stojí teraz budova Mestského úradu /z kanonickej vizitácie vidno, že obec dávala pivnú dávku kat.cirkvi už v roku 1731/.

Pivo dozrievalo v pivniciach, u nás v dome zvanom "Pod pivnicou" a v pivnici pri pivovare. Za panovania Márie Terézie pri krajinskom usporiadaní urbárov, vymenili sa Staroturania platením ročných 1400 zlatých, kedy si /4.9.1773/ obec Stará Turá zakúpila právo regálu. Toto právo obec využívala prostredníctvom nájomníkov. Poslední nájomníci boli Jakub Bustin a Martin Molec. Potom právo presadzovala zasa sama obec, čo jej v roku 1875 vynieslo čistých 10 276 zl. Pre obecný pivovar na Turej boli povinní občania, ktorí nemali záprah, "v porádkach" rúbať drevo, záprahoví však drevo z lesa pre pivovar dovážať (arch.No.24). V roku 1880 regálne právo od obce odkúpil štát za dlžný úpis v cene 180 000 korún.

Z ďalších ťažších nápojov je tu známa terkelica a pálenky z ovocia, neskoršie pálenky zo zemiakov a kukurice. Matej Bel vo svojej Notícii (IV/492) uvádza, že po kopaniciach takmer v každom dome mali kotlík na pálenie. No už v roku 1664 sa vydávali nariadenia, ktoré pálenie obmedzovali.

Kopanice. Kopanica je samostatná roľnícka usadlosť, alebo skupina usadlostí, ktoré ležia mimo rámca obce, avšak patria k nej. Vznikli vtedy, keď pôda v bezprostrednom okolí dediny nestačila užiť jej obyvateľov alebo keď sa ľudia pred vojnami a nájazdmi z rovín schovávali do hôr.

Rozdiel medzi urbárskou a kopaničiarskou pôdou bol v tom, že urbárske pozemky užíval roľník dedične na základe podmienok určených zákonom alebo krajovým urbárom, ale kopaničiarsku, ako novozískanú pôdu, užíval roľník za podmienok, ktoré mu stanovil zemepán. Keď v roku 1848 došlo k zrušeniu poddanstva, vzťahovalo sa to len na urbársku pôdu, ale kopaničiari si až neskoršie vykupovali držanú pôdu.

Zaľudnenie nášho lesnatého vidieka sa začalo po vpáde Turkov na Považie (1530), kedy sa obyvateľstvo schovávalo do hôr. Keď v roku 1663 Turci obsadili Nové Zámky, dostali sa až do

Hlohovca a odtiaľ robili výpady na sever, obyvateľstvo z rovín začalo vo väčšom množstve zaplňovať náš kraj.

Zemepáni spočiatku vďačne rozdeľovali pôdu novým obyvateľom, lebo to znamenalo pre nich dôchodok, avšak aj noví usadlíci našli protihodnotu v dreve a po vyrúbaní stáročných veľikánov aj výhodnú pašu pre dobytok. Od poddanských kopaníc sa panstvu platilo šafránové a preto panský poriadok v roku 1634 predpisuje, že keď poddaný odpredá takýto pozemok, jeho nástupca je povinný dávky na zem prevziať.

Kopanice sa tvorili aj ilegálne. Zakladali ich potulní želiari, neplatiaci žiadne dávky zemepánom, ale i zbehovia, ktorí sa ukrývali v lesoch. Dodatočne ich zdaňovali tak, že od merice ornej pôdy platili 6 a od lúky na jednu fúru 3 groše. Prví obyvatelia kopaníc boli osídlení nariedko a ako sa vraví "vyrástli v lese", boli to srdnatí ľudia. Kroměřížsky biskup sa žaluje na našich kopaničiarov v roku 1689, že orabovali moravských židov. Ľudová pieseň hovorí: "Javorinka šedá, kto pod tebou sedá, turanskí vagači /vagač - tulák, z latinského vagare/, čo zabili žida."

Neskoršie, keď už lesy začali šírením kopaníc povážlivo rednúť, bráni sa panstvo ďalším prisťahovalcom zvýšením šafránových dávok.

Časom nestačila chudobná pôda vyživiť rozmnožené obyvateľstvo kopanické a preto sa začali kopaničiari zapodievať výrobou dreveného riadu a podomovým obchodom, neskôr, najmä po roku 1866, sa sťahujú vo veľkom počte za more.

Bryndziarstvo. Staroturania boli po stáročia obchodníkmi a na široko - ďaleko predávali doma vyrábaný drevený kuchynský riad, syr a topené maslo. Kanonická vizitácia z roku 1756 uvádza, že tí Turania, ktorí na pltiach vozia syr a maslo, platia tunajšiemu kostolu tzv. pltnú dávku. Aj na strane 66 Compend.Hung.Geograf z roku 1792 je poznačené, že obyvateľstvo Starej Turej sa po živnostensky zapodieva od dávnych čias obchodom po Uhorsku i Rakúsku.

Taktiež E.Fényes píše, že občania Starej Turej chovajú veľké množstvo kráv a doma dorábajú mnoho masla, pričom pochodiac severné stolice, to aj tam skupujú a ním vo Viedni a inde robia obchody.

Ján Nepomuk Wallo, bývalý štátny inšpektor bryndziarní na Slovensku, uvádza (vid tiež Dr. Ján Balko: Bryndziarsky priemysel na Slovensku), že niektorí prišli na myšlienku obchodovať vytopeným maslom. Maslo skupovali na Turej a okolí, neskôršie v trencianskej a liptovskej stolici, to potom naložili na plte a po Váhu splavili do Mnešíc alebo Nového Mesta a odtiaľ na vozoch dovezli na Turú. Tu v masliarňach vo veľkých kotloch maslo topili, prevárali, prečistené v tekutom stave nalievali do sudov a stuhnuté potom expedovali. Čistenie masla sa dialo tak, že keď roztopené maslo v kotli vrelo a na povrchu vytvorilo penu, tú veľkými dierkovými varechami zbierali, potom povrch variaceho sa masla posypali žitným šrotom, ktorý po usádzaní sa na dno kotla stiahol všetko, čo do masla nepatrilo. Pozberaná pena z masla, zvaná "penička" bola výbornou potierkou na chlieb alebo na koláče (peničkové báleše). Usadlý žitný šrot sa menoval "podmaslím", z toho sa varila dobrá polievka, ale dalo sa používať i ako dobrá potierka na chlieb. Ethey spomína, že z masla a bryndze dovážanej Turanmi do Nového Mesta nad Váhom sa platila zvláštna dávka na turanské kostole. Potvrďuje, že kanonická vizitácia zo dňa 22.5.1756, v ktorej sa dá zistiť, že táto dávka pre kostol ročne obnáša okolo 20 flt. (zápisnica na

rk. fare). Matej Bel vo svojom diele "Notitia Hungariae Novae" na 491. strane 4.zväzku píše, že obyvatelia staroturanskí vytopené maslo po celom Uhorsku, ba aj Rakúsku chodia predávať, žijú neviazanejšie ako zvyknú žiť Slovania, radi majú hodovánky, ktoré usporadúvajú vo verejných miestnostiach a nikdy u nich nechýbajú hracie kocky a karty.

Topené maslo sa po Váhu vozilo až do Komárna, do Pešti a vozmi do Bratislavy a Viedne. Veľkoobchod s maslom sa v týchto mestách odbavoval na trhoviskách, kde Turania svoj tovar vyložili a miestni obchodníci ho od nich tam nakupovali. Na takéto dlhé cesty si Turania brali so sebou potravu a keďže ich už omrzelo jesť vlastné maslo, brali so sebou v drevených geletkách aj bryndzu, ktorú si len pre vlastnú potrebu spočiatku zaopatrovali od liptovských bačov. Boli to viedenský obchodníci, ktorí okolo roku 1780 pri nakupovaní masla sa dali prví ponúknuť bryndzou a tým im tak zachutila, že si hneď z nej objednali.

Bryndza potom začala z trhu vytláčať topené maslo, no úplne ho vytlačili rôzne umelé tuky. Turianski masliari takto presedlali na obchod s bryndzou. Ale aj sami zakladali bryndziarne na Slovensku. Prvú bryndziareň založili Valovičovci v Mikuláši, potom Juraj Wallo, Martin Roháček a Peter Molec vo Zvolene, Alexander Vagač a Ferdinand Molec v Detve, Štefan Klimáček a Peter Molec a spol. v Očovej, Michal Klimáček v Mošovciach a Štefan Červenanský v Rajci. Turania takto vyrábali vysoko kvalitnú ba aj v cudzine dobré meno majúcu čistú bryndzu z ovčieho syra. Bryndziarstvo privodilo aj rozšírenie chovu oviec na Slovensku. Po čase sa však obchodu chopili nepoctiví podnikatelia, ktorí kvalitu a dobré meno slovenskej bryndze značne skazili.

Keďže bryndza je zvlášť spätá s našou obcou, bude hodno spomenúť aj spôsob jej výroby.

Ovčí salaš má kolibu a košiar. Koliba je drevená búda asi 5 x 5 metrov, ktorú možno ľahko rozobrať a ktorá je rozdelená na dve časti. V jednej je kotol, v ktorej sa vydojené mlieko udržiava v prirodzenej teplote, pokým nie sú podojené všetky ovce, mlieko sa postupne zlieva do kotla. Potom sa do mlieka naleje kľag, aby mlieko zosyrovatelo. Keď sa mlieko zrazí v hrudky, tieto sa preložia do hrudiarky, t.j. plachetky asi 70 x 70 cm, ktorá má na rožkoch prišité šnúry. V hrudiarke zavesený syr odteká (srvátka). Na druhý deň sa hruda syra vyloží na policu v druhej časti koliby, kde kysnutím zrie. (Kľag je dobre vysolený a vysušený telací žalúdok, bača z neho odkrojí podľa potreby, rozpustí ho vo vode na kašu a prileje do mlieka k syreniu. Miesto kľagu sa dnes používajú rôzne umelé syridlá, ktoré sa mu nijako nevyrovnajú, nedávajú hladkú bryndzu). Počas zrenia bača syr denne obracia a utiera.

Staroturianski bryndziari vozmi zväžali zo salašov a od drobných dorábateľov z dedín syr do bryndziarne. Pri vykupovaní gazdovia syr nosili v určitom čase a na určené miesto. Do bryndziarne dovezený syr okrájali nožom od kôrky, ktorú dobre posolenú kládli do osobitného suda (kôrkovica). Očistené hrudy syra dali obschnúť na policu, potom do koryta, tam dobre rozmiešali, osolili, dali do mlecieho stroja, odtiaľ sa už bryndza nabíjala do 5 až 10-kilových geletiek. Takzvaná zimná bryndza sa ukladala do centoviek, t.j. do 80 - 180 kg vínových sudov. Okolo Dimitra (koncom októbra), keď ovce zo salašov zohnali, výroba bryndze čakala do najbližšej jari.

I keď v Sedmohradsku a v Bosne bol veľký chov oviec a hoci i tam sa pokúšali odborníci vyrábať bryndzu, nešlo to, slovenská bryndza zostávala bez konkurencie. Naši bryndziari v

spomenutých krajoch nakupovali stáda oviec a tie odtiaľ hnali pešo na Slovensko. Cesta im trvala 4 - 5 týždňov.

Remeslá a obchod

Ako už bolo spomenutí, v najstarších časoch sa obyvateľstvo živilo chovom dobytká a primitívnym poľnohospodárstvom. Domáci riad a osobné potreby ako šaty, obuv si každý vyrábala sám. Remeslá vznikli iba neskôr. Remeselníci bývali spočiatku okolo hradov a vyrábali pre hradné potreby. Matej Bel spomína, že vo Vaďovciach bývalo veľa kováčov, keďže tam bolo povrchové uhlie. Kovali zbrane pre hrad a roľnícke náčinie pre obyvateľov. Takisto sa usádzali pri hradoch aj obchodníci, ktorí dovážali z Talianska, Nemecka a Orientu hradným pánom a ich dvoranom cudzie remeselnícke výrobky. Až po spustošení Uhorska Tatarmi 1241- 1242, keď kráľ Belo IV. sa snažil zaradiť kupcov a remeselníkov do obnovy krajiny, vznikajú mestá a remeslo i obchod dostáva novú organizáciu. Povedľa týchto slobodných kráľovských miest (civitas regia) v 14.- 15.storočí vznikali zemepanské mestá (oppida), ktoré získali aké-také výsady od zemepánov, ale tieto mestá nikdy nedosiahli väčšieho významu. Stredoveké mesto žilo v prísnej stavovskej uzavretosti a život mešťanov bol riadený cechmi a kupeckými spolkami.

V tlačenej "Zpráve o nadobudnutí troch nových zvonov ev.cirkvi z roku 1867" medzi darcami nachádzame:

cech poctivý ševcovský, ktorý daroval 14 zlatých

cech poctivý mlynársky 12 zlatých

cech poctivý blanársky 11 zlatých

cech poctivý stolárstvo-tokárstvo-debnárstvo, kovársko-hrnčiarsko

-kolársko -zámočnícky s darom 10 zlatých.

R.Fényes pri otázke spracovania koží v Nitrianskej stolici na prvom mieste spomína Brezovú a o staroturianskych obuvníkoch uvádza, že tí ročne vyrobila 12 000 párov čižiem, ktoré predávajú po jarmokoch. Spomína tiež, že obyvatelia Starej Turej a Myjavy z bukvice tlačia olej.

Škoda, že nemáme bližšie správy o živote turianskych cechov. Našiel sa "Leyster Majstrovský" obuvníkov vedený od roku 1798, kedy cechmajstrom bol Jozef Vrábel starší. Do "lajstra" robili jednoduché zápisy, napr. takto: Marcin Roháčyk ma dokonane wssecko, zat geho Gano Kolar dal prepussku ag pripowedne. Prítom bude dužen wiplacat do poctiweho poratku zlatých 00000000000000 (pätnásť krúžkov sa škrtalo postupne, ako dotyčný záväzok splácal). Ma dokonane wssecko, dal oldomass".

Učňovská zmluva sa zapisovala takto: "Roku 1834 dne 2.februára prigima sa do poctiweho poratku za učna Misso Kulich k Mihalowj Vrablowj w Sussy na tri roky pod tu winimku, že majster gemu powinen bude na odchod Šaty dat, to jest Kabat hunawj a Nohawice a Kamisol bez rukawj swetle. Gestibj ale wologaka premena sa stala, žeby on nechtel u toho magstra zustawat, powinen bude pokutu zložjt túto na Chrám Božj 5 fl. a na Cech nass 5 fl e.m., kterej

wecj a ku wetssjmu uwerenj pritomne pismo ze sebe widawam. Dano w Stareg Tureg Pavel Kulich."

Cechy zanikli po roku 1860, kedy boli v Uhorsku zrušené. Ako pamiatky po nich zostali už iba cechové lampáše nosené pri pohreboch. Vie sa však toľko, že turianski ševci mali svoj cech už v roku 1675.

Na tomto mieste treba spomenúť, že v Starej Turej bola jedna z najstarších farbiarní Slovenska (Tarkova) a rodina Červeňanských varila trúd, ktorý sa vyvážal hlavne na Moravu a do Čiech. V čase, keď nebolo zápaliek, bol trúd vzácnym tovarom. Vie sa tiež, že tu bolo mnoho sústružníkov dreva, ktorí točkami do sudov, robených zo slivkového a čerešňového dreva zásobovali takmer celé Rakúsko-Uhorsko.

Papiereň

Mlyn na papier, ktorý sa vyrábal z dreva blízkych lesov, bol na Starej Turej vybudovaný v roku 1769 Jánom Ludwigom na farskom pozemku v Topoleckej. Platil zaň kat.fare ročne 30 zlatých, obci 16 zlatých pod titulom "porciovyh penazy". V roku 1794 kúpil papiereň Bernát Heryng a Jozef Machota za 6300 zlatých, ktorí ju predali v roku 1795 Antonovi Mayerovi, ten v roku 1804 Michalovi Landerrerovi, chýrnemu bratislavskému tlačiarovi, ktorý tu vyrábal papier pre vlastnú tlačiareň. Papier tu vyrábaný mal vodoznak A Tura. Všetky cirkevné matriky nitrianskeho seniorátu v 18. a 19.storočí sú písané na tomto papieri. Našiel sa i výrobný zápisník z rokov 1828 - 1849.

Popri zmienke o obchodníctve na Starej Turej hodno spomenúť aj rodených obchodníkov, Židov, tu a v blízkom okolí, menovite v Novom Meste nad Váhom, s ktorým bola Stará Turá obchodne spätá.

Nové Mesto je v písomných pamiatkach prvý raz spomenuté v jednej listine Bélu IV. ako majetok kráľovský pod menom "Novi villa", čo značí "nová osada". Po roku 1414 je už označené za "Nova civitas", t.j. mesto (predtým než boli u nás zakladané mestá, slovo "civitas" značilo hrad).

Obchodný ruch na Váhu, ako veľkej dopravnej ceste, privodil značný rozmach obce Nové Mesto nad Váhom. V roku 1663 bolo tam uskladnených 1231 sudov múky, ktorá čakala na odvoz plťami. Tak sa vtedy vozila aj soľ, bryndza, šindeľ a vlna z Nového Mesta po Váhu až ku komárňanskému zámku a odtiaľ šiel tovar po Dunaji ďalej. Cez Nové Mesto sa vozila aj múka z Moravy. Plťovanie začínalo pri Liptovskom Hrádku na polpltiach, ktoré mali 10 - 15 brvien, 10 - 12 metrov dlhých. Pri Ružomberku sa dve plte spojili v jednu. V stredoveku mali vodné cesty mimoriadne veľký obchodný význam, čo vidno aj z prípadu, že pri veľkom požari Trenčína 14.5.1707 zhorelo na Váhu 160 plťí múky. Nové Mesto bolo kedysi značne opevnené. Bolo ohradené kamenným múrom, dvoma bránami a desiatimi baštami. Dal ho opevniť roku 1431 Ctibor pred stálymi prepadmi husitov. Neskôršie v roku 1708 dal opraviť schátralé šance nemecký generál Stahremberg.

Židia

Židia prišli do Uhorska hromadne v roku 1098, keď ich prenasledovali v Čechách. Kráľ Koloman im určil miesto v sídlach biskupov, neskoršie sa dostali aj do niektorých miest, medzi nimi aj do Nového Mesta nad Váhom. V roku 1514 ich z Nového Mesta vyhnali, ale po tureckom plienení sa tam v roku 1663 vrátili. Cirkevne patrili pod Uhorský Brod a neskoršie si odtiaľ povolávali svojich rabínov. Podľa nariadenia v roku 1689 mohli v Novom Meste nad Váhom bývať, poťažne tam obchodovať len tí Židia, ktorí boli účastní záväzku platiť tamojšiemu kostolu ročne 60 zlatých.

Beckovskí a novomestskí zemani Židov prenasledovali a v Beckove ich väznili často iba z prostopašnosti alebo závidi. V roku 1689 dostali sa však novomestskí Židia pod ochranu tamojšieho prepošty tak, že bez jeho súhlasu nesmel nikto Žida uväzniť. Toto platilo až do roku 1868. Pri písomných zmluvách s novomestskými Židmi si však práve vzhľadom na horeuvedené, druhá stránka dávala do zmluvy klauzulu, aby v prípade porušenia zmluvy zo strany Žida "mna polapat a do áreštu dat mohli". Na počiatku 18.storočia väčšina mýtnikov v Uhorsku boli Židia. V Nitrianskej stolici v roku 1735 bolo 1925 Židov. Ich počet do roku 1787 vzrástol na 10 038.

Židia ako dobrí obchodníci urobili svetoznámy novomestské červené víno. Podľa súpisu bolo v roku 1753 v Novom Meste nad Váhom 26 židovských obchodníkov, traja mali liehovary, traja predávali pálenku, ôsmi soľ. Na pltiach vozili tovar až do Pešti, odtiaľ dovážali kožu a vlnu. Obchodovali aj s Moravou. Obchod so stavebným drevom držali sami v rukách. Pred príchodom Cigánov do Nového Mesta boli aj muzikantami (Chýrna Sternova banda).

Keď počiatkom 19.storočia vinohrady pri Novom Meste nad Váhom upadli a keď už bolo menej dreva, ubúda tam aj Židov. Tí sa vtedy dali na pachty veľkostatkov.

Židia v Novom Meste nad Váhom od roku 1780 mali svoju synagógu i rabína a v rokoch 1890 - 1918 tam bol richtárom Žid. V roku 1855 otvorili štvortriednu židovskú ľudovú školu, v roku 1862 židovskú nižšiu reálku s vyučovacím jazykom nemeckým, od roku 1875 s vyučovacím jazykom maďarským a v roku 1884 židovskú dievčenskú meštiansku školu.

Židov na Starej Turej spomína kanonická vizitácia v roku 1788 a udáva ich počet u dospelých 24, maloletých 19 s poznámkou, že tu síce niet riadnej židovskej obce (communitas Judeorum), rabína nemajú, ale majú synagógu aj školu v súkromnom dome, "nemajú k tomu indult (súhlas), ale obec proti tomu nič nenamieta". Židovský cintorín je na pozemku Tomáša Jurecza, ktorý ho daroval kostolu. Židia platia od neho nájomné 2 fl.

Cigáni

Pochádzajú z Indie, odkiaľ z nich v 13.storočí veľké množstvo odišlo a putujúc popri Čiernom mori dostali sa počiatkom 15.storočia do Európy, poťažne až do Uhorska, odtiaľto čiastka na Moravu a do Čiach. V roku 1697 boli Cigáni z Čiech vyhnaní a ž cisár Jozef II. zmiernil opatrenia proti nim. Na Slovensku sa usadili v mnohých dedinách, avšak na okrajoch obcí v osobitných kolóniách. Vykonávali rôzne remeslá, menovite kováčstvo, kotliarstvo, vyrábali najmä kince a reťaze, ale aj nepálené tehly, obchodovali s koňmi alebo ako hudobníci chodili hrať na svadby. Ženy - Cigánky veštili z rúk, predvádzali rôzne kúzla, čary a zarietania. Praví, rasoví Cigáni, ktorí užívajú cigánsky jazyk, sa volajú "kalo" - čierny, oproti tomu miešancom, t.j.

polocigánom hovoria "parmo" - biely.

Na Starej Turej sa cigánska štvrť založila na okraji horného konca obce, kde žilo viacej rodín a ako vidno zo zápisov Leystra ev.cirkvi, pri stavbe kostola kupovali od nich špináre a šindeláky.

1.4. Administratíva, cirkev, vzbury a pohromy do 1848

Administratíva

Ako už bolo spomenuté, v správe Uhorska boli zavedené stolice, župy, organizácia prevzatá od Slovanov. Na čele stolice stál župan, neskoršie hlavný slúžny a podžupan. Každá stolica bola rozdelená na štyri okresy, a to východný, západný, severný a južný, ktoré spravovali dvorskí slúžni iurati assessores, t.j. prisažní, boženíci, ktorí spočiatku vykonávali len súdnictvo, neskoršie aj administratívu (administratíva bola od súdnictva oddelená až v roku 1871).

Na župe sa úradovalo po latinsky, avšak v slovenských krajoch sa písali aj slovenské zápisnice alebo hlásenia. Zápisnicu z Nového Mesta nad Váhom v roku 1718 - 23 písal notár Lörinczfy latinsky a slovensky.

Podľa Fényesových štatistických údajov v roku 1837 novomestský okres počítal 85 559 Slovákov, 400 Nemcov, 34 Grékov a 6507 Židov.

Väčšie obce boli spravované richtármi a 12 prisažnými (iuratusmi), ktorých volili vždy na sv. Jura, počnúc rokom 1735 však okolo Všetechsvätých. Výsledok voľby sa vyhlasoval pri východe z kostola. Nový richtár hneď šiel zložiť úradný sľub a ako odznak svojej hodnosti dostal richtársku palicu. Uvedenie do úradu sa stalo v najbližšom čase. Starý richtár pochytil richtársku palicu a pobral sa so skupinou gratulantov do domu nového richtára. Hajdúsi niesli richtársku kalodu. Pri želaní mnoho zdaru a dobrého zdravia pri konaní úradu odovzdali zvolenému richtárovi palicu. Nový richtár sa poďakoval, vystrojil bohatý oldomáš. Ročný plat richtára robil 12 zlatých, ktoré obyčajne utratil pri volebnom oldomáši, ba niekedy naň aj doložil. Všetci prisažní boli povinní každý štvrtok o 8.00 h sa dostaviť do domu richtára a o 9.00 h tam museli byť všetci žalobcovia i žalovaní. Keď uvážime, že pred magistrátom sa vybavovali všetky sporné veci občanov, veru nebol to ľahký úrad.

Proti rozhodnutiu magistrátu bolo možné apelovať k panskej stolici. Tam sa prejednávali veci civilné, trestné a správne. V búrlivých časoch bol často vynášaný rozsudok smrti a aby jeho vykonanie pôsobilo odstrašujúcim spôsobom, pri poprave museli byť prítomní občania tej obce, z ktorej popravenec pochádzal. Nové Mesto nad Váhom malo hrdelné právo (ius gladii), ale popravičika v prípade potreby si požičiavalo od mesta Trenčína. Tento v roku 1717 účtuje "za prácu" dve zlatky (išlo o palicovanie), cestovné 4 zl. a holbu vína. Za popravu má taxu 12 zlatých.

Na trhoch a jarmokoch často dochádzalo k sporom a tak od roku 1717 boli pre jarmoky určené osobitní sudcovia, hajtmani.

Súdnictvo na obciach v menších veciach vykonávali richtári pred svojimi domami. Do právomoci nášho richtára patrilo odsúdenie, podľa ktorého previnilca priviazali k stĺpu hanby, ktorý i dnes stojí na námestí pri potoku. Takéto úkony sa diali najmä v čase týždenných trhov alebo výročných jarmokov, kedy sa na námestí zišlo najviac ľudí. Na tunajšom stĺpe hanby je vyrytý rok obnovenia 1809.

Správa obce na Turej sa do roku 1772 viedla na "mestskom dome". Vtedy obec od panstva zakúpila pohraničnú kasáreň a panské maštale (dom č. 1, neskôr Zberné suroviny), ktoré

prestavalo na úradovne. Predtým - a to do roku 1715, bola tam filiálka novomestského tridsiatkového úradu. Tridsiatok bola daň, ktorá sa vyberala na mýte v hodnote jednej tridsiatiny cez mýtnu čiaru prevážaného tovaru. V nitrianskej stolici bol tridsiatkový úrad v Novom Meste nad Váhom, vo Vrbovom a v Skalici. V budove č.1 na Starej Turej, ako v kasárni, bola umiestnená pohraničná finančná stráž. Posádka kasárne mala na cvičenie v jazde určený priestor medzi katolíckym kostolom a potokom, kde teraz stojí katolícka fara. Tomuto miestu ešte pred I.svetovou vojnou hovorili "rajčura" /Reitschule/. Cvičisko pre peších bolo na mieste, kde neskôr bol dom obvodného lekára. Tomuto miestu sa zasa hovorilo "gymnastika".

V zápisoch Libier memorabilum ecolastae Oturensis et oppidi guo etiam inventarium exxlae.guam et alia ad col. Pertimenta continentur Anno 1797" medzi inými sú poznačené tieto skutočnosti. V roku 1810 za richtárstva Jána Horáka boli v obci postavené dva drevené mosty, z nich jeden pred kostolom pri obecnej jatke (na mieste terajšieho kamenného mosta) a opravené boli hodiny na kostole. Za richtárstva Andreja Galbavého v r. 1811 boli postavené mosty mimo obce, jeden za cintorínom na ceste do Lubiny, druhý na konci chotára smerom do Vaďoviec. V rokoch 1812 až 1813, keď bol richtárom Martin Valo, boli zhotovené nové schody na vežu, opravená strecha magazína, postavené boli ďalšie mosty, jeden na Pažiti, druhý za kostolom na lubinskej ceste. Cesta vedúca na Nové Mesto nad Váhom bola vyštrkovaná. Roku 1819 dal richtár Andrej Škriečka vykopať novú studňu pred katolíckou farou.

V čase, keď jednoduchí ľudia nevedeli čítať a písať, každý písomný akt vybavoval notár. Znakom perfekturovania právneho úkonu bol "oldomáš".

Encyklopédia "Magyarország vármédét és városai" uvádza, že Stará Turá používa svoju pečať svojho patróna sv. Jána v trojrohom kotli, od roku 1769 sú však v jej pečati zobrazení dvaja turianski občania, ktorí pred kráľa Mateja dovedli v reťaziach spútaného Švehlu. Prvý raz bola táto pečať použitá na urbariálnej listine obce v roku 1769.

Najstaršiu písomnú pamiatku po slávnom magistráte Starej Turej som našiel v archíve mesta Jur pri Bratislave. Je to list písaný zo Starej Turej dňa 7.júna 1656 o zavraždení tunajšieho občana Jána Kuboviča v Jure a druhý list v tejto veci, písaný 20.marca 1657 slobodnému kráľovskému mestu Jur. Citujem ich doslovne.

Zdravj dobrego a Požehnani Pana boha W.M. na mnohe časy. Zauprimnosti žadame a wynssugeme, k tomu nasse Prateleske a sausedske služby offerugeme stc.

Wznamost uwozugeme Wassjm Sl. Opatrnostem, že Predstoupila pred Uplnu raddu nasseho Mestečka uboha wdowa Anna Kubowjch žadagjci nas wteg wecy bywssj ona spolu sauseda nasse, abychom gj dali Prozbu k W.S.O. strany gegjho syna, ktery nesstiatnu smrti zessel z tego sweta od bezbožneho čloweka, kterj zaslužil trestj welike, že Prestupil Prykazanj Pane a smel se uwažiti w mordastwj, takže W.S.O. z uprimnostj a Pratelesky gednomislne prosime, abi račili toho nesseschetneho mordare Podle napomenuti Pjsma, nebo krew newjnna wolati bude na tich, kterj saud magj sobe zwereny od Pana boha a potom tato zwrchugmenowana wdowa nema se ghž mimo Pana boha komu uffati z swjmi malymi sirotamj. Wssak mi zasi w tom se zawazugeme k W.S.O., že w takowjch a mnohem wetssjch wecech se odmenowati a odslužiti chceme. W teg sme nadgj, že tato ponižena prosba bude mjti mjsto pry W.M. S tym milost Pana boha rač s namj ze wssemj byti. Datum in Oppido Sztara Thura. Die 7 Junij 1656

W.S.O.

W službach nassjch uprymnj

Pratele a sausede

Raychtary y wssecek

Urad Sztareg

Thureg

Druhý list

"Jesum Cristum crucifixum loco Salutis D.V. animitus praecamur.

Welicze stesskosti a žaloby nasse sauseda a prijtelkini swau rodjnu pristupila a pred poctiwý Urad sa postavila strany sweho syna ktery od nesseslechetneho a bezbožneho človeka z tohoto sweta musel gyti a zamordowan gest. Pročež W.M. ponižene a pokorne prosime ponewadž gemu bilo gedenkrat Deliberatum aby swym životem zaplatil a swug život za newinny život položil. Nebo j Pan Welikomožnj Pan Deway Andrass tomuse welicze djwi že až posawad žadneho zrozumenj nemuže myti z swho poddaneho a zamordowaneho toho mladence Gana Gubowjch. Pročež W.M. prosjme gednjm srdcom a Umyslom žeby račili gak pan Richtar tak wšickny radnj Panj nam slussnu a naležitú odpowed dati aby ta zwerchu gmenovana osoba nas neobtižowala, za namj nechodila aby W.M. nam z toho dali pekny a naležitý duwod.

Odpowedj slussneg od W.M. budeme očekawati. Stym milost P.b. rač swamj byti.

Datum Die 20 Martij 1657D.V.

Ad officia sumus paratissimi Judices et Jurati Oppidi Sztaro Thruensis."

V archíve mesta Trnavy opatrujú list zo 17. augusta 1548, písaný z Nového Mesta nad Váhom, v ktorom opisujú výpoveď svedkov vo veci výmeny šable za kord medzi Tomášom Sučenským a Bilikom, synom Vandáka zo Starej Turej.

Cirkev

V dekréte kráľa Štefana I. bolo prikázané, aby každých 10 obcí zriadilo jednu farnosť a tak bola neskoršie ustavená farnosť v Čachticiach, ku ktorej vtedy patrili tieto obce: matkocirkev v Čachticiach, Želovany a Komárno (dve kedysi samostatné obce, ktoré splynuli s Čachticami), Hrachovište, Vaďovce, Kostolné, Višňové, Krajné, Stará Turá, Babikovce (zaniklá obec), slovom celé územie, ktoré bolo z Čachtického hradu viditeľné na západ.

V Čachticiach bol v roku 1413 postavený kostol z kameňa.

V roku 1424 (podľa Revického) sa vybrali traja richtári, a to Tomáš Chimzič kostolanský, Tomáš Milejovič vaďovský a Tomáš (priezvisko tohoto nie je uvedené) richtár turanský k mladšiemu Ctiborovi na Čachtický hrad, aby ho požiadali o povolenie postaviť si vo Vaďovciach spoločnú kaplnku z kameňa. Viedol ich čachtický plebán Gábor. Ctibor, pán Beckova a Čachtíc, vypočul žiadosť a dal vystaviť dekrét v latinskej reči a opatril ho vysutou pečaťou. V preklade znie takto: "My, Ctibor zo Ctiboric a Beckova, týmto písmom dávame na vedomie každému, koho sa to týka, že sa pred nás dostavil velebný pán Gábor náš plebán z Čachtíc a Tomáš Chimzich z Kostolného, Tomáš Milejovich z Vaďoviec a tretí Tomáš richtár z Turej a okrem nich mnohí poddaní z obcí patriacich k nášmu čachtickému hradu, ktorí pred nami predniesli a vyjadrili, že po dobrom uvážení veci, ako sa už uvádza, uzavreli dohodu, podľa ktorej oni so súhlasom vyššie menovaného plebána v spomenutej obci Vaďovce z kameňa budovanú filiálnu kaplnku mienia postaviť, avšak postavením tejto z kameňa budovanej kaplnky čachtickú po sv. Ladislavovi pomenovanú krstiacu matkocirkev nepostihne ujma delenia, členenia, či žiadna iná právna ujma, ale všetky práva, dôchodky a poslušnosť, ktoré voči matkocirkvi od dávnych čias jestvujú, majú sa dodržiavať a dôchodky platiť, skrátka povedané: voči plebánovi a kostolu nemienia vyvolať žiadne zmeny (novoty), o to sa ani nepokúsia, ale všetky práva, ktoré títo nateraz a či v minulosti mali, sa neodvolateľne podržiavajú. Okrem toho sa dohodli aj na tom, že im bude povolené, aby pri horeuvedenej kaplnke mohli pochovávať s tou výhradou, že ak by tam bol pochovaný daktorý štvrtinový poddaný či poddaná, bude povinnosťou zaplatiť vždy

súčasnému plebánovi 29 denárov alebo peniaze tam odoslať. Rodinní príslušníci chudobných a tí chudobní, ktorí nemajú štvrtinu, nemôžu byť nútení k plateniu tejto sumy, avšak pri príležitosti pohrebu sa v kaplnke prevedie ofera.

Na dôkaz toho a na večnú pamäť na prosbu a dožadovanie vyššie menovaných stránok zavesili sme na túto listinu svoju pečať.

Dané v Čachticiach v pondelok pred sviatkom svätej Margity, t.j. 10. júla roku Pána tisícštyristodvadsiatomštvrtom".

Vaďovský kostolík bol teda akoby filiálnou kaplnkou čachtického kostola a Stará Turá, Vaďovce i Kostolné patrili naďalej k matkocirkvi čachtickej.

Kedy sa Stará Turá cirkevne osamostatnila, nedá sa zistiť zo spisov nachodiacich sa v archíve tunajšej r.kat.fary. Bolo to akiste koncom 15. alebo počiatkom 16. storočia, keď si tunajší cirkevníci pri starej veži postavili z kameňa kostolík zasvätený Sv. Trojici. Kostol mal oblúkovité sakristie, tri oltáre z kameňa, na prostrednom obraz Sv. Trojice, drevený chórus dookola a lavice pekne usporiadané. Oltár a kazateľnica boli dobre vybavené všetkým potrebným (viď kanonickú vizitáciu z roku 1692).

Pri kostole stála veža, na ktorej sú dva zvony, dookola cintorín, všetko ohradené kamenným múrom. Veža samotná, ktorú dnes nazývajú husitskou alebo starou, patrila pôvodne ako strážna veža k čachtickému hradu a túto jej povahu dosvedčuje aj vysoko položený vchod na vežu. Ináč sám odborník husitskej architektúry Emil Edgar, ako aj profesor Varsík, popiera, že by v danom prípade šlo o husitskú stavbu.

Matej Bel v Notitii Hungariae Novae v roku 1742 medzi iným o Turej píše, že toto mestečko má kostol položený na kopci, pod ktorým je farská budova, od ktorej nahor vedú schody (pred stavbou železnice ešte bolo vidieť sklepenie farskej pivnice).

V cirkevnej matrikule je na str. 291 poznamenané, že v roku 1692 bol kostolík privilegovanej obce Stará Turá zvonku i zvnútra renovovaný, tiež sakristia i veža. Nápis "1658" bol na veži viditeľný do poslednej opravy veže, vykonanej za prvej ČSR.

Aj druhá kanonická vizitácia z roku 1731 hovorí ešte o "kostolíku mimo obce na vyvýšenom mieste", uvádza však, že na veži sú už tri zvony.

Kostolík zhorel v roku 1770 a viac obnovený nebol.

Podľa obyčaje z oných čias bol kostol zaistený vlastnými pravidelnými dôchodkami. Prvá vizitácia uvádza, že kostol má dve role, vo výmere asi 12 meríc, ktoré obsieva sama cirkev tak, že obec na nich vykonáva všetky práce. Druhá vizitácia vymenúva už štyri role a to na Cárovej, na Padáľkoch, na Širokom a na Šášnatej, okrem toho farský mlyn v Topoleckej, od ktorého Matej Valent platí ročnú rentu 4 fl., druhý mlyn užívaný Martinom Holým a Jánom Horňákom za 5 fl. a tretí Jánom Švábikom za 3 fl. Dôchodok kostola tvoria aj pltné poplatky, pričom každý občan Starej Turej, ktorý má na Váhu plť, má od nej odvádzať ročne 25 grošov kostolu (tento poplatok sa datuje počnúc rokom 1725) a súkenníci lubinskí a hrušovskí platia na tento kostol ročne 2,50 fl. ako aj libru sviečkového vosku. Obec Stará Turá dáva pivnú dávku od každej várky, ktorú prepláca v peniazoch.

Tretia kanonická vizitácia z roku 1756 zisťuje, že dávnejšie mala cirkev kostol postavený mimo obce, keďže si však uprostred obce postavila nový kostol, použiteľnosť predošlého sa stala bezpredmetnou. Nový kostol bol založený v roku 1748 úsilím zemských pánov a domácich veriacich, vysvätený bol 11.10.1762 biskupom Révaym ku cti Panny Márie. Na hlavnom oltári je

obraz Panny Márie zakúpený v roku 1761 vo Viedni za 500 zlatých, bočný oltár je zasvätený sv. Jozefovi, tretí oltár sv. Jánovi Nepomuckému.

Batthyanyho vizitácia ako štvrtá bola konaná v septembri 1788. Má najpodrobnejšie zápisy. Pozoruhodnejšie state z nej vynímame v nasledovnom:

Dôchodky kostola

Farárom v tom čase bol Ján Červeňanský, rodák z Podolia. Jeho ročný dôchodok sa skladal z 8 bratislavských mier jačmeňa po 60 gr., 7 mier ovsa po 40 gr., z farských lúk 4 vozy sena po 2 fl., z farských mlynov 12 fl., z papierne dávka 30 fl. na plat kaplána, z 50 várok piva 25 okovov po 1,40 fl., zo 400 domov príjem 400 bratisl. Mier raži po 75 gr., maslová dávka zo 400 domov po 30 gr., od 90 hospítov majúcich záprah dovoz dreva v hodntoe po 25 gr., od 80 inquilinov, ktorí domy nemajú 60 mier ovsa po 40 gr., od 114 úvodov po 25 gr., od 56 sobášov po 24 gr., od 45 úvodov do manželstva po 75 gr., od 172 pohrebov po 16 gr. atď.

Inšpektorom zboru je Michal Jurkovič, sakristiánom Michal Košík, kostolným sluhom Ján Kollár. Sú tu dvaja hrobári-hlásnici a 9 pôrodných báb.

Piata vizitácia z roku 1837 hovorí o tom, že na veži sú hodiny o údržbu ktorých sa stará obec. Veža má štyri zvony, a to 13, 9, 4 a 1 centový, organ na chóre s 10 mutáciami a pedálmi. Kamenná socha Jána Nepomuckého stojí pred kostolom, socha Jána a Pavla martýrov pri ceste oproti starej veži (teraz pri kostole), obe sú majstrovsky urobené. V roku 1817 bol na miesto dreveného kríža uprostred obce postavený kamenný kríž (stál pred meštiankou). V roku 1820 boli postavené drevené kríže, a to jeden na lubinskej ceste (Palčekové) a druhý na myjavskej ceste (nad Pivnicou). Pri papierni postavil drevený kríž majiteľ papierne Anton Mayer. V kostole je krypta pre 40 mŕtvov s vchodom z kostola, čo je síce nezvyklé, avšak žiadna z predošlých vizitácií proti tomu nič nenamietala.

Zbor má budovu chudobinca, ošetrovancom sa dostávajú milodary zbierané pri vchode kostola.

Hlásnici-hrobári sú dvaja, jeden katolík, druhý evanjelik.

Pôrodné baby sú tri: Raisnerová, Ježíková a Vagačová.

V zápisnici šiestej vizitácie, ktorú vykonal arcibiskup Scitovský v roku 1850 sa uvádza, že kostol má už 11 pozemných parciel, tri mlyny a od nepamäti dostáva cenzus z mlyna Holovicovského, ako aj z papierne, patria mu pltné dávky po 15 grajciarov, od židovského cintorína od roku 1788 jeden kremnický zlatý. Cintoríny má dva, jeden, a to starý, užíva z polovice s evanjelikmi, druhý od roku 1787 nový cintorín je výlučne katolícky.

Nová fara bola postavená v roku 1750 uprostred obce, je krytá od ulice šindlom, od dvora slamou. Keď 16.februára 1834 zhorela, bola v nasledujúci rok fara obnovená a škridlou pokrytá.

Farárom v tom čase je Jozef Lacuška, užíval už osem parciel v celkovej výmere 30 meríc a z dvoch lúk mal priemerne 6 vozov sena. Každý katolícky a židovský dom mu odvádza ročne dva funty masla a obec pol okova piva z každej várky.

Tu uvádzané vizitačné zápisnice sa zmieňujú aj o počte obyvateľstva v obci takto:

V roku 1692 obyvateľov je okolo 2 100 schopných prijímať sviatosť pokánia (confiteri capacium), z toho katolíkov 800

V roku 1731 obyvateľov je 1 858 conf.cap., z toho katolíkov 677

V roku 1756 obyvateľov je asi 3000, z toho katolíkov v mestečku 911, na kopaniciach 221 z toho nekatolíkov v mestečku 660 na kopaniciach 585

V roku 1788 obyvateľov je 4 887, z toho katolíkov:

v mestečku: dospelí 1 408, nedospelí 406

na kopaniciach: dospelí 414, nedospelí 168

z toho nekatolíkov

v mestečku: dospelí 613, nedospelí 247

na kopaniciach: dospelí 1022, nedospelí 512

z toho Židia: dospelí 24, nedospelí 19

V roku 1837 obyvateľov je 5 909, z toho:

katolíci 2612

evanjelici 3204

helveti 2

Židia 91

V roku 1850 obyvateľov je 6 300, z toho katolíkov 3002.

Stará Turá a okolité obce až do konca 16.storočia boli čisto katolícke. Je to samozrejmé, veď učenie Lutherovo na území Slovenska prijali najprv Nemci v banských a iných mestách a iba odtiaľ sa ono potom šírilo po ostatných krajoch.

Podľa ústnej tradície a cirkevného historika Ladislava Paulinyho (Dejepis superintendencie nitrianskej) kraj pod Javorinou krátko po smrti Husovej prijal jeho učenie, ktoré sa tu vďaka rozšíreniu najmä za čias Jána Jiskru z Brandýsa a vďaka bitke bielohorskej sa v tomto kraji usadilo mnoho českých exulantov. Tieto tvrdenia však nie sú historicky podložené. Naopak, je známe, že do bitky pri Lipanoch husiti ako boží bojovníci robia vpády na Slovensko a blízke Nové Mesto nad Váhom bolo husitmi prvý raz napadnuté v roku 1431, aj druhý raz českými rotami roku 1447, kedy bolo zničené aj tamojšie prepošstvo, no do základov bolo ono zničené za Švehlovho hospodárenia na Považí v roku 1464. Jiskra (sám katolík) je roku 1440 povolaný kráľovnou vdovou Alžbetou, aby tu v hornom Uhorsku hájil práva jej syna Ladislava Pohrobka. Keď ten roku 1457 zomrel a za uhorského kráľa bol zvolený Matej Hunyady-Korvin, Jiskra vstúpil do služieb Matejových a stal sa uhorským magnátom. V Uhorsku zostali iba skupiny "bratříkov", ale pomaly i tieto boli vyhubené. Posledný náraz bratříkov na západné Slovensko bol v roku 1466, kedy zaujali Kostolany, tam sa opevnili, tam ich premohol Matej a vtedy sa chcel Švehla útekom cez Starú Turú zachrániť. Nemáme žiadnych správ o tom, že by husitské vojská boli kedykoľvek zašli až na Starú Turú alebo že by tu boli bývali dajakí vyznávači husitských náuk.

Stará Turá a obce ležiace v čachtickej dolinke (Vaďovce, Kostolné, hrachovište, Višňové) v prvej polovici 16.storočia boli málo zaľudnené a boli bez kopaníc. Až po bitke pri Moháči a keď Turci v roku 1530 ničia Hlohovec a Trnavu, valí sa sem veľký prúd utečencov z dolného Považia, ktorí sa uchylujú do hôr, tie kľučujú a zakladajú kopanice. Vtedy sa založili ako nové osady Myjava, Turá Lúka, Brezová. Za husitských vojen, ani po bitke bielohorskej sa teda do podjavorinského kraja neusadil žiadny významnejší počet ľudí z Čiech alebo Moravy.

Zo 16.storočia o evanjelickom zbore na Starej Turej nemáme ešte žiadnych správ. V tom čase sa v tomto kraji evanjelické cirkvi nachádzajú iba v svojich počiatkoch. Vieme, že v Novom Meste nad Váhom sa v roku 1570 dostalo prepošstvo do evanjelických rúk. Keď čachtické panstvo v roku 1569 prešlo do majetku Nádašdyovcov, ktorí boli naklonení reformácii, začína tu ona zapúšťať korene.

Ev.superintendent Abrahamides počas svojej vizitácie v roku 1611 nachádza v Starej Turej už zriadený zbor.

V druhej polovici 16.storočia, kedy sa reformácia po celom Slovensku rozšírila, bolo založených mnoho evanjelických stredných škôl: Banská Bystrica, Štiavnica, Kremnica, Kežmarok, Levoča, Prešov, Bánovce, Žilina, Trenčín, Prievidza, Mošovce, Martin atď., ktoré chrlili študovanú mládež a tá potom šla na ďalšie štúdium do cudziny, najmä do Prahy a nemecka. Nemáme žiadnych správ o tom, že by z opdjavorinského kraja boli šli chlapci študovať do týchto ústavov. V "Lejstri cirkvy evangelickej Staro Turanskej" písanom od roku 1783 do 1859 nachádzame však každoročne položky týkajúce sa príspevkov na tieto školy. Tak v roku 1788 "offerovali sme na alumneum Prešpurské dobrowolne 4 zlaté, študentom prešpurským sme dali 6 grošov,

1789 Alumneu modranskému sme offerovali 2 zl.

1804 alumnistom prešpurským 2 zl.

modranským 1 zl.

štiavnickým 1 zl. 30 grošov

1818 Napomoženie na alumnea modranské 5 zl.

prešpurské 4 zl.

gemerské 3 zl.

kežmarské 3 zl."

V lajstri sa v roku 1819 spomína, či plánuje, postavenie školy na Starej Turej takto: "Vyplatil sa interes, který cirkew naša na obecný školský fundus roku 1816 dat slúbila, a síce od slúbených 100 zlatých na rok 1816, 6 zlatých".

V tom čase evanjelici na Slovensku vybudovali aj mnoho knihtlačiarňí. No už predtým bolo v Prahe 1488 a v Kutnej Hore 1489 vytlačená biblia v českej reči, 1505 a 1531 kancionál - spevník, ktoré evanjelici na Slovensku užívali dotiaľ, pokým si nevydali vlastné. Mestá na západnom Slovensku, najmä na Považí (Nové mesto nad Váhom, Trenčín, Žilina) už v predreformačnej dobe dostávajú slovenský rás a keď sa vplyvom reformácie sem dostávajú české náboženské knihy, ujala sa čeština ako úradný jazyk na celom Slovensku.

Drobné zemianstvo vo vzájomnom styku užívalo češtinu ako svoju slovenskú reč a preto nebolo v tom čase potrebné uzákoňovať daktorý slovenský dialekt za oficiálny jazyk slovenský. V 15. a 16.storočí slovenskí zemani nevedeli po maďarsky. No nielen nižšie zemianstvo bolo získané reformáciou k intenzívnemu pestovaniu bibličtiny, ale aj mnohé rodiny z vyššej aristokracie.

Tieto si na svojich dvoroch držali slovenských kazateľov, a tak v druhej polovici 16.storočia sa popri latine užíva čeština (viď tiež archív Starej Turej). Bibličtina z cirkevného života preniká do verejného života a vedľa latiny sa stala korešpondujúcou rečou i medzi mestami a obcami (viď listy magistrátu Starej Turej mestu Svätý Jur z roku 1656 a 1657).

Až do Žilinskej synody 1610 nebola ev.cirkev na Slovensku organizovaná a až po tej sa vedela plne osamostatniť spod právomoci katolíckych cirkevných vrchností. Toto vidíme potvrdené i na Starej Turej. Počiatkom 17.storočia bol tunajší zbor s ostatnými ev.zbormi podjavorinského kraja pojatý do seniorátu čachtického.

Evanjelickými farármi na Starej Turej boli:

N. Krúpa 1611 za vizitácie superintendenta Abrahamidesa
Mikuláš Vrbovský1620-1630
Matej Krúdy1631-1638 (odišiel do Krajného)
Jeremiáš Marek1638 -1640
Mikuláš Hrabovský1640-1646
Mikuláš Marci1646-1678 za vizitácie Martina Tarnóczyho 1658
1678-1706 nebolo tu ev. farára
Juraj Sittnay1706-1708 za vizitácie Daniela Krmana 1706
Matej Dobay1708-1709
1709-1783 nebolo ev.farára
Adam Liffa1783-1784
Pavel Daxner1784-1803 za vizitácie Daniela Crudyho 1803

"Matricula antiqua ... in ecclesia O-Turensis ab anno 1678 usque 1709 inventa a Apulo Daxner p.t. parcho evangelico" poznamenáva: "Jak náhle evangelický slova Božího kazatel Nicolaus Marci odtudto byl vypuden, tedy y hnedky na jeho místo nastoupil:

1. roku 1678 v máji Stephanus Rankai pleban
2. roku 1689 ode dne 22 maja fararem a plebanem tu zostával Jonas Mednyansky
3. roku 1691 plebanem byl georgius Sztrakovits
4. roku 1696 pater Georgius Savranyovits

potom když všeobecne burky v krajine se strhly, tedy

5. roku 1706 na místo prvnejšího farárem evangelickým zostal Georgius Sittnay jak se to z nové matriky v horny fare jsaucy poznáva. Tento ale když roku 1708 zemrel, na jeho místo tohože
6. roku 1708 nastoupil Mathias Dobay podne evangelický kazatel. Tento však v nasledujicy rok 1709

od nepřiteluv byl vipuzen, na jehožto místo uveden byl pleban a toho času ustavične plebane fararmi zustavaly a zustavajo."

1803 -1833 Ondrej Žlebek
1833-1847 Ján Ferdinand Michnay
1847-1884 August Roy
1884-1913 Ludevít Čulík
1913-1925 Ján Drobný
1926-1957 Miloslav Bibza
1957 Milan Kubík

Rechtormi ev.sboru boli:
Štefan Štefkovič1678

Ján Hlubocký1709
Ondrej Košacký1783-1786
Ondrej Kardoš1786-1789
Ján Ostrovský1789-1791
Adam Samec1791-1792
Samuel Porubský1792-1813

Ján Porubský1813-1821
Ján Stanko1821-1828
Michal Pivko1828-1873
Gustáv Schmid1874-1899
Jozef Paulovič1899-1918
Juraj Chorvát1919-1923
Ladislav Novomestský1923 -

Z horeuvedeného vidno, že v roku 1611 evanjelický sbor na Starej Turej už jestvoval, kedy však vznikol, zistiť nemožno.

Za protireformácie boli aj tunajší ev.farári niekoľkokrát vyhnaní a používanie starého kostolíka bolo evanjelikom zakázané. V čase 1678 - 1706, teda po 29 rokov, nebolo tu ev.farára, v roku 1709 zbor zanikol a bol obnovený až po 74 rokoch, a to dňa 17.novembra 1783, po vyjdení tolerančného patentu. Medzitým, po mieri v Šoproni 1681, kedy boli pre evanjelikov v každej stolici povolené 2 artikulárne chrámy, chodili naši do Prietrže.

Dňa 3.mája 1784 položili základný kameň k stavbe kostola na Lúčkach, ktorý potom v roku 1849 bol nadstavený a v roku 1871 obnovený. Veža bola stavaná r. 1797, nadstavená r. 1897. Prvá evanjelická fara bola postavená r. 1785, po jej zhorení novšia r. 1853. Cirkevná škola v obci bola založená v roku 1787, potom poschodová r. 1857.

Cirkevnú školu na Papradi stavali v roku 1852, tá bola prestavaná v roku 1892, škola na Dúbrave 1863, nová 1883. V roku 1873 bol kúpený nový organ za 17 366 zl. 64 grajciarov od organára Šašku z Brezovej (pamiatkovým úradom chránený). Zbor viedol vlastné matriky od roku 1679.

Zbor bol potom ešte kanonicky vizitovaný v roku 1803 Danielom Crudym, kedy mal 2720 duší, Michalom Kováč-Martynym v roku 1823, Samuelom Stromským v roku 1836 pri počte 3091 duší, Ludvikom Gedulym v roku 1876 s počtom 3870 údov s poznámkami, že v tom roku sa narodilo 199 detí, confirmovaných bolo 71, sobášených 43 párov, zomrelých 109, cirkevné školy navštevuje 201 detí.

Hodno spomenúť, že sa na Starej Turej konal dňa 17.3.1707 seniorálny konvent, na ktorom volili vyslancov pre ružomerskú synodu, dňa 10.8.1830 búrlivý seniorálny konvent a dňa 27.11.1861 superintendentský konvent pod predsedníctvom Karola Kuzmányho.

Plat, či dôchodky kňazov sa menili. V roku 1803 salarizácia ev.staroturanského farára robila: raže 175 meríc, maslo 175 holbí, dreva nadostač, štóla od sobáša 15 krajciarov, úvod nevesty 15 kr., od krstu 9 kr., od pohrebu 15 kr., úvod nedeľky 15 kr., rola 2 3/4 merice.

V roku 1823 fixný plat bol určený v 175 zlatých. Kto bol povinný platiť cirkevnú daň a v nej prispievať k obžive kňaza? Vidíme to zo zápisu kanonickej vizitácie z roku 1611 vo Vaďovciach: "Od kohokoli dym vychází, buď byl sedlák, hostáčník, pulhostáčník, jen ať má svůj dum, dlužen jest dávatí ..."

Príjmy zboru sa zapisovali do knihy "Cyrkwy Evangelickej Staroturanskeg register, wнемžto obsahuje se: 1.prigma, co se dostawa do zvončeku kostlenich a z offery rozličnich, item z dobrowolneho obetowany, 2.prigma, co prigaly Insspektorowe do sweho leystru slibového od roku Pane 1783".

Citujem tu niekoľko položiek a zápisov, ktoré vhodne poukazujú na pomery tej-ktorej doby a týkajú sa priamo života na Starej Turej. Tak

1783 Nedele IV.advetní: vykonalo se první kázání sl.B. od d.c.h. (dvojtihodného) pána Adama Liffa, po které příležitosti se dostalo do zvončekuw 8 zlatý, 3 grešle, 1 penízek.

1790 prijali kostolníci: od richtára Jána Vagats z pokuty 0 zl. 11 kr.

Ondrej Hargaš z plti dal5 krajc.

Martin Klimáček -"5 ".

z duba od Kohútika richtára2 1/2 "

z poručenstva Cibulkového5 zl.

1791 na organ offerovali: z mesta35 zl. 8 1/2 krajc.

z kopaníc26 "6 "

Na tenže organ do palet sa vybralo: z mesta32 " 18 1/2 "

z kopaníc 43 " 18 1/4 "

Do slibowého leystra: v meste 5 " 7 "

z kopaníc 4 " 11 "

Poznámka: leyster slibowý na postavenie kostola.

1792 inšpektor Ján Tarko, kostolníci Michal Vrábel a Martin Stančík.

zlatky:groše: krajc:grešle: penízky:

na oltár a kazatenicu z mesta78 7-2-

z kopaníc82 13-2-

na prosteradlá daly matróny

z mesta291212-

z kopaníc1617---

mládenci z mesta 4 8---

z kopaníc 5 3---

od Jura Klimáček a Martin Stančík

na alumnea 112-2-

Ján Tarko z plte- 7-2-

mestský richtár z pokuty-11-2-

Ján a Martin Molec z plte- 5---

Ján Slezáčk z plte- 5---

do reštancií rehtorských1014-1-

na mendikuw cez celý rok 515-23

Celoročný príjem 428 zl. 1 gr. 2 kr.

1796 na vežu dobrovolne offerovali 8 4 1--

1798 prijalo sa od Michala Jankovič

z cechových peněz 6----

od Michala Kolára inspektora

pivovárskeho za tehlu 310---

Juro Šopon na kohúta na vežu21----

Podle urídzeny cirkevniho ustanovilo se, aby jeden každý podle porcie od zlatého 3 holby reži a 3 groše na vežu složil,

podle toho prijalo se z mesta82 2-1-

z kopanic 1361623-

Ján Tarko na hviezdu na veži 712---

Na cyrkew wipožičali sme od Jána Vagatsa 23.sept. 200 zlatých

1799 prijalo sa od Papjernika

za šindoljaki 1----

od Cykanou za šindoljaki 4----

Lebl židák za drevo-18---

Samuel židák za drevo 212---

Marek Salamun za drevo 1172--

1801 Ján Molec od plte 210---

Ján Tarko -"--- 5---

Michal Černocho -"--- 2-2-

1803 Z porubu od hlav po 2 kr na

útraty pri povolání nového kněze6416---

Z porubu od každého gruntu po

Dva grošíky na náklad školský 2013-2-

Poznámka: účtovanie na výročitom konvente overujú:

Ján Stavinoha juratus, Ján Tarko juratus, Ján Klimáček juratus, Georgius Šopon juratus, Jano Jež juratus.

1806 Z čedrosti pána notáriusa Jána Liszyho 5 zl.

1808 Turo-Lučané pro krádež dreva na horách našich pokuty dali 1 zl.

Poznámka: pri overovaní vyúčtovania sa podpisujú:

Slezáček Martin, ryhtar panski erdocki, Martin Hlubocky juratus.

1810 Od walchy Holowicovské 1 zl.

z mendickej pušky 15 zl. 18 gr.

1811 Z blanárskeho cechu 2 zl. 30 gr.

1812 Nejvyšším císařským Patentem proměna s penězi na tento způsob se strhla; Bankocedule své čtyři částky stratily a směnkami jsou vyměněné; měděné pul-zlatušky a pětigrosnjky tak též čtverj svého jména platnost potratili a v páté ceně zastali; grosnjky na dva kreycare padli; dvojgrosnjky z běhu svého byli wyrženy staré Turáky, gressle, penjzky, pulkreycare kamsy z běhu se vytratili, jiná stříbrná a zlatá mince na světlo newyšla; gen kreycari swau starou čest podrželi a w takowych smutných případnostech prigma do cyrkewnj kassy nassi Staro-Turanské byla nasledující:

Od predesslého roku 1811 nám sýce 573 fl 15 xr v kasse cyrkewnj pozustávalo, ale pro smutnau výš připomenutau proměnu stratili sme z hotowizne čtyři částky, tak nám ostalo gen 114 zl. 39 xr.

1814 Z porubu od porcyje po dwau grossych od zlatého, prigma na zwohy 588 fl. 52 xr.

Darované dbrodinj pri dowezenj zwonu 214 fl. 42 xr.

1816 Z pokuty od poctivé Obce naložené na Jura pavloviče, Jura lastovičku a Jána Stančíka 9 fl.

Těž podle sentencije našeho Magistratu pokuty od Jura Ježi na Stanovisku 6 fl.

1817 Od cyrkewnj pečeti 1 fl. 54 xr.

Od mestského rychtáře mnohow.muže p. Jána Wallo, který z obecné kasy proti wuli evangeliku dal kamenný kříž pri hostinci vystawet, potom pri sl. Censuralské Stolicy dne 3.nov.1817 w té wecy obwiněného, náhrady polovičných utrat dne 1.jan. 1818 cyrkew ewangelicka dosáhla 358 fl. 6 xr.

1822 Prigma porubu učiněného na stolice školské 51 fl. 33 xr. Opět jiného porubu na tehlu potřebnau k rozšjrenj a obnownj sskoly 22 fl.

1823 Prigma penežitá od těch familij, kteréž podle porubu učiněného na poprawu střech farských a sskolských oklepe nemagjce, hotowe penjeze dali 3 fl. 42 xr.

Utržilo se za starý ze střech farských a sskolských zhozený doch 17 fl. 12 xr.

Prigma dobročinnosti na nový luster před oltarem chrámu dne 30. listopadu b.r. 1823 zawesený a we Wjdni kaupený 73 fl. 51 xr.

1832 Mendici z koledy a za oplatky vybrali 4 fl. 49 xr.

1836 Cirkewná daň v zosype činila: raž 243 meríc a 32 holby, z kterého sa dalo farárovi 130, rectorovi 50, mendikum 30 meríc (poznámka: cena merice raži 3 fl.)

Od roku 1840 sa cirkevná daň inkasuje podľa "djl"-ov, ktorých je 3184; na 1 diel pripadajú 4 holby raži.

1845 medzi cirkevníkov bolo z cirkevnej kasy rozpožičané 3326 zl.

1848 Cena merice raži je 6 fl.

1849 Cena merice raži je už 8 fl.

1852 Cech blanársky oferoval 1 zl.

Cech ševcovský oferoval 3 zl 30 xr.

1855 Od 350 žiakov navštevovavších obe školy školné 700 zl.

1856 Žiakov na ev. cirk.škole bolo 389, učiteľ v mestečku dostal 225 fl., kopanický 400 fl.

1857 Žiakov bolo 321, platili po 14 xr., dobrovoľné obete na školu 604 fl.

1859 Žiakov je v mestečku 123, na kopaniciach 156.

1863 Od spolku Gustáva Adolfa sprostredkovaním seniora Dr. Jozefa Hurbana sa dostala fundácia pre učiteľa na Dúbrave 170 zl.

1864 Žiakov je v mestečku 90

na Papradi 104

v Dúbrave 57

Práve tak zaujímavé sú aj niektoré položky vedené v knihe "Cyrkwy Ewangelickej Staro-Turnaskej leyster w nemžto se obsahuje rozličný:

1) wydawek kostelnykuw

2) wydawek inspektoruw od Roku Pane 1783

1784 Na mediciny p.otca Adama Lyffu 11 gr.1 kr.

Na pohrebe p.Lyffu se strowilo 4 fl. 3 gr.

Když slawna deputacia nam misto na Chram, faru a školu wimerawala, farárovi katolicckemu za obed sa platilo 16 fl.

Vo štvrtok pred Kvetnou nedeľou bol na próbe Pavel Daxner, rector brezovský, pričom sa utratilo 1 fl. 1 gr. 2 greše, 2 penízky.

1787 Kedyž rozkaz jeho jasnostj Jozefa 2-ho Milostiwe powoleni prissel, tehdi z weže katolicke zwoni dwa se strhli, ktore Ján Horák mladší pritom spussteni za Majstra byl, kdežto potom pred Faru se na zwonicu postavili, dokud se weža wistawila, do roku 1800.

1789 Jan Tarko kedyž chodyl do Nitry pre Mandat skterym služby nasse se dowolugi utrowil 2 fl.

Podruhy krát kedyž chodil Giry Krupa preten gisty laskawy Mandat utratil 2 fl.

Tenže za Extradatu Notariali platil 2 fl.

Za pečet sl. Stolicy na Mandat co pribyli 2 fl.

1790 Od pohrebu žebraka martina Ježík musela se štola katholicckemu organistowy zaplatit 4 gr.4 pen.

Odlistu organarowi po pošte se poslal 2 gr.

Kominarowy od wimeteny komina prez cely rok 12 gr.

Židowy od oken sskolskych 5 gr.

1791 Kedyž Convent držán byl, aby se zhromaždeny zwlasste z kopanic k obedu nerozcházely utrowilo se na maslo, chleb a trunek 2 zl. 19 gr.

V dodatku za roky 1782-1790 sú uvedené tieto položky:

Kedyž laskawy Tolerancialsky Mandat Geho Gasnosty Cysarsko-Kralowske Jozeffa liho roku 1781 wissel, tedy p.farar z Pitržy p. Lekenyei hned nadruhy rok prissel nemocnych spowjdat, na ktereho se utratilo 1 zl 14 gr., 4 penizky.

Potom dokud sme slobodu Služeb Božich dostály a zwlaste kedyž nám p. susede rozlične prekažky robily, chodyli sme na poradu k Urozenim nekterym Panum, utrata sa urobila nasledugjcy:

Jan Stawinoha a Gjry Tutska gida do Uhrowca k p. Baro Zay 3 zl. 16 gr., Georg Klimatsek a gjny w Presspurku, kedyž byly pry sl.Consilium 5 zl. Darowaly sme p. prefectusowy Erdödsckemu masla 4 holby za 4 zl. Pry podpisowany Conscriptii daly sme p. služnimu Rudnay 2 zl. Kedyž nam p.slučny Leyster a truhelku cyrkewny odňal, daly sme mu mecu slyw, za ktore sme daly 1 zl.

Pry dosažený laskaweho mandatu, zkterym se nam služby Božske dowolily wikonawat, pry slawne rade Královske rozličnim kancelistum sa dala discretia, potom kedyž se snim chodilo do Nitry a pry gjnich pripadnostech utrowilo se gak Tutska dobre powedom gest 11 zl. 4 gr.

Kedyž sme giž dosahly laskawe powoleny Chram Pane stawat, tedy slawny Stolica nitranska odeslala s. Deputacii, neyprwe sice chodila familie podpisovat, potom prissla examinovat zdaliž sme dostatečny Chrám Boží stawat a naposledy potrety prissla místo wimerávat, co se stalo 1783 a 1784.

Natuto tedy Inquisiciu a Deputaciú krom toho, co kostelnicy farárový katholickemu platily za obed 16 zlatých gesste wsseho utrowilo se na rozlyčne potreby kuchinske, totiž "sefran, cibuly, cesnak, maslo, masso, kawe, cuker, citrony a slowem cokoly bylop otrebne, učiny wšecko spolu 13 zl.8 grossov.

Ktomu Hlubocky w Nowem meste rozličnezl:gr:penízky:

weci kupil, za zagacuw se troch dalo415

za srnca2

wína sa strowilo22 1/2

wína od richtara 4 holby8

daly sme za žito co se na Mundmehl zemlelo16

za rež co se na chléb zemlela1

za masso howadzy, barany a telecy312

za pomaranče a lemony 72 1/2

za funt rjskasse14

za rozoliš14

pisary wipily wina za 82

discretiu pisarom panskym sme daly 17

Jan Walach dal syra, ktery sa panum rozdával 85

za swjčky sme daly, ktere sa spalily když tu

slawne panstwo nocuwalo191 1/2

pre paholkuw a kočissuw pry tech príležitostech

masso howadziho sa wzalo 110

massa brawčoweho pre techže 31 1/2

za ten čas minulo se piwa za2 54

strowila sa cela hus a try čtwrtky12

paleného kočisse a paholcy wipily za 71

tabaku kočissowy nekteremu za1

hajduchowy p. Hužowits sa dalo10

gjnim hajduchom, kočissom a kucharce^{3182 1/2}

dali sme panu wice sluznimu a comissarowy⁷

comisarowi Bosaanimu discretiu¹

kdyz byl tu podruhe na rozlicne potreby²¹¹²

za sadlo na koce sa dalo^{1 52 1/2}

murarom ktery byli pry sl. deputatii ⁴

za dve merice owsa pre kona¹

Pry techto prilezitostech zahubilo sa radu za

ktery sme musely platit, asice Notariusowy

za talyr, flassku a pohar ⁴

Chorwatowy Ondrassowy za pohar ¹

za sklenicu, pohar a flassk 42

Summa wsseckeg utraty⁶³¹²⁴

Kdyz sme slobodu dostaly, tedy opet rozlicne utraty byli a syce:

Na oldomas sme dali, kdyz se na Meskom dome hospoda pre sluzby

Bozj a p. farara y pre skolu gednala¹⁰⁴

Jan Stawinoha a Michal Wrabel, kdyz chodily do

Modry k panu byskupowy a radu strany pana budouciho

Naššeho farare, strowily ^{273 1/2}

Jan Stawinoha a Jan Waclav, strowily Styawnice

K panu superintendentowy Csernanskimu

strany p. otca ⁵⁴¹

Strowilo sa s rectorom Kossatzkim , kdyz prisel³³

Kdyz se prwny kázany w nedelu IV.advent.roku

1783 wikonawalo, na prespolnich utrowilo sa 34-

5.febr.1784 pry pohrebowany d.c.h.pana Adama Lyffy

nasseho kazatele utrowilo sa ^{3191/2}

Za matriku a dve knižky cyrkewny 215

6.April. Pry ordinatii p. Paulus Daxner w Modre 610

1789 9.Jun. Když pan rector Jan Ostrowsky z

Presspurka ssel, utrowil 1

furmanky od neho sa platilo 1

Kossackimu wiplata2310

Kalych, kterýžto polowic gest ze stribra a spodny

tal z medy, na kterémžto stribro waży 11 5/8 lotha

a tak za stribro, robotu a pozlátku sme daly33

za materiu na zwončeky18

Formu neb železa oplatkowe 710

Na prwu komžu utrowilo sa814

Na druhu komžu 614

Když se mjsto pre Služby Božj na meskem dome

priprawowalo, tu sa utrowilo:

Lubinanom za wapno co se mjsto ljčilo 114

Židowy Brandeburkowy za try okna 910

Na piwo minarom když kazatelnicu robily102

Chrám Páne staweny roku 1784: murárske práce 456192 1/2

tesárske práce 291134 1/2

drewo 398 21

železo a práca 141111 1/2

tehla surowa a pálena 98 2

sklenári 8116

Pre zaujímavosť uvádzam niektoré položky v tom:

Janowy Cyganowy za rozličnu robot 2

Belakowy Cyganowy za latowce10

Ciganom sa widalo za klince a sspinare 9102 1/2

Kriwemu Cigánowy za 250 latowcu10

Krupa kovač za kramle 3 9

Michal Krawarik Kowač odrobil 616

Jan Drluska kowač za rozličnu prácu 210

Gjry Sopon Pantiky na okna chramowe kupil we Widny za 234

Tenže tridcatku od nich dal 113 1/2

1783 ewanjelici dostali povolenie k výkonu služieb Božích, na obecnom dome až do postavenia svojho kostola, farárom Lifa.

1784 bol položený základný kameň ewanjelického kostola a vymerané jeho základy. Na dobrú radu r.kat.farára Červeňanského základy hneď predĺžili o 4 siahly a kostol za 17 týždňov postavili.

1787 postavená prízemná ewanjelická fara, po požiari 1853 postavená terajšia na poschodie

1787 pristavená k nej ev.cirkevná škola

1797-99 postavená veža k ev. kostolu, ktorá nadstavená bola v roku 1897

1849 nadstavený bol ev.kostol o pol siahly

1852 postavená ev.cirkevná škola na Papradi

1857 k ev. fare pristavený kantorský trakt s poschodovou školou.

1860 postavená r.kat.škola u Búzikov

1863 postavená ev.škola na Dúbrave

1878 hodiny na obe veže dala obec nákladom 1600 zlatých.

Je potrebné zvlášť spomenúť ev.farára Ondreja Žlebeka, ktorý na Turej pôsobil v rokoch 1803-1833 a ako seniorálny notár viedol zápisnice v krásnej latine a bol jedinečným kazateľom. Medzi výtečnými rehtormi-organistami sa spomínajú Ján Hlubocký v roku 1709 a Michal Pivko 1828-1878, ktorému miestny zbor po 46 ročnom svedomitom účinkovaní odhlasoval 400 zlatkovú ročnú dobrovoľnú penziu.

Na tomto mieste sa žiada uviesť aj náboženské vzbury v našom kraji.

Po potlačení sprisahania Vesselényiho kráľ Leopold nariadil, aby všetky kostoly, ktoré kedysi vystavali katolíci, boli im vrátené. V našom kraji exekútormi tohto rozkazu boli Ján Bársony, kráľovský pronotár a jeho brat Juraj, biskup varadínsky, ktorí sa v roku 1672 vybrali s veľkým sprievodom z Nového Mesta nad Váhom cez Starú Turú na Myjavu a Turú Lúku, aby tam odobrali kostoly. Turolúcki občania sa ich počínaniu bránili a keď jeden z Bársonyovcov uderil kostolníka do pŕs a naňho vystrelil, ľud sa na nich vyrútil, pronotára zabil a biskupa pred podobným osudom zachránila iba manželka tamojšieho farára Krmana. Tento výjav zobrazil

jeden taliansky maliar, obraz je v katolíckom kostole v Skalici. Koncom júla 1672 odsúdili za to v sobotištskom kaštieli 12 sedliakov na smrť a obesili ich na vršku Hrajky (Pilárik, L. Paulíny, B.Reviczky).

Keď dňa 26.7.1699 Martin Turnay so Štefanom Badom, správcom čachtického panstva chceli evanjelikom na Myjave odobrať kostol, Myjavci ich vyhádzali kamením a oboch ťažko poranili (Ribini, Memorabilia).

Vojny a pohromy

Vojny a s nimi spojené udalosti boli strašnou pohromou aj pre naše okolie. Spomenuli sme už pustošenie Tatarov na Považí v roku 1241.

V roku 1428 vtrhli cez Skalicu a Senicu na Slovensko husiti a vo svojom protifeudálnom boji vyplienili kraj až po Beckov a lieskovskou dolinou sa vrátili na Moravu. Sirotci v roku 1430 - po víťaznej bitke pri Trnave - zničili všetky domy až po Bratislavu. Ctibor dal opevniť Nové Mesto nad Váhom, no husiti v roku 1432 pri jeho dobývaní podpálili kostol a v meste narobili mnoho škody. Až bitka pri Lipanoch na čas zastavila husitské výpady na Slovensko.

Po smrti kráľa Žigmunda v roku 1439 a pri bojoch o trón sa dostali k nám husitské vojská ako žoldnierske a bojovali v rôznych službách. Až Matej Korvín ich postupne zlikvidoval. Najdlhšie mu odolával Ján Švehla, ktorý sa držal pri Beckove a v Novom Meste nad Váhom mal silne opevnený tábor pri Kostolanoch, odkiaľ sužoval celý kraj a zničil prepošstvo (ako už bolo spomenuté, chytili ho v roku 1467 Turania a odovzdali Matejovi).

V roku 1530 páchali Turci na Považí strašné ukrutnosti. Zabili do 500 detí, ktorých mŕtvolky ležali popri cestách. Nové Mesto nad Váhom zničili a mnoho občanov odvliekli do zajatia. V roku 1599 stotisíc Turkov znovu spustošilo Považie mečom a ohňom. Vypálili Nové Mesto nad Váhom a odvliekli do zajatia ev.farára Cabána, v Piešťanoch pobili všetkých hostí.

V roku 1663 dobyli Turci Nové Zámky, pri Hlohovci rozsekali stráže, prekročili Váh a spustošili všetky osady až po Nové Mesto nad Váhom. Vyplienili vtedy aj Sobotište, Myjavu a Turú Lúku. Dňa 13.septembra spomenutého roku vypálili Bzince a vpadli do Hrušového, kde bol z opevneného kaštiela prvým výstrelom vodca Turkov, načo sa tí vrátili na Považie, a tak bola pred nimi zachránená Lubina i Stará Turá. Trenčín, chystajúc sa na obranu, zboril niekoľko domov, na niektorých strhli strechy, aby Turci nemohli podpáliť mesto. Keď išli Turci podpáliť kláštor pri Skalke, napadli ich domáce vojská a vyhnali do Váhu, pričom sa mnohí zajatci oslobodili. Vyše 20 rokov držali Turci Nové Zámky a ak nerobili odtiaľ krvavé výpady, drancovali okolie daňami. Ich listy naháňali strach každému adresátovi. Tak napríklad hlohoveckým píšu takto: "Vy, hlohoveckí richtári a občania, psi s dlhými hrdlami, súci na ražeň ..." (O tomto strašnom vpáde Turkov píše ev.kňaz Pilárik v knihe Currus Jehovae mirabilis 1678).

Turci znova vypálili Nové Mesto nad Váhom v roku 1683. Mnohé opevnenia kostolov vznikli v obrane proti Turkom a "turecké šance" v našich horách vybuďovali pre obranu Moravania na rozkaz panovníka, ako sa to spomína v panskom poriadku beckovskom v roku 1692.

No ani armády bojujúce s Turkami neboli príjemnými hosťami obyvateľstva. V rokoch 1620 - 1624 kozáci z armády Ferdinanda II. pod velením kniežťa Krnovského si v Novom Meste nad Váhom iba pálením domov vynucovali svoje. Zhorel vtedy kostol a vo veži ev.rechtor s 12 žiakmi. Zabitých bolo 500 občanov (M.Bel IV. - 1671, Sasinek Letopis II. - 233). V roku 1626 je na Považí armáda Wallensteinova, počítajúca 50 000 hláv. V roku 1683 cisárski tak orabovali obyvateľstvo, že mnohí v Novom Meste nad Váhom zanechali svoje domovy a utiekli na iné miesta.

V roku 1703 je v Novom Meste nad Váhom posádka Labancov, pod vedením generála Šlika, ktorá po odchode mesto podpálila.

V roku 1706 tiahli cez Starú Turú Rákoczyho vojská smerom na Myjavu. V roku 1707 bolo v Novom Meste nad Váhom 3000 cisárskych vojakov, kedy generál Stahrenberg opevňoval mesto, v roku 1708 Rákoczy dobyl čachtický hrad. Mier v Szátmari urobil koniec týmto vojnám.

Nové Mesto nad Váhom stratilo svoju vojenskú dôležitosť a od tých čias sa jeho opevnenia začali rozpadávať. Posol na koni v roku 1711 roznášal formulu vernosti cisárovi, vtedy aj do Starej Turej.

V reminiscenciách Gustáva Ovskaiho sa píše (rozpráva to farár Halma z Krakovian, ktorý v tom čase bol na Starej Turej):

"Vo vojne s Francúzmi prišli Rusi ako spojenci rakúskeho cisára a obyvatelia Horniakov sa predbiehali v srdečnom vítaní ruského spojencu, zahŕňali ich najväčšou úctou a dávali im všetko, čím len vládli. Koncom novembra 1805 sa povrávalo, že francúzski cisár sa blíži ohromnou armádou, aby zlomil spoločnú silu Rusov a Rakúšanov. Verili sme tomu, lebo na strane Napoleonovej bola jednota a moc diktátora, voči tomu však na strane spojencov závisť, nezhoda a nevedomosť. Zima bola krutá, snehu bolo po kolená, vody zamrznuté. Zima sa dostavila skôr ako inokedy, a keďže Stará Turá je obkľúčená vysokými vrchmi a na Javorine bolo veľké množstvo snehu, cítili sme sa v bezpečí. Druhého decembra sme sa zobudili na strašné dunenie kanónov, ktoré zvyšovala ozvena a víchor. Mysleli sme si, že prišiel koniec sveta. Keď armády Bernadotého, Lannesa a Murata vohnali spojencov do dolín okolo Jvoriny a keď mocný imperátor svoje gardy a granátnikov odvelil bojujúcim spojeneckým vojskám za chrbát, kým Davoust ich prepadol spredu a bil do nich mažiarmi, dunenie bolo tak strašné, že prestrašené obyvateľstvo som sa snažil upokojiť modlitbami a tvrdením, že Francúzi nie sú v stave preliezť naše vrchy. Ja sám som síce očakával skazu našej obce, no mal som malú iskierku nádeje, ktorú som vkladal iba do teritoriálnej polohy obce.

Rozchýrilo sa, že Francúzi ohromnými armádami sa prebili cez zasnežené vrchy a ničia všetko, čo im padne do ruky. Odpoľudnia k nám skutočne dorazili predné hliadky, boli však Rusi a za nimi hneď asi 4000 mužov zbitej armády. Ale v akom stave! Z čiastky bez kabátov, čepíc, zbraní, no ako zbytky porazenej armády.

Nakoľko v tom čase okrem mestského domu, v ktorom býval notár Padušický a okrem fary boli v obci iba sedliacke domy, do prv spomenutého sa nasťahoval hlavný veliteľ ruských armád veľkoknieža Konštantín, brat cára Alexandra a na fare ubytovali asi 80 dôstojníkov. Izby, stodoly, maštale a všetky sedliacke domy boli plné vojska a ktorým sa neušlo miesto pod strechou, utáborili sa na námestí, kde si založili ohne. Vyhladovaní vojaci pojedli všetko, čo sa v obci našlo.

Pripadla mi ešte aj tá úloha, aby som príchod spojencov ohlásil novomestskému hlavnému slúžnemu Bossányimu, aby ich privítal v náležitej úcte. Vyslal som osobitného posla k menovanému, ktorý hneď zariadil, aby hostia a ich sprievod boli náležite uvítaní. Prostredníctvom dvoch komisárov, a to Barossa a Latkóczyho, vyzval celú nobilitu okolia, aby sa v plnej paráde dostavili na okraj mesta k privítaniu hlavného veliteľa spojeneckej armády. Na čele deputácie stál barón Gabelkhofen, prepošť novomestský, ktorý vysokého host'a mal pozdraviť prívetom. Členmi deputácie boli ďalej grófi Berényi a Forgác, baróni Vécsey a Mednyanszky, ku ktorým sa pripojili zemani a stoliční úradníci, ako aj vyslanci mesta, ba aj židia prišli s baldachynom a desaterom. Odpoľudnia o 13. hodine hlásili príchod vojska. Každý sa ponáhľal zaujať svoje miesto, keď zrazu a nečakane pred domom Barosa pristali jedny sedliacke sane, v ktorých sedela vysoká osobnosť arcikniežaťa Konštantína. Prekvapená deputácia zamierila hneď k saniam a len čo barón Gabelkhofen začal pozdravnú reč "Caesaro

regie magnus dux", knieža mu skočil do reči, "Kašlem ja teraz na vaše reči, obstarajte mi rýchlo koňa" a na svojich ľudí zavolať: "Stupaj."Vítanie skončilo takto neslávne!

Podľa zápisníka rodiny Jurkovičovej "roku 1805, keď Rusi vybití pri Austerlitz na Morave tadeto tiahli, vo fare (staroturanskej) grosfürts Konštantín z Ruska ubytovaný bol".

Hneď za vojnami chodili epidémie. Cholera kosila v rokoch: 1711, 1713, 1739, 1831, 1866, 1874. V roku 1831 zahynulo na Starej Turej do 500 občanov na cholera. Hľadali sa rôzne lieky. Uvádžam jeden záznam z lubinského majera (akiste zápisník daktorého správcu)

"prúba učinena gest v Moštovanech čas moru Roku 1711 na deseti zločincých na smrt odsuzených, který w morowém dome bydleti, ssaty zemrelých na sebe oblěcy a w gegich postelych lihati museli a wssak s pomocy toho kadidla a Božskou wssichni pri živote ostali: Rec. 8 Löffl Elfenbrin

auf 2 Löffl Baumöhl

... 6 Löffl Syrup

Weiss 1 1/2 Vitriol ...

2 Löffl Salaz Geist

Ein halber Bier oder Wein, oder Esig drauf (záznam v držbe Sušarského)

V rokoch 1637 - 1638 bolo v kraji strašne sucho, neúroda a taký hlad, že ľudia do chleba mleli slamu zo striech a kôru zo stromov.

V Liber memorabilium je opísaná táto katastrofa: dňa 22.júla 1815 sa strhli v našich horách tri ohromné búrky. Jedna prišla od Myjavy, druhá od Vrbového a tretia od Trenčína. Za čistej a jasnej oblohy sa zrazu strhol obrovský víchor, blýskanie a také hrozné hrmenie, trvajúce po celú noc, že nikto spať nemohol a neverili sme, že sa dožijeme rána. Ohromný prívál vody bral so sebou všetko, čo mu prišlo do cesty. Voda všetko zaplavila. Na námestí jej bolo toľko, že sa oknami valila do domov. Horekovanie ľudí nevidané, noc iste jóbovská. Postihnuté boli aj Vaďovce, Višňové, Čachtice, Vrbové a Bzince. Viac domov sa zrútilo, mnoho ľudí sa utopilo, niet tu pamätníka takého nešťastia.

Sucho a neúroda sa ukázali aj v rokoch 1816 - 1817 a 1830.

Ján Hollý z Maduníc píše v liste, že "sucho veľké, všeccko je vypálené, s Lichwú najwatšá Bída, Reži na Semeno nebude dost, Gačmena málo a ten ge chudý gako Owes, Stromi na Koreni wischli, turecké Žitá zwadli, s Krumpolí, nenamokne-li ešte, nebude ničt".

Slamou kryté strechy, domy bez komínov, či s otvorenými komínami sa stali často obeťou ohňa. V zápisoch oboch fár i v zápisoch rodiny Jurkovičovej sú zaznačené tieto požiare: "9.mája 1787 horelo na okolí ev.fary - 7.júna 1804 vyhorela obec od Michala Vagača až po Michala Jurkech - r.1815 zhoreli domy od ev.fary po mestský dom - 27.apríla 1822 zhorela Vagačova pivnica, mlyn a domy po regál - 16.februára 1834 zhorela kat.fara, škola a 25 domov, v tom istom roku Hoštáky a Lúčky - v r. 1840 ľahlo popolom okolie dolného šenku, zhoreli Volnice aj druhý šenk až po Gašparéch uličku, 1852 vyhorela od Valoviča Miša pri kríži ulička vyše neho, dole až po Kolaroviča, druhý bok až po pivovar, Švirikéch ulička šetka, Valovič Jano a Mišo ostal čo mal pod škridlicú".

Vojnový požiar v roku 1848 treba opísať osobitne.

1.5. Hurbanovské povstanie r.1848, Bachova éra

Pred zrušením nevoľníctva, aby sme stručne zopakovali, základným zamestnaním obyvateľstva na Slovensku je poľnohospodárstvo, založené na feudálno-nevoľníckych vzťahoch. Vzťah medzi poddaným a zemepánom bol upravený urbárom.

Podľa súpisu z roku 1820 je väčšina roľníctva pozbavená pôdy, lebo šľachta oberá roľníkov o zmeliorizovanú pôdu (kopanice) a pripája ju k alodiálnej, t.j. ku svojim statkom; iba jedna pätina roľníckych rodín disponuje ešte celou sessiou, ostatné štyri pätiny vládnu už len polovicou, štvrtinou alebo osminou usadlosti, takže ich postavenie je viac-menej blízko želiarom. Želiari majú v držbe len stavenisko a k nemu bezprostredne priliehajúce pozemky intravilánu. Uvoľnení roľníci odchádzajú za kolonistov na dolniaky alebo sa venujú domáckym remeslám, chodia na výžinky alebo furmančia.

V štyridsiatych rokoch 19.storočia stredná šľachta je zadížená. Drobná sedliacka šľachta predstavuje viac ako polmiliónovú masu uhorskej šľachty, priam živorí, stráca svoj význam a vyššia šľachta v roku 1827 na sneme vyniesla zákon, ktorý zaväzuje drobných zemanov, pokiaľ hospodária na urbariálnej pôde, aby tiež znášali roľnícke daňové ťarchy.

Po vydaní zákonov z roku 1839 - 40 sa mestečká a dediny vykupujú z roboty na panskom a vznikajú slobodne hospodáriaci roľníci. Takto bola 20.októbra 1852 ustálená cena oslobodených pozemkov v Starej Turej sumou 12 240 zlatých.

V rokoch 1845 - 47 zemiaky postihla choroba, je veľký hlad a umieranie hladom, čo vyvoláva hladové vzbury. V Novom Meste nad Váhom je vzburá proti predražovateľom potravín. Cechy sa ešte držia a v hrnčiarstve i v dreve sa udržuje domácka remeselná výroba.

V Brezovej, na Myjave a ich okolí pracuje 860 pytlíkárov, ktorí svoje výrobky predávajú na mlynoch celej monarchie. Staroturania roznášajú svoje drevárske výrobky a "hauzírujú" s textilom po celom Rakúsku, staroturanskí mešťania obchodujú topeným maslom a bryndzou.

V tom čase vznikla v Uhorsku aj ťažká politická kríza, no na Slovensku bola ona najhlbšou, lebo ožobračovanie vidieckeho obyvateľstva bolo tu najsilnejšie. Čím viac sa prehľbovala kríza feudálneho zriadenia na Slovensku, tunajšia šľachta sa tým väčšmi zblížovala s maďarskou šľachtou a stala sa nositeľom maďarizácie. Napriek tomu rozvoj slovenského národného obrodovania nezadržateľne napredoval a v štyridsiatych rokoch slovenské národnopolitické hnutie vyvrcholilo. Došlo ku kodifikovaniu slovenského spisovného jazyka, k rozvoju slovenskej literatúry a k vypracovaniu slovenského politického programu. Ľudovít Štúr a jeho odchovanci majú na tom veľkú zásluhu.

Hurbanovské povstanie

Pod vplyvom francúzskej revolúcie sa národy prebúdzajú k povedomiu. Tak je tomu aj v Uhorsku, kde však Maďari - i keď sú v číselnej menšine - nárokujú si byť vedúcim národom a ako takí, snažia sa ostatné národnosti urýchlene a hoc aj násilím pomaďarčiť.

Pokým latina bola úradnou rečou v Uhorsku, rovnoprávnosť národov bola zachovaná. Peštianska vláda však na miesto latiny zavádza úradnú reč maďarčinu a jej znalosť kladie ako podmienku aj pri prijímaní do verejných služieb.

I keď prv už spomenutými zákonmi bolo poddanstvo zrušené, povinnosti rázu neurbariálneho však riešené neboli (napríklad kopanice, nájmy, chalupníci). Udalosti v štyridsiatych rokoch 19.storočia sa vyvíjali v smere vojnovom a preto od ľudu boli vyžadované väčšie a väčšie obeť i ťarchy "v prospech vlasti". Rozširuje sa vojenská služba, poťažne tu nahrádzajúca služba

gardistická. Vláda, aby ľud udržala na uzde, takmer pri každom meste stavia šibenice, po dedinách pred richtárskym domom všade čaká dubová klada na upínanie nôh, niekde trlica, do ktorej sa priviera hlava a ruky, či dereš, na ktorom železnými skobami býva pripnutá hlava, ruky a nohy previnilcov.

Nespokojné sú v Uhrách všetky národnosti a sú presvedčené, že všetkým ťažkostiam je na vine Kossuthovo ministerstvo. Na Slovensku je najväčšia nespokojnosť v Nitrianskej a Bratislavskej stolici, kde chýry o hýbaní sa Srbov a Chorvátov vyvolali čulý rozruch medzi Slovákmi.

Dňa 16.marca 1848 sa na hlbockú faru zišlo mnoho slovenských národovcov blahoželať Jozefovi M. Hurbanovi k meninám. Bola to schôdzka veľmi bojovná, na ktorej sa prítomní dohodli na pláne národnej a politickej činnosti.

Dňa 26.apríla zašiel Hurban na Myjavu, kde bol práve trhový deň a na ňom veľký zástup ľudu zo širokého okolia. Tam svojou plamennou rečou získal všetkých pre slovenskú národnú vec. O dva dni na to je zhromaždenie ľudu na Brezovej, kam okolité obce vyslali svojich vyslancov a na ňom Hurban prečítal "Žiadosti slovenského národa v stolici nitrianskej". Z Brezovej odchádzajú účastníci jednotlivých obcí už pod slovenskými zástavami. Hurban rečnil aj po iných obciach, ľud šiel všade za ním, ale správy obcí, alebo aspoň niektorí z obecných predstavenstiev, šli zase s vládou.

Čím sa nespokojnosť ľudu zväčšuje, teror vlády sa v tom pomere zvyšuje. Slovenskí vodcovia sú buď vo vyhnanstve alebo vo väzniciach, ktorí zostali doma na slobode, musia sa skrývať. Jediný politický časopis, Štúrove Slovenskje národné noviny, sú zastavené.

Vodcovia Slovákov, najmä Štúr, Hurban a Hodža sa v máji 1848 osobne zúčastnili Slovanského zjazdu v Prahe, kde sa prejednávala otázka slovenských národností v Rakúsko-Uhorskej monarchii. Na zjazde proti sebe stáli dve skupiny, a to konzervatívna, silno austrofilská skupina Palackého a radikálna skupina Havlíčkova, ku ktorej patril Štúr a Hurban. Nakoľko európske štáty sa stavali za zachovanie Rakúska, Palacký z taktických dôvodov si toto stanovisko osvojil a to na zjazde obhajoval. Štúr tam však zdôrazňuje, že "cieľom zjazdu nie je záchrana Rakúska, ale zachovanie slovanstva, t.j. seba samých". Preto navrhuje zriadiť samostatné, ale spojené slovanské kraje pod rakúskou vládou. So zreteľom na medzinárodnú situáciu sa slovenskí vodcovia neskôršie priklonili k českému programu austrofilskému, majúť však na mysli nové Rakúsko podľa slovanských požiadaviek.

Pre svätodušné nepokoje v Prahe Slovanský zjazd neskončil svoje rokovania. Hurban a Štúr bojujú na pražských barikádach a keď pre aktívnu účasť na vzburách je na nich vydaný zatykač, opúšťajú Prahu. Pražské meštianstvo kapitulovalo a české nádeje boli stratené. Preto sa pred zrakmi slovenských vodcov znova rysuje "veľké slovanstvo" a v ňom záchrana Slovákov. Slováci sa obracajú k Chorvátom, s ktorými majú v Maďaroch spoločného nepriateľa a keďže Maďari sú i proti kráľovi a cisárovi rakúskemu, nezostávalo Slovákom i Chorvátom nič iné ako spojiť sa s cisárom proti Maďarom.

Keď Štúr a Hurban od Chorvátov dostali prísľub plnej podpory, ba aj poukaz na 900 pušiek, začali vo Viedni verbovať dobrovoľníkov. Ustanovila sa tam Národná rada, ktorej členmi boli Štúr, Hurban, Hodža. Ich vojenskými poradcami sú Bloudek a Zach.

Dňa 18.septembra odcestovalo z Viedne okolo 600 dobrovoľníkov, v tom aj jedna stotina naverbovaných viedenských Nemcov do Bzenca, kam došli aj pražskí i brnenský dobrovoľníci v počte asi 150 mužov. Strelivo a batožinu naložili na 20 vozov a pod vedením Bloudka, Zacha a Janečka ešte v ten deň sa dali pochodovať smerom k slovenským hraniciam. Výprava v ten istý deň večer došla pešo, avšak veľmi unavená na Myjavu.

Národná rada z Myjavy 20.septembra vyzýva susedné obce, aby sa k nej pridali. Posol doručil takúto výzvu Starej Turej i Lubine. Ešte v ten večer prišiel k Štúrovi staroturiansky prísažný Ján Černák a notársky pomocník Pottfay a oznámili mu, že Stará Turá sa úplne podrobuje Národnej rade. Po ich návrate však predstavenstvo mestečka Starej Turej podáva podžupanovi Ocskaymu hlásenie o všetkom, čo Černák a Pottfay ako zvedovia zistili a žiada od neho úpravu pre ďalšie chovanie sa.

Predstavenstvo Starej Turej pevne držalo v rukách mestečko a najmä notár Padušický, richtár Andrej Galbavý, prísažný Ján Molec a Michal Valovič držali s Kossuthom a k slovenskému národnému povstaniu sa stavali odmietavo, i keď ich myjavský farár Kýška, rodák staroturiansky, hľadel získať pre Hurbana. Najmä Galbavý sa vyhrážal obyvateľom mestečka, že im dá rúcať domy, ak nepôjdu s vládou, mnohých Hurbanových prívržencov dal uväzniť, hrozil im popravou a všetko obyvateľstvo tvrdo terorizoval.

Je treba pripomenúť, že Stará Turá práve v tom čase sa chcela stať mestom so zriadeným magistrátom, v júli 1848 si v tom smere podala žiadosť k maďarskej vláde a tá aj upravila župana v Nitre, aby do Starej Turej vyslal komisiu vec prešetriť a podať mienku. Predstavenstvo Starej Turej takisto z tohto dôvodu držalo s Kossuthovou vládou a očakávalo priaznivé vybavenie spomenutej žiadosti.

Veľká časť obyvateľstva v mestečku a celé kopanice však držali s Hurbanom a práve preto predstavenstvo samo žiada vojenskú a gardistickú pomoc, dôvodiac, že bez toho obec neudrží a tá sa celá i s kopanicami pridá k Hurbanovi.

Časť mešťanov podľa hla Kossuthovej propagande, ktorá hlásala, že Hurban ako evanjelický farár chce vyhubiť katolicizmus.

Na spomenutú Hurbanovu výzvu sa z okolitých obcí hrnú muži pod hurbanovské zástavy ozbrojení súc len cepami, kosami, kyjakmi a tak už 21.septembra počet mužstva na Myjave vzrástol na 3000. Hlavný stan bol ešte v ten deň preložený do Brezovej, kde všetko odpochovalo a na Myjave zanechali iba 1000 mužov a sklady, to pod velením tamojšieho kaplána Ľudovíta Semiana.

Na druhý deň, 22. septembra, nepriateľ z troch strán napadol slovenský tábor na Brezovej, ale zle pochodil. Hurbanisti, aj keď slabo vyzbrojení, avšak horiaci nadšením za svoju vec, zahnali najprv Vojničovu divíziu, tiahnucu od Jablonice, potom stotinu Ceccopierovcov idúcu na nich od Vrbovíc a konečne ôsmu stotinu tohože pluku od Vrbového. Na chýri o týchto víťazstvách sa hrnuli na Brezovú ďalší povstalci, takže ich počet dostúpil na 6000 nadšených do boja.

Dňa 26.septembra sa 2000 hurbanovských povstalcov vypravilo dobyť Senicu, no proti dobre vyzbrojenému vojsku a gardistom, ktorí bránili Senicu, neobstáli a boli odrazení.

Po nezdarenom útoku na Senicu vodcovia slovenskej výpravy sa museli rozhodnúť pre ústup z Brezovej na Myjavu. Predpokladom tohoto plánu však bolo, aby prv obsadili Starú Turú, aby tak mali zaistené spojenie a aj prípadný ústup na Moravu, Stará Turá totiž mala značný strategický význam, nakoľko nepriateľ za sústreďovacie body si určil čiaru Vrbové - Senicu - Starú Turú. Veliteľstvo maďarských vojsk obsadením línie Vrbové - Nové Mesto n.V. uzavrelo slovenskému povstaniu cestu do údolia Váhu a tým možnosť šírenia sa na sever a juh.

Vrbové až 23.septembra obsadil major Simonffy maďarskou národnou gardou.

25.septembra je vo Vrbovom aj 9 stotín vojska nad ktorými prevzal velenie generálmajor Knöhr. Trenčianska stolica tiež zmobilizovala svoje sily a časť svojich gárd posielala do Nového Mesta n.Váhom na posilnenie tam už disponovanej nitrianskej garde. Do Senice dňa 26.septembra

prichádza z Trnavy posila 1000 mužov so šiestimi delami. Dňa 25.septembra prišlo do Starej Turej pol stotiny seredskej národnej gardy.

Keď sa slovenská výprava po nezdarenom útoku na Senicu vrátila na Brazovú, došli tam správy, že Stará Turá je obsadená nepriateľom. Bolo treba súrne konať, aby sa uniklo z klieští, do ktorých sa povstanie takto dostalo.

Dňa 27.septembra ráno, bez ohľadu na silný dážď, dobrovoľníci nastupovali a len čo bolo na vozy naložené strelivo, po ôsmej hodine sa dali na pochod z Brezovej na Myjavu. Odpochovalo tak asi 500 dobrovoľníkov a niekoľko sto povstalcov. Keď okolo poludnia výprava došla v dáždi na Myjavu, začali biť zvony na poplach a rozchýrilo sa, že zo Starej Turej tiahne garda, aby vypálila Myjavu.

Hurban prehovoril k výprave a všetkých povzbudil natoľko, že celé zhromaždenie prisahá biť sa do poslednej kvapky krvi. Z Myjavy sa pridalo k výprave asi 500 mužov a v chotári turianskom vyše 160 našich kopaničiarov a z mestečka ušlých občanov, ktorí podľa ústnej povesti sa zhromažďovali pod starým dubom medzi Papradňou a Dúbravou.

Staroturianski tiahli do boja proti povstalcom pod čiernou zástavou ako sa na tom dohodli deň predtým, keď ich ešte vyslanectvo predstavenstva prišlo napomínať k vernosti ku Kossuthovej vláde.

Staroturianska posádka vojska a maďarskej gardy, doplnená z miestnych občanov, očakávala hurbanovcov na Drahách. Bloudek, ktorý viedol slovenskú výpravu, svoje vojsko rozdelil na tri prúdy, dva krajné mali obchvátiť nepriateľa. Keď sa priblížili asi na 400 krokov, po krátkej paľbe prešli všetky tri prúdy do prudkého útoku. Nepriateľ sa bránil, ale keď videl, že mu hrozí obchvat, po niekoľkých salvách ustúpil do mestečka. Aby sťažil prenasledovanie, zapálil domy a stodoly pri ceste a narýchlo postavenými barikádami chcel zadržať slovenský nápor. Slováci, bojujúci muž proti mužovi, postupovali horiacimi ulicami a nepriateľ vidiac, že sa slovenské družstvo naňho rúti, dal sa na zbesilý útek, zapalujúci ďalšie budovy, takže za chvíľu horelo mestečko na všetkých stranách. Okrem dvoch kostolov, horného konca a Pažite vyhorelo celé mestečko.

Príbeh opisuje M.Dohnány v Histórii povstania slovenského z roku 1848 pod titulom "Bitka a požiar na Starej Turej" takto:

"Deň 27.september dokázal znovu, čo je v stave vykonať sila a odhodlanosť slovenských dobrovoľníkov, ktorí - medzi tým nech je povedané - nikoho nezavraždili ani nevypľundrovali a bili sa hrdinsky v poli iba s tými, ktorí ozbrojení proti nim pod zástavami Kossuthovými stáli.

Včas ráno už spomenutého dňa zarmútilo sa nebo nad položením slovenského zboru. Dookola nepriateľ otočený, nad hlavou viseli oblaky a dážď sa lial z neba.

Maširovalo sa z Brezovej. Cieľ bol Stará Turá. Nebo sa odpoľudnia vyjasnilo. Slnko zase jasne zapadalo, keď stáli na vrchoch staroturianskych proti sebe garda s plukom kniežata pruského a vo dva voje rozdelení, pevným krokom kráčajúci slovenskí junáci. S búrku obyčajnou, zápalom dňa 22.septembra leteli na vrahov. Treskot bubnov, hrnot pušiek a utekanie. Maďarov bolo tu v okamžení. Vojaci a gardy počali sa zabarikádovať, na ceste stojace stodoly zapálili a z ohňa i spoza zásekov svojich páľili na rútiacu sa zo všetkých strán lávu slovenskú. Boj ulicový trval za chvíľu. Maďari kam ktorí sa rozutekali. Na úteku zo Starej Turej páľili kopanice a dediny slovenské.

Prvý skutok rozbúrených bojovníkov slovenských bolo vypúšťanie v sklepoch pozatváraných občanov slovenských. V mnohých pivniciach, v sklepoch hnusných, polomŕtve postavy čakali na

oslobodenie. Tridsať zúfalých, o pomstu volajúcich kostlivcov, vyrútilo sa oslobodených zo žalárov a vodilo osloboditeľov svojich po uliciach a ukazovalo domy vrahov svojich a zradcov cisára svojho. Nejednen, čo mal dom v susedstve vraha svojho, kázal páliť strechu zradného suseda. Slovenskí bojovníci bojom rozdráždení mstili krv svoju, duch pomsty odstránil veliteľov i ohľady a sám sa posadil na chvíľu na stolicu vlády. Maďari pálili nevinné, rozkatení majitelia pálili sami svoje príbytky. Už ani biele remene a znaky cisárske na pluku kniežaťa pruského neudržali ľud, boj bol bezohľadný a zúfalý. Pohľad na okolitú krajinu hrúzo-velebný. Hory a návršia sa tratili v dyme, plápolali, velebná Javorina ožiarená bola purpurovou žiarou, vlny dymu s plameňom zmiešaného válali sa ulicami a dolinou. Rachot pušiek spočiatku častý, znenáhla umlkujúci, ustal naposledy a už iba praskot všežravého ohňa niesol sa nastalou tichosťou. Iba na krátko síce trvalo toto rozbúrenie mužstva, vystuplého z hraníc disciplíny, ale dostatočné k osvedčeniu spravodlivej pomsty. V hluku tom márne boli rozkazy, márný hlas v rady zvolávajúceho bubna. Iba o polnoci sa začalo myslieť na veľkosť dnešného dňa, napínanie síl, na ustátosť tela, na zmorenosť údov, hlad a smäd.

Dlhý pochod v blate a po cestách neschopných, boj, náruživosť, umoklá od dažďa odev, vyliata pomsta, vyvážili silu povstalcov. Utiahli sa v poriadku na Poriadie, kopanice myjavské a odpočívali po dni veľkých napínaní síl".

Pri tomto záchvate pomsty za obeť padli aj niektoré životy. Tak Ján Pottfay, ktorý chcel zachrániť mestskú pokladnicu, je dokaličený (boli mu odťaté ruky a nohy) a hodený do ohňa. Zabitý bol aj Juraj Lastovička a smrteľne zranená Katarína Krúpová, rod. Siváková, ktorá svojmu zraneniu o dva dni podľahla. Vedúce osobnosti mestečka notár Padušický, Lacuška a Kovalčík sú zajatí a uväznení, ostatní poutekali.

Škodu spôsobenú 27.septembra 1848 v Starej Turej, ktorú neskoršie odhadoval korešpondent Kossuth Hirlapu, označili na 70 -80 tisíc zlatých.

Z týchto čias pochádza pieseň: Vyhorela Stará Turá, Brezová.

Na druhý deň 28.septembra garda vypálila Lubinu, kde ľahlo popolom 162 domov a 43 stodôl. Z toho je pieseň: Vyhoreli Lubiňani, to sú samí luteráni, vyhorela Lubina, pre huncúta Hurbana.

I keď slovenskí dobrovoľníci a povstalci pri Starej Turej zvíťazili, toto víťazstvo predsa len znamenalo celkový rozvrat výpravy. Sedliaci, ktorí sa k výprave pridali cestou z Myjavy po Starú Turú, rozišli sa každý so svojou korisťou domov a viac sa k výprave nevrátili.

Dobrovoľníci sa stiahli na Poriadie. Dňa 28.septembra po defenzívnych bojoch Národná rada rozhodla, že boj končí a ustúpilo sa na moravské hranice. Pred rozchodom Hurban prepustil zajatcov, tak aj Padušického i Lacušku.

Po zrútení sa povstania nastalo na povstaleckom území kruté prenasledovanie všetkých tých, ktorí sa boli pridali k Hurbanovi. Mnohí z turianskych mešťanov i kopaničiarov sa schováva po lesoch a skrývajú sa aj v Javorníku a vo Veľkej na Morave.

V Javorníku sa zo Starej Turej zdržuje 31 osôb a to: Ján Košťiaľ s dcérou, Ján Horák, Juraj Košťiaľ, Ján Jurkovič, Ján Krúpa, Michal Košťiaľ, Juraj Klimáček, Ján Mikulec, Andrej Roháček, Ján Andrejčík, Tomáš Roháček, Tomáš Klimáček, Martin Roháček, Andrej Čudrnák, Ján Uhlík, Michal Gavač, Ján Mačica, Ján Klimáček, Juraj a Andrej Klimáček, Tomáš a Adam Sadloň, Martin Baranovič, Ján Durec, Martin Durec, Ján Pribiš, Ján Klimáček, Juraj Klimáček a Ján Sadloň. V Uhorskom Brode sa skrývajú Ján Horák a Michal Košťiaľ, ktorí 23.októbra 1848 píšu oďaľ do Olomouca list cisárovi, aby sa ujal všetkých uprchlíkov.

Počiatkom októbra boli povstalecké obce obsadené vojskom. Do Starej Turej prišla stotina

dragúnov. Maďarskí gardisti veľmi surovo pokračujú proti tunajším obyvateľom. Tak zastrelili Juraja Šopona len preto, že v noci nebol doma. Evanjelického farára Roya pred odvečením zachránili jeho cirkevníci tak, že ho zavolali do kopaníc svedeať a tam ho schovali. Jeho švagra Karola Holubyho s Vilkom Šulekom však chytili a neskoršie oboch popravili.

Pre Nové Mesto a okolie bola zostavená vyšetrujúca komisia, ktorej úlohou bolo zistiť a potrestať všetkých, ktorí mali sebemenšiu účasť na hurbanovských podujatiach. Jej členmi boli: Daniel Biely, Karol Boróczy, Michal Csenkey, Ignác Thuróczy a Matej Ravasz.

Toto vyšetovanie a uväzňovanie natoľko rozrušuje kraj, že bolo treba zosilniť vojenské posádky po obciach, tak aj do Starej Turej podžupan Jeszenák desponuje jednu stotinu pluku pruského princa. Dňa 7.októbra z Vrbového prichádza sem ďalších 200 gardistov. Na Myjavu poslali tri stotiny vojska.

Staroturianska posádka mala udržiavať spojenie s Myjavou. V prípade nebezpečia mali byť pozapaľované slamené vechty, popríväzované na vysoké stĺpy, ktoré umiestnili po kopcoch od Starej Turej až po Myjavu. Na znamenie sa má všetko ponáhľať na ohrozené miesto.

Štúrova skala

V časopise Muzeálnej spoločnosti v r. 1898 na str. 53 píše D. Lačný toto:

V chotári kostolňanskom v stolici Nitrianskej nachodí sa dosť vysoká skala, Štúrovou skalou menovaná, s ktorej je krásny výhľad dovôkola. Ponevác i v samom blízkom okolí nie každému je známy pôvod tohto pomenovania a tým menej známy je on širšiemu obecenstvu, chcem objasniť v nasledovnom: Počas revolučného pohybu v r. 1848/9 vodcovia slovenského povstania Hurban, Štúr a Hodža navštívili v Kostolnom svojho priateľa Jána Trokana, bývalého tunajšieho farára. Pri odchode, vypravádzaní domácim pánom, vyšli na horespomenutú skalú, aby pokochali sa na krásnom výhľade. Menovite vraj Štúr bol uveličený nad tým utešeným výhľadom, následkom čoho pri rozlúčke na tej skale povedal Ján Trokan Štúrovi, že tá skala na pamiatku jeho, od dňa tam sa rozlúčenia, bude sa zvať Štúrovou skalou, ktorý názov medzi tunajším ľudom je i udomácnený a tak skala tá je prirodzeným pomníkom slávneho mena Štúrovho.

Bachova éra

Zrútilo sa Slovenské národné povstanie, ale onedlho (1849) bola porazená aj maďarská revolúcia. Nastúpil tvrdý bachovský režim. Namiesto maďarčiny sa všade natískala nemčina. Rakúski úradníci a žandári vzali do rúk celú verejnú správu. Všetky úradné písomnosti sa vystavovali po nemecky. Naša obec úradovala pod pečiatkou "Gemeide Otura".

Ulica po jednej strane starého potoka bola pomenovaná na Radetzky Gasse, po druhej strane potoka na Windischgrätz Gasse (viď starú katastrálnu mapu v pozemkovej knihe).

Počas tejto éry sa prihodila pozoruhodnejšia udalosť u nás 20.apríla 1854, keď dvaja žandári z myjavskej posádky Ján Kocourek a Jozef Libersky dostali rozkaz prenasledovať a chytiť dvoch vojenských zbehov, ktorí sa potulovali v staroturianskom chotári. Žandári sa viezli na sedliackom voze a keď pri ceste pod Papradou videli sedieť dvoch neznámych mužov, jeden zo žandárov s puškou na pleci zišiel z voza, aby neznámych mužov legitimoval. Jeden z nich siahol do vrecka, akoby pre osobný preukaz, vytiahol pištoľ a žandára strelil do srdca. V tom okamihu druhý zbeh uchytil pušku raneného a zastrelil ňou žandára, ktorý sedel na sedadle voza. Obaja žandári hneď zomreli. Zbehovia s ukoristenými puškami utiekli a schovali sa v mlyne u Podhajských, kde zostali po tri dni, mlynárovi pohrozili, že ak ich vyradí, zastrelia aj jeho. Zbehov hľadali potom mnohí sústredení žandári, no mlynár ich zo strachu ukrýval a keď

pátranie prestalo, zbehovia bez stopy zmizli. Na mieste vraždy stál kamenný pomník. Žandárov pochovali na starom cintoríne pri starej veži a na ich pomníku je tento nápis: "Für die in ihren Berufe am 20. April 1854 gefallenem V. Corporal Johan Kozourek und Gendarm Jozef Libersky - von Ihren Kameraden des V. und XVIII. Gendarmerie Regiments" (podľa plk. Pajenotta: Epizódok a csendőrség szolgálati életéről. Budapest 1905).

Je tiež hodné spomenúť, že v roku 1850 štátni merníci pomerali celý chotár obce za účelom zdaňovania a že v r. 1850 bola ustálená cena oslobodených pozemkov v sume 12 240 zlatých a konečne, že v roku 1853 obec upísala štátnu pôžičku 4000 zl. , z ktorej dostávala úroky do r. 1918.

Bachova éra, opierajúca sa o vojenskú diktatúru, skončila v Uhrách v r. 1860. Pokiaľ sa pred rokom 1848 po Slovensku krásne uplatňoval osvetový ruch štúrovcov, do ktorých bola zapojená celá slovenská inteligencia, za Bachovej éry bol tento ruch silne tlmený. Sám Štúr bol daný pod policajný dozor (zomrel v Modre v r. 1856). Kultúrni pracovníci sa odmlčali a utiahli sa do súkromia. Namiesto Štúrovej slovenčiny sa z príkazu Viedne na Slovensku zavádza čeština, v ktorej sa vydávajú aj Slovenské Noviny.

Slovenské Noviny v čísle 5 a 8 - ročník 1859 píše o tom, že stoličný lekár Dr. Jozef Kříž preskúmal prameň liečivej vody za Drahami a jeho vode priznal vzácne vlastnosti. Prameň sa už stratil.

Po Bachovom páde nastalo u nás oživenie kultúrneho života v rokoch 1860- 67, spisovná slovenčina zvíťazila na celej čiare. Nové hnutie si dáva dve úlohy, a to prebudiť národné povedomie v širokých masách ľudu a ukázať životaschopnosť i svojbytnosť slovenského národa. Zakladajú sa osvetové, divadelné krúžky, vydávajú sa časopisy, kalendáre, učebnice atď. Činní sú básnici, najmä Sládkovič, z prozaikov Záborský, v maliarstve vyniká P. Bohúň, v hudbe J.L. Bella.

II. časť kroniky Starej Turej 1848 - 1948

V prvej časti kroniky sme hovorili o tom, ako žili poddaní, naši predkovia za čias feudalizmu a aký bol život na Starej Turej.

II.1. Národný život v Starej Turej od druhej polovice 19. storočia.

Javorina

V druhej polovici minulého storočia sa na našej Javorine konali zjazdy slovanských národov. Dr. J.L. Holuby vo svojich Populárnych spisoch o tom píše takto: "Javorina od r. 1847 hrala vynikajúcu úlohu pri kriesení národného povedomia Slovákov v Nitrianskej stolici a na celom okolí. Najčastejšie bývala valne navštevovaná v auguste, nielen preto, že vtedy pravidelne bývalo trvalé počasie, ale aj preto, že v tom čase veľká lúka na slovenskej strane bývala pokosená alebo seno zhrabané spevavými kopaničiarkami.

Miestom zhromaždenia každého výletu javorinského bola studienka na spodku lúky, kde sa už javorový a bukový les počínal. Neďaleko nad tou studienkou je dlhodobá a široká terasa na lúke skopaná, pravda už dávno trávou husto porastená, ešte od tých čias, čo zemský pán gróf Erdödy, ktorý si pojal za ženu krásnu dcéru viedenského fiakristu Elizy, po nádhernej, vo Viedni

odbývanej svadbe, keď si svoju Elizú na svoje statky doviezol, svadobnú hostinu a veselie s množstvom panstva na Javorine odbavoval. Aby mali hostia kde tancovať, museli poddaní na svahu lúky blízko studienky terasu skopať, urovnať, zem ubiť, cesty cez kopanice a cez horu do dobrého stavu priviesť, aby sa panstvo pohodlne mohlo až na miesto dostať.

V revolučnom roku 1848 - 49 a za viac rokov potom nebývali robievané výlety na Javorinu, až zase v roku 1860 prišli do zvyku. Viac ráz tam býval prítomný i Dr. Hurban s rodinou a výborný hudobník a spevák, advokát Fajnor, pod jeho vedením zhluklí speváci spievali oduševnene jednu krajšiu národnú pieseň nad druhú. Často sa stalo, že aj mnoho Moravanov u Zh.Brodu a z Hradišťa na vozoch sa dostavilo. Tí si dovedli hneď i hudobnú kapelu a priviezli hodný sud piva. Tančilo sa. Pri prestávkach sa rečnilo a poslucháčstvo s napnutou pozornosťou počúvalo nadšené a oduševňujúce reči. Jedlo sa na prestretej zemi, piekli zemiaky.

Takéto kombinované slovensko-moravské výlety znamenite nadväzovali spojivo Čechov so Slovákmi. Obyčajne sa dostavil na Javorinu aj povestný gajdoš Filúz. Ešte v roku 1850 bol pod javorinskou lúkou široký pás javorov, kde-tu bukami pomiešaný. Tam si vareškári brávali drevo na svoje výrobky.

Čulý ruch v národnom duchu badať po celom Slovensku. Katolícke noviny Cyrill a Method (vydavateľ Dr. Radlinský, Skalica) vo svojom čísle zo 7.októbra 1863 sa v jednom článku zmienili o primíciach na Starej Turej takto: S potešením vyznávam, že Vagačove primície boli v každom ohľade veľkolepé. Čo pri druhých okolných primíciach pozorované nebolo, tým prekvapili nás mimo primície p.Fl.Vagača, svojou totižto národnou ústrojnou. Jedine tu, na Starej Turej, kde sme sa 16.augusta zhromaždili, zabavili sme sa po našky pri vzácnej prítomnosti šľachetnomyselného slavianofila p. Kýšku, dekana myjavského; tu ľahodil si ľubovolne a nebojate útlý cit nepokazeného srdca slovenského zdravým živlom ľuboznejúcich to piesní slovenských. Keď budeme tak čistiť povetie na Slovensku všade, ako sa to dialo v Turej, vyliečime sa dosť skoro z choroby národnej, áno i bez užívania inotáborných príspevkov napríklad slovenských, skrz Maďarov redigovaných časopisov.

V 42. čísle zo dňa 2.decembra 1863 sa v tom istom časopise zase referuje o Starej turej nasledovne: "Dňa 26.augusta držaná bola schôdza vo veľkej spoločnosti v láske a v miernosti, plesu a radosti na Javorine, odkiaľ čisté povetie nám veje. Javorina, ktorá sa nad iné vypína, nám na všetky strany hlása, že už je so slovenským národom vec docela iná. Predtým utláčaný, včul povýšený, predtým opovržený, včul zvelebený. Stará Turá omladla a jakýmže spôsobom? Budovaním nových domov a novopostavených národných škôl. Je pravda, bohužiaľ často z popola a rumov, keď jak v tomto bežiacom, tak nadovšetko pominulom roku mnoho zhorelo domov, ktoré oni podľa svojej možnosti pre väčšiu bezpečnosť škridlicou pokrývajú, ako v mestečku tak v kopaniciach školy stavajú. Mesto svoje držia čistotne, stromky malinové majú pri potoku zasadené, ktoré majú slúžiť k vychovaniu hodvábných húseničiek.

Dňa 20.októbra 1862 bol položený základný kameň Kalvárie, ktorá bola dohotovená v septembri 1863. Postavená je na vršku, pravej strany cintorína. Na Javorine sa vedie múdre rozmlúvanie o národnosti a na hore Kalvárii o kresťanskej pobožnosti. Ako ale Javorina, tak aj hora Kalvária nás všetkých povoláva k zväzku bratskej lásky a priateľskej úprimnosti."

V roku 1867 z dobročinnosti Michala Valoviča a Martina Kýšku bola pred kostolom postavená

kovová socha Panny Márie a kamenná socha sv. Floriána.

Gróf Zay v snahe zjednotiť slovenských evanjelikov s maďarskými kalvínmi a tak evanjelikov pomadžarčiť, vyzval evanjelický zbor v Starej Turej, aby odstúpil od prevedenia voľby Karola Kuzmányho za superintendenta preddunajského dištriktu. Konvent tunajšieho zboru však pod vedením Augusta Roya sa 8.októbra 1861 uzniesol o Zayovi odpovedať takto: "Zbor ev.a.v. staroturanský 27.júna minulého roku odovzdal svoj hlas na Karola Kuzmányho. Dôstojný tento muž, nakoľko je nám známe, ani z neho riadne zosadený nie je a tak až dosiaľ riadne úraduje. Keby staroturiansky zbor tohoto superintendenta opustil a svoj volebný hlas zrušil, tým by ukázal, že ani vlastného hlasu ani úradu superintendenta si neváži."

V dňoch 26. -27. novembra 1861 odbával sa potom na Starej Turej dištriktuálny konvent pod vedením Karola Kuzmányho ako dištriktuálneho biskupa.

Podobne dňa 14.apríla 1862 pri voľbe seniora nitrianskeho seniorátu staroturiansky zbor odovzdal svoj hlas na Dr. J.M.Hurbana. Tento zbor je patentálnym zborom až do konca platnosti cisárskeho patentu. V roku 1861 zostali pri patente v Nitrianskej stolici už iba Stará Turá, Hlboké a Čáčov.

O čulom národnom živote na Starej Turej svedčí správa v Pešťbudínskych vedomostiach z roku 1866, v čísle 88, z ktorej vyberáme: "Na Starej Turej sa čosi kľuje: počuť, že dajedni národovci zanášajú sa s myšlienkou zvolať inteligenciu slovenskú ku priateľskej porade, či by Slováci, keď uhorský snem zvolaný bude, nemali žiadosti svoje straniva prevedenia národnostnej rovnoprávnosti zase obnoviť."

Že aj správa obce bola v tých časoch v dobrých slovenských rukách dokazuje skutočnosť, že predstavenstvo obce v roku 1869 udelilo čestné občianstvo Viliamovi Paulíny-Tóthovi, Františkovi Sasinkovi a Danielovi Lichardovi.

Keď v roku 1869 boli voľby do snemu, Turanci zvolili Sasinka, profesora banskobystričského gymnázia a pred voľbami ho pozvali na Starú Turú. Viezol sa sem v sprievode našich bryndziarov zo Zvolena a Detvy - Wallu a Vagača. Do Hlohovca mu šli v ústrety Turanci na 12 vozoch. Sasinka sa zastavil v Novom Meste nad Váhom u prepošta Barinayho, aby si zistil, či snáď sa nechce kandidovať za tento okres ako vládny kandidát. Barinay dal Sasinkovi sľub, že kandidovať nebude. Sasinka navštívil viaceré obce v okrese. Slováci ho všade srdečne vítali. Ako poznamenala K. Royová, bolo to impozantné, keď naši kopaničiari v svojich bielych súkenných krojoch, čítajúc na stá, sprevádzali voz, na ktorom pod slovenskou zástavou viezol sa ich kandidát. Tento raz sa zdalo nemožné, aby taká väčšina prehrala. A predsa! Ako mi rozprával J.N.Wallo, maďarská vláda donútila prepošta Barinayho, aby vystúpil v okrese ako vládny kandidát a tak mnoho katolíckych kňazov od Sasinka odpadlo a zvíťazil kandidát vlády.

Po Augustovi Royovi bol za staroturianskeho evanjelického farára zvolený jeho zať Ľudovít Čulík, rodák zo Skalice. Po skončení teológie, ktorú v rokoch 1869-71 študoval vo Viedni, sa stal profesorom na slovenskom gymnáziu v Revúcej, tam pôsobil do jeho zatvorenia a v rokoch 1875-80 bol katechétom na českom gymnáziu v Přerove. Od roku 1881 bol kaplánom na Starej Turej a v rokoch 1884-1913 farárom tunajšieho zboru. Keďže v rokoch 1902-1907 zastával úrad seniora, sídlom nitrianskeho seniorátu v tých časoch bola Stará Turá.

Spomína sa schôdzka popredných slovenských mužov na fare u Čulíka z 25.apríla 1895, na ktorej sa títo dohodli, že nevyšlú delegátov na dištriktuálny konvent na zank protestu proti maďarizácii. Vláda sa o schôdzke dozvedela a novomestský slúžny ju dal úradne rozpustiť s hrozbou, že dá účastníkov postrkom vyhnať zo Starej Turej.

Čulík bol neohrozeným bojovníkom za národné práva slovenského ľudu a obávaným protivníkom maďarizátorov. Ako člen zastupiteľského zboru obce podával aj tam početné návrhy na zlepšenie hmotného postavenia obyvateľov. Národné Noviny v čísle 23 z roku 1893 uverejňujú telegram: "Obecný výbor staroturianský jednohlasne uzavrel zvolať zhromaždenie ľudu na deň 26.februára. Boh žehnaj šľachetnej snahe Slovákov za rovnoprávnosť. Nemému ani vlastná mater nerozumie."

V tom istom čísle Národných Novín je ďalšia telegrafická noticka: "Slúžny Rexa zhromaždenie ľudu zakázal. Apelujeme. (Dostane po nose, ako turčianska vrchnosť. Výrok ešte nie je doručený, až podnes, ale vieme, že minister vnútra zrušil slúžnovský a podžupanský zákaz. Red.)".

Čulík bol zakladateľom a predsedom Staroturianskeho úverného spolku, založeného v roku 1901 so základným kapitálom Kor. 40 000, aj touto cestou bojoval proti úžere, ktorá trápila pracovitý slovenský ľud. Úžerníci ovšem boli príslušníkmi maďarských, poťažne tzv. štátotvorných strán a boj proti úžere, či úsilie za hospodárske povznesenie ľudu označovali za panslavizmus.

Takto sa Ľudovít Čulík dostal s Dr. Júliusom a Dr. Rudolfom Markovičom ako obžalovaní do veľkého nitrianskeho procesu a kráľovská sedria v Nitre po dvoch týždňoch trvajúceho jednanja odsúdila Dr. Rudolfa Markoviča na 5 mesiacov štátneho väzenia, Dr. Júliusa Markoviča na 2 mesiace a Ľudovíta Čulíka na 3 mesiace. Kráľovská tabuľa v Bratislave však všetkých troch oslobodila hlavne preto, že zápisnice nitrianskeho súdu boli sfalšované.

Krajinské voľby v Uhorsku bývali sfalšované, veď sa pri nich Slováci domáhali svojich národných práv a Maďari robili všetko možné, aby dokázali jednotu maďarského národa a popreli práva Slovákov. Starší pamätníci mi rozprávali, že už v noci pred volebným dňom sa Slováci vystrájali do mesta, v ktorom mala byť voľba. Odchádzali so spevom "Hrad prepevný", "Hej Slováci" a volebnou piesňou na svojho kandidáta. V meste ich čakali žandári a vojsko. Slovákov i prehánali z miesta na miesto a všemožne im prekážali pri odovzdávaní hlasov na slovenského kandidáta. Voľby trvali dlho do noci. Pravidelne prehrala tá strana, ktorá spievala slovenské národné piesne.

Keď v októbri 1900 boli na Starej Turej voľby stoličných výborníkov, ako národní kandidáti šli do týchto volieb Ľudovít Čulík a Ján Nep. Wallo. V čase obedňajšej prestávky vládni páni vymenili hlasovacie lístky národných kandidátov za vládne.

Matica slovenská

Po schválení stanov sa robili po celom Slovensku prípravy pre ustanovujúce valné zhromaždenie Matice. Pešťbudínske vedomosti, pokiaľ šlo o Starú Turú píše, že 28.februára

1863 bola zhromaždená obec mestečka Stará Turá za tým cieľom, aby poradila sa o tom, akým darom darom má poctiť drahú Maticu našu a jednohlasne sa uzniesli na tom, aby sa vykázalo z mestskej kasy 300 zlatých ročne. V tom istom zhromaždení bola zavedená aj zbierka medzi občanmi, ktorej výsledok bol ten, že z prítomných zapísať sa dali štyria za zakladajúcich a 11-ti za riadnych členov, okrem značného počtu podporovateľov, ku ktorým neskoršie pripojili sa ešte traja zakladatelia a 12-ti ako riadni členovia. Ukázalo sa aj tu, že na dobrých vodcoch veľmi mnoho záležití. Mestský richtár Michal Valovič podpísal prvý 100 zlatých. K tomu poznámka redakcie: "Sláva Bohu, zase máme slávnú príležitosť vyvolať, ešte Slováci žijú a budú žiť vďaka sláve! Ktorý národ má také mestá a také predstavenstvá, akými sa byť dokázali Stará Turá a jej sl. predstavenstvo, ten národ žije, má veľkú budúcnosť, je jej hodný a schopný domáhať sa jej. Bože, daj, aby tento utešený príklad nasledovalo čím najviac obcí slovenských!"

Pešťbudínske vedomosti z 31.marca 1863 zverejňujú zoznam príspevkov na Maticu slovenskú zo Starej Turej a uvádza počet 110 darcov s tým, že Ján Roháček od Staroturancov vo Viedni a Andrej Galbavý kupec vo Viedni vybral 10 zlatých a s tým bolo na daroch odvedené na MS zo Starej Turej 1025 zlatých a 30 krajciarov. V tom istom čísle sa kvituje zbierka aj z Lubiny 164 zl. 60 kr.

Robili sa zbierky aj na postavenie budovy pre maticu slovenskú. U nás pre tento cieľ zbierali po svadbách, zábavách a podobných podujatiach. Národné Noviny v čísle 27 / 1870 kvitujú tak zo Starej Turej príspevkov 15 zlatých, v čom sú aj krajciarové zbierky. V čísle 15/ 1870 spomenuté noviny potvrdzujú zbierku zo svadby J.Roháčka s Annou Klimáčkovou 9 zl. 70kr., zo svadby Michala Slezáčka s Juditou Roháčkovou 28 zl.10kr., súčasne kaplán Pavel Roy posielal 2 zl. a Vilma Royová 1 zl.

Cisár schválil 21.8.1862 stanovy Matice slovenskej, ktorá sa stala najvýznamnejšou kultúrno-osvetovou inštanciou na Slovensku. Kultúrna tvorba tohto obdobia, práve tak ako štúrovská epocha, stali sa pilierom národnej obrany v nasledujúcom období brutálneho národného útlaku. Rok nato, 4.augusta 1863, sa konalo zakladajúce valné zhromaždenie Matice v Martine, kam Staroturanci putovali na jedenástich vozoch (železnica tam vtedy nebola), aby sa zapísali za zakladajúcich, poťažne riadnych členov MS. Podľa letopisu MS I. ide o týchto:

Privilegované mestečko St. Turá 100 zl.

Katolícka škola v Starej Turej 100 zl.

Evanjelická škola v Starej Turej 100 zl.

Valovič Michal, mešťan -"- 100 zl.

Vagač Štefan, mešťan -"- 100 zl.

Roháček Ján, kupec a mešťan -"- 100 zl.

Roy August, ev.farár -"- 40,20

Semian Ján, notár -"- 24 "

Ježo Juraj, richtár -"- 24 "

Ježo Ján, mešťan -"- 12 "

Cecha ševcovská 24 "

Spolok stolársko-tokársko-kolársko-debnársko

-hrnčiarsko-zámočnícky 24 "

Vagač Martin, mešťan -"- 50 "

Roháček Martin -"- 50 "

Galbavý Ján -"- 12 "

Molec Martin -"- 12 "

Vagač Alexander, mešťan v Starej Turej 12 zl.

Vrábel Michal, " " 12 zl.

Koštiaľ Juraj, " " 12 zl.

Paulovič Michal, " " 12 zl.

Valovič Jozef, " " 12 zl.

Molec Peter, " " 6 zl.

Molec Ján, " " 12 zl.

Molec Michal, " " 12 zl.

Kroner Anton, " " 12 zl.

Klimáček Ambróz, " " 6 zl.

Klimáček Michal, " " 25 zl.

Mayer Štefan, " " 6 zl.

Jerábek Eduard, učiteľ " 6 zl.

Valo Juraj, mešťan " 12 zl.

Slezáček Ján, " " 12 zl.

Samek Andrej, " " 6 zl.

Stacho Pavel, " " 6 zl.

Valo Ján, " " 12 zl.

Urbančík Šimon, " " 12 zl.

Červeňanský Imrich, " " 6 zl.

Roy Pavel, bohoslovec " 12 zl.

Galbavý Andrej, kupec a mešťan vo Viedni 50 zl.

Pod 35 bodom zápisnice je uvedené: "Jako prítomní pri tomto prvom valnom zhromaždení Matice slovenskej vlastnoručne sa podpísali nasledovní pl.tit.páni, národovci slovenskí", medzi nimi teda aj vyššie menovaní občania Starej Turej. Po Martine dala Stará Turá najviac členov Matici. Výbor Matice na svojom zasadnutí 19.4.1865 poveril Augusta Roya, ev.farára na Starej Turej jednatelstvom MS pre Starú Turú a okolie.

Viedenská vláda sa v roku 1867 vyrovnala s Maďarmi, ktorí potom vzali do svojich rúk celú politickú situáciu v Uhorsku. Šialená myšlienka jednotného národa viedla Maďarov k tomu, že kruto potlačili všetky nemaďarské národnosti v Uhrách, no zúrivo sa vrhli najmä na Slovákov. V roku 1874 zatvorili všetky tri gymnáziá, hoci tie boli vydržiavané zo súkromných zbierok, poťažne cirkevných prostriedkov. Vysoká úroveň slovenskej školy, nadšenie a horlenie pre dobro slovenského ľudu, ktoré sprevádzali odchovancov týchto škôl do života, prestrašili Maďarov, ktorí zbadali, že tieto gymnáziá majú nielen cirkevný, ale aj celonárodný význam. Preto ich obvinili z panslavizmu.

Profesori a žiaci slovenských gymnázií boli rozohnatí. Kristína Royová v uvedenej brožúre spomína: "Pamätám ako v tuhej, treskúcej zime revúcki študenti s omrznutými ušami doputovali k nám. Chleba pozbavení profesori hľadali u nás prístrešie. Prenasledovaní spisovatelia, básnici, redaktori zakázaných časopisov, čakali na našu skromnú pomoc."

V roku 1879 vyšiel zákon, ktorý i do elementárnych škôl zaviedol maďarčinu ako povinný predmet. Politická nesloboda sa prejavovala zaostávaním v školskom vzdelaní natoľko, že polovica Slovákov bola negramotných. Maďarské stredné školy slúžili odnáródňovacej politike, preto časť slovenských študentov odchádzala do českých škôl, alebo aspoň na evanjelické, maďarské síce, gymnázium do Šoporne a Bratislavy, kde sa odnáródňovanie tak silno neprejavovalo, hoci i tu a viackrát vylúčili slovenských študentov pre panslavizmus zo štúdií.

No i slovenské siroty boli odvážané na Dolnú zem, do krajov čiste maďarských a tam pomáďarčované.

Rok po zatvorení slovenských gymnázií, v roku 1875, zrušili aj Maticu slovenskú, jej majetok

zhabali. Matica bola v tom čase jedinou kultúrnou inštitúciou celonárodnou.

Pri jej založení mala vyše 2300 členov a na jej základinu sa popri všeobecnej chudobe zozbieralo a zapísalo takmer 100 tisíc zlatých. Táto Matica, ktorá bola symbolom kriesiaceho sa národného života a boja proti zaostalosti, je maďarskou vládou zrušená!

Boj za záchranu národa a sociálny pokrok, viedla literatúru, národné povedomie a budila piesňami, divadlami a výletmi. S útlakom národným šiel ruka v ruku útlak hospodársky a sociálny. Zo Slovenska sa v rokoch 1867 - 1900 vysťahovalo 271 000 osôb - najviac do Ameriky. Aj z nášho kraja odišlo veľa ľudí. Do slovenských krajov vláda vysielala maďarských úradníkov, učiteľov a zakladala maďarské štátne ľudové školy.

Takto vláda s poukazom na zákonný článok 38 z roku 1868, podľa ktorého v každej obci počítajúcej vyše 5000 duší sa má zriadiť vyššia národná alebo občianska (meštianska) škola, ponúka v roku 1877 v Starej Turej zriadenie meštianskej školy, ale s vyučovacím jazykom maďarským. Uvedomelí národovci, notár Ján Semian (bývalý dôstojník Hurbanovského povstania), August Roy a Ján Zimmerman, ako členovia školskej komisie navrhujú a zastupiteľstvo obce prijalo ich návrh, ktorým sa ponuka odmieta s týmto odôvodnením: "mestečko má iba 2700 duší, ostatok obyvateľstva je po kopaniciach a kopanické deti pre vzdialenosť a zlé cesty by túto školu navštevovať nemohli. Práve preto boli po kopaniciach zriadené tri ľudové školy. Chudobné obyvateľstvo chodí za obživou po svete, deti má so sebou a domov sa vracia iba na zimu, roľníci v neúrodnom choťári svoje deti odmalička doma prácami zámestnávajú alebo iným do služby posielajú, lepšie situovaní kupci svoje deti na vyššie školy posielajú do miest, kde sa aj rečiam naučia. Miestnym pomerom najlepšie vyhovujú ľudové školy a školy opakovacie".

Na Starej Turej bola potom z vôle vlády a bez ohľadu na súhlas či nesúhlas obce v roku 1885 zriadená štátna ľudová škola. Štát požaduje od obce, aby prispela k výdavkom s opravou školskej budovy, na čo výbor obce príspevok odopiera s odôvodnením, že v obci je dostatočný zákonom požadovaný počet cirkevných škôl a štátnu školu navštevujú deti zo susedných obcí s malou výnimkou miestnych detí (zápisnica výboru z 1.7.1898). Na prípis okresného hlavného slúžneho čís.1890/99 podľa uzavretia zo dňa 7.3.1899 obec odmieta na seba vziať povinnosť udržiavania budovy štátnej školy, jej čistenie, z dôvodov, že Stará Turá túto školu nežiadala a má dostatok cirkevných škôl. Bývalý učiteľ Chorvát v školskej kronike ohľadom tejto školy napísal, že bola zriadená preto, aby maďarská štátna idea pomadžarčiť celé Uhorsko, uplatnila sa aj v našom okolí. Predtým jestvovala na Starej Turej okrem evanjelických a katolíckych cirkevných škôl aj židovská škola, ktorej žiaci však prešli hneď do štátnej školy a tvorili aj potom jej hlavný kontingent (tiež z Lubiny a Vaďoviec). Učiteľ Vanyo a jeho odchovanci boli čulými strážcami voči staroturanským panslávom.

Keď však v roku 1893 Stará Turá žiada priemyselnú školu v odbore hračkárskom-košíkárskom, ale pripomína, aby učiteľská sila ovládala slovenský jazyk, chudobní žiaci majú byť vyučovaní bezplatne a sama ponúka štátu, že pre takúto školu sama dá potrebnú dielňu, byť pre učiteľa, jemu a škole drevo na vykurovanie, žiadosti vyhovené nebolo (zápisnica zo zasadnutia 18.apríla 1893).

Kultúrny život na Starej Turej

Po zrušení Matice slovenskej stredisko národného života v Starej Turej sa utiahlo do cirkvi a cirkevných škôl. V rokoch 1874 - 1899 na evanjelickej škole pôsobil ako kantor - učiteľ Gustáv Schmidt, bývalý profesor revúckeho gymnázia, po ňom Jozef Paulovič, z evanjelických kňazov August Roy a Ľudovít Čulík, na katolíckej strane národne uvedomelý farár Zimmerman s kaplánom Pullmanom, ktorý v roku 1872 založil Pomocnú pokladnicu, učiteľia Matzenauer a Červenka (Filip Červenka, narodený na Morave 17.4.1844, zomrel na Starej Turej 12.6.1900, od mladosti pôsobil ako učiteľ - organista, kde viedol spevokol a orchester i divadelný krúžok. Uňho študovala hudbu Mária Royová, skladateľka piesní). Mestský dom v tých časoch vedie notár Semian, bývalý dobrovoľník Hurbanov. Títo usmerňovali kultúrny a spoločenský život poriadanimi besied, rôznych spoločenských schôdzok, výletov, vyučovali slovenskému pravopisu, recitovali sa národné básne, spievali ľudové piesne a takmer ročne poriadali slovenské divadelné predstavenia. Tieto predstavenia bývali v tých časoch na mestskom dome a boli vždy hojne navštevované národovcami so širokého okolia. V katolíckom kostole zdarilo pôsobil spevokol i orchester a na ich dirigentov Červenku a Matzenauera dlho s úctou spomínali.

V 70.- 80. rokoch minulého storočia, kedy bol slovenský kultúrny život umlčaný, u nás ročne 2-3 krát usporiadali divadelné predstavenia. Za réžie H. Schmidta sa hrávali Shakespearove alebo v preklade Matzenauerove, české a nemecké kusy. V divadelnej hre "Láska zdolá všetko" účinkovali: Šimon Mešťánek, Martin Červeňanský, Gálus Mešťánek, Juraj Ježo, Ján Slezáček, J.N.Wallo, Elena Semianová z Turej Lúky, Mária Galbavá, Pavlína Vagačová a Mária Ježová.

Národné Noviny v čísle 76 z 1870 podávajú kritiku predstavenia a veselohry od Beskydova "Dva mladoženisi a jedna nevesta". Účinkovali: Júlia Klimáčková, Agneša Vagačová, Jozef Molec, Ambróz Klimáček, Anton Molec. Pochvalná kritika končí slovami: "Sláva Vám spanilé sestry a dcéry šedej Javoriny."

V čísle 84/1870 píšú o tom, že tunajší študenti pred odchodom do škôl dňa 17.septembra 1870 zahrali "Fausta domáca čepica", kus prepracovaný slovenskými vtipmi a novými piesňami. Najživšie medzi účinkujúcimi si počínala a najkrajšie medzi všetkými sa vynášala sl. Ema Molcová, jej preľúbezným spevom. Predstavenie bolo sprevádzané hudbou domáceho študentstva. Sláva Vám, slávní ochotníci! Čo ste budili? Ducha opravdivého rodoľubstva, toho si sami hlboko zakoreňte do svojho srdca! Ostaňte rodu svojmu verní i na tých ústavoch, na ktoré sa poberáte, bo kto národu svojmu nie je verný, zostane navždy podliak mizerný!"

Keď stanovy Staroturanského slovenského vzdelávacieho krúžku úrady neschválili, v roku 1888 založili tu Katolícky klub, ktorý svoje divadelné predstavenia poriadal v hostinci U Jurkovičov, na javisku 12 x 5,5 m. Tu prvý raz hrali kus "Mlynár a jeho dieťa". Keď od tohto spolku neskoršie požadovali hrať aj maďarské kusy, čo jeho členovia odopreli, spolok bol rozpustený.

Považské Noviny v čísle 1/1904 píšú o tom, že staroturanskí divadelníci - ochotníci s veľkým úspechom zahrali kus "Márnotratný syn" od Jozefa Hollého. Na predstavení bol prítomný aj sám autor, ktorý sa stal predmetom hlučných ovácií. Naši potom s touto hrou pohostinsky vystupovali aj na Myjave, aj v Národných Novinách sa kritik o nich veľmi pochvalne vyjadril.

Za čias I.ČSR po založení Hviezdoslavovej besedy (1919), Sokola (1920), Spolku

staroturanských študentov (1921), Klubu čs.turistov (1924), Zboru slovenskej ligy (1925), Živeny (1932) sa doháňalo všetko, čoho sa v minulosti nedostávalo.

Kultúrna a spolková činnosť sa rozvíjala aj v ďalších spolkoch: Dobrovoľný hasičský zbor bol založený v roku 1898, Spolok včelárov v roku 1924, Ovocinársky spolok v roku 1925, miestna jednota Rolníckeho dorastu 1930, športový klub Javorina v roku 1930, Odborové združenie podomových a jarmočných obchodníkov v roku 1927, Evanjelická jednota v roku 1931, Chovateľský spolok pre zveľadenie chovu hovädzieho dobytku v roku 1932. Divadelní ochotníci za I.ČSR každý rok zahrali niekoľko predstavení, a to za vedenia Fáninky Červeňanskej a Márie Nemcovej. Študenti v každých letných prázdninách zahrali 1 až 2 náročnejšie divadelné hry, v zime kabaret.

Kristína Royová

V týchto časoch národného útlaku, keď Slováci viedli ťažký zápas o svoje jestvovanie, kedy národní buditeľia napriek najlepšiemu úmyslu sa často stretali s nezdarom, prišla Kristína Royová so svojim programom drobnej práce.

Kristína Royová (1860 - 1936) a jej sestra Mária (1858 - 1926), dcéry tunajšieho ev.farára Augusta Roya, boli vychované v panslavistickom duchu. Ich otec August Roy sa narodil na Lazoch pod Makytou v roku 1822 ako syn tamojšieho farára. Teológiu študoval v Bratislave, v časoch, keď tam účinkoval Ľudovít Štúr. August Roy už ako študent horlil za slovenskú národnú vec. A tak sa A. Roy stal i účastinárom Národných Novín zaplatením 10 zlatých v striebre. Dňa 27.marca 1847 bol zvolený za farára v Starej Turej. V auguste v roku 1847 sa zúčastnil zasadnutia Tatrína v Čachticiach. Matka sestier Royových rodená Františka Holuby, bola dcérou ev.farára v Lubine, jej brat Karol Holuby ako 21-ročný študent s Vilkom Šulekom ako slovenskí povstalci boli popravení v Hlohovci.

V spoločenských pomeroch z tých čias píše Kristína Royová vo svojom životopise Za svetlom toto:"V tom čase bol temer každý evanjelický farár a mnohí i katolícki, otcom ním spravovanej cirkvi. Salónov po farách ešte nebolo, ľud v svojich, často zablatených čižmách, smel sa v dome svojho farára objaviť. Keď bolo treba čakať, posedel si v kuchyni. On šiel ako domov pre radu a poučenie vo všetkých rodinných, politických i hmotných záležitostiach. Náš dom, ako vtedajšie ev.fary radom, býval strediskom hostí. Mnohé národné a cirkevné schôdze a slávnosti sa vydržovali a všetci, jak národní tak cirkevní vodcovia, cestujúci cez Turú, zastavovali sa u nás buď na noc, lebo na niekoľko hodín odpočinku. Železníc nebolo, hostincov riadnych tiež nie. Medzi návštevami, ktoré k nám prichádzali, bolo neraz hodne študujúcej mládeže, takže krásne slovenské piesne len tak hučali celou farou."

Kristína a Mária Royová v roku 1888 založili najprv nedeľnú školu, ktorú spočiatku navštevovali len deti, no neskoršie aj dospelí.

Dôležitú úlohu v tejto škole hrali duchovné slovenské piesne, ktoré neskoršie (1906) ako Piesne Sionské vyšli tlačou. Mária Royová prispela do nich 112 originálnymi nápevmi, zložila 117 textov a preložila 105 textov k piesňam. Príspevok Kristíny bol 59 originálnych nápevov, 95 textov a 56 prekladov.

V tom čase bol medzi Slovákmi nadmerne zakorenený alkoholizmus, a preto Kristína Royová k náboženskému obsahu svojej činnosti pridala záväzok abstinencie. Takto Royová postavila svoju prácu na základ medzinárodného abstinentného spolku Modrého kríža, založeného vo Švajčiarsku 1877, ktorý bol najmä v cudzine vedený evanjelickými farármi.

Ustanovujúce valné zhromaždenie Modrého kríža v Starej Turej bolo 2.marca 1897, kedy za jeho predsedu bol zvolený Michal Krúpa, jednatelkou-zapisovateľkou Mária Royová. Ústredie Modrého kríža postupom času založilo svoje odbočky v Bratislave, Beniakovciach, Tisovci, Hačave, Hnúšti, Klenovci, Kokave, Muráni, revúcej, Jelšave a inde.

Z poverenia staroturanského ústredia Júlia Manicová a kazateľ Jozef Roháček založili spolky resp. krúžky Modrého kríža medzi Slovákmi žijúcimi v Juhoslávii a to v Kysači, Pivnici, Petrovci, v Starej Pazove a inde.

Modrý kríž hneď po založení začal vydávať svoj časopis Svetlo (ktorý vychádzal až do roku 1916, kedy ho maďarská vláda zastavila) a pilne rozdával svoju činnosť misijnú, sociálnu a literárnu. Misijná činnosť Modrého kríža sa niesla v znamení pietistickom. Toto obrodné hnutie duchovne vzniklo po Lutherovej reformácii v polovici 17. storočia a jeho hlásateľom v Uhrách bol najmä Matej Bel, v Čechách Jednota Českobratská. V tomto hnutí boli prakticky činní Ján a Michal Roháček, tiež medzi cigánmi na Slovensku a v Juhoslávii.

Sociálna činnosť Kristíny Royovej, ktorú uplatňovala prostredníctvom Modrého kríža, bola veľmi bohatá a na tie časy skutočne obdivuhodná. S holými rukami sa pustila do veľkého diela praktickej lásky a humanity. Sama píše na str. 142 svojich pamätí: "Bolelo ma srdce nad deťmi hauzírerov. Boli to také úbohé siroty žijúcich rodičov. Desať mesiacov všelijako opatrované, vlastne zanedbávané, dva mesiace rodičmi maznané."

Ujala sa najprv týchto a to podľa Moštenanovej už v roku 1888, avšak v časopise Betánie z roku 1887 je už zmienka o krásnej vianočnej slávnosti 24 detí na Starej Turej, ktorú poriadala Kristína Royová v útulni.

Aby sa o opustené deti a neskoršie aj o siroty mal kto starať a tie opatrovať, zapodievala sa Kristína Royová už pred prvou svetovou vojnou myšľenkou zriadenia slovenskej diakonie. Na vyškolenie diakoniek povolala sem Alwinu Hesse, ktorá na Starú Turú prišla 12.mája 1912. Takto už v roku 1912 bola založená slovenská diakonia najprv súkromná, potom v roku 1929 - 30 organizovaná v spolku Vieroslava. Prvými sestrami, ktoré sa okolo K. Royovej združili boli okrem spomenutej Hesse, Júlia Staňková, Anna Švejdová, Eva Šimková a Margita Pálová, ku ktorým ako zakladajúce členky Vieroslavy potom pristúpili Mária Rafajová, Ľudmila Čulíková, Mária Kýšková, Marta Mačicová ...

Podľa zápisnice obecného zastupiteľstva zo dňa 11.4.1923 Stará Turá udelila domovské právo Elene a Júlii Kresťankovej, Zuzane Labátovej a Anne Švejdarovej pre získanie čs. štátnej príslušnosti, pričom zdôvodňovali: menované sa osvedčili ako ošetrovatelky nemocných a chudobných v tunajšej útulni s ich neúnavnou a bezzištnou prácou a súc národnosti slovenskej sú toho hodné, aby boli do obce Stará Turá ako príslušníčky prijaté.

V roku 1911 vybudovali a 12.5.1912 otvorili tu nemocnicu, v roku 1926 Chalúpku pre deti -

siroty a v roku 1933 Domov bielych hláv ako starobinec. Sestry diakonky ošetrojú chorých nielen vo svojej nemocnici, ale aj po domoch na Turej a v okolí, kam bývajú volané, vychovávajú deti, pomáhajú starenkám a starcom, varia, upratujú, perú, obrábajú záhrady a role, vyučujú deti atď.

Podľa jednej štatistiky, od založenia po rok 1937, v detskej práci starali sa diakonky o 205 detí, chorých a v útulni sa vystriedalo vyše 1400 ľudí a v starobinci je stále 15 bielych hláv.

Pokiaľ ide o literárnu činnosť Kristíny Royovej, Slovenská národná knižnica v martine vydala v roku 1950 súpis jej diel. V jeho úvode píše J.Potůček, že K. Royová je v cudzine zaznačená ako slovenská spisovateľka, ktorej spisy boli v tom čase prekladané do najväčšieho počtu literárnych jazykov, a že je známa čitateľskej verejnosti nielen v Európe, ale aj v Amerike a v Ázii.

Prvé slovenské vydanie knižôčky "Bez Boha na svete" vyšlo v roku 1893 a tá bola preložená do 21 jazykov, medzi nimi ako vôbec prvá slovenská knižka do čínskej reči. Tlačou vyšlo úhrnom 72 publikácií K. Royovej, z ktorých 42 bolo preložených do cudzích rečí. Prekladov do nemčiny je 38, do poľštiny 24, do švédčiny, ruštiny a angličtiny 5 diel. Väčšinu prekladov do iných rečí obstarali ženy, najmä Beywasserová, B. Chorvátová, M. Royová, M. Rafajová, E. Zimová a iné. Niektoré diela majú viacero vydaní, tak /Bez Boha na svete" v slovenčine a nemčine 9-krát. Z menších prác dosiahla veľký úspech knižka "Opilcovo dieťa". Ján Chorvát, kníhkupec na Starej Turej, už pred rokom 1914 predával diela K. Royovej v jedenástich rečiach. Kniha "V slnečnej krajine" bola preložená do 11 rečí, "Bludári" do 4 rečí, "Sluha" do 8, "Nebolo miesta" do 5, "Splnená túžba" do 5 rečí atď.

Okrem bohatej literárnej činnosti K. Royová posielala články do mnohých časopisov, kalendárov a publikácií a jej texty k piesňam, preklady textov a nápevy sú pojaté do mnohých spevníkov. V roku 1925 začala K. Royová vydávať a redigovať ženský časopis "Večernica", ktorá vychádzala do roku 1949. Dňa 27.decembra 1936 Kristína Royová zomrela na Starej Turej, kde je aj pochovaná.

Slovenskí národovci sa snažili aj o hospodárske povznesenie drobného ľudu a tak dňa 5.marca 1871 na ustavujúcom valnom zhromaždení založili "Pomocnú pokladnicu na Starej Turej". Táto ako družstvo bola vlastne svojpomocným spolkom. Členský podiel činil 60 zlatých, splatný za 10 rokov. Členovia už pri založení na upísané podiely zložili 872 zlatých, dňa 9.marca ďalších 920 zlatiek, ktoré boli ešte v ten deň rozpožičané. Do prvej správy bol zvolený August Roy ako predseda, Andrej Pulmann podpredseda, Juraj Ježo pokladník, F. Matzenauer kontrolór, Jozef Vallovič zapisovateľ, za členov: Ambroz Klimáček, Ján Roháček, Martin Slezák, Alexander Vagač, Ondrej Galbavý, Ján Ježo, Martin Molec ml., Michal Klimáček a Juraj Vallo.

Všetky oznamy spolku majú byť uverejňované v Národných Novinách, v Obzore, Slovenských novinách a v Národnom hlásniku.

V roku 1873 pokladnica podporila slovenské gymnáziá v Kláštore pod Znievom a v Revúcej po 10 zlatých. V roku 1883 venovala na pomník Daniela Licharda 20 zlatých.

V roku 1948 tento ústav prevzala Štátna sporiteľňa.

V roku 1902 bol tu založený "Staroturanský úverný spolok" ako druhý peňažný ústav. Pri svojom 40 ročnom jubileu v roku 1942 mal 766 členov, opatroval ks 3.666.000 vkladov a stav pôžičiek v tom čase vykazoval ks 2.880.000.

Pre úplnosť poznamenávam ešte, že v roku 1930 bola na Starej Turej zriadená expositúra Rolníckej vzájomnej pokladnice.

II. 2. Školstvo, správa obce

Školstvo

Štát a zmeskí páni sa za starých čias o vzdelávanie ľudu veru nestarali a jedine cirkev zriaďovala a vydržovala školy.

Katolícka cirkev podľa zápisov v katolíckej vizitácii z roku 1692 má tu na svojej škole v mestečku učiteľa-organistu Štefana Dankoviča, ktorý od každého žiaka dostáva ročne jednu zlatku. Jeho hlavný dôchodok je však z funkcie organistu, za zvonenie z kostolnej pokladnice 2 zlatky a dve čachtické merice raži, patria mu tiež dary pri koledách, tretina z ofier na výročité sviatky a od obce 2 zlatky ročne.

Podľa zápisu kanonickej vizitácie z roku 1731 rektorom školy a organistom je tu Juraj Košík, ktorému bolo uložené, aby sa usilovnejšie staral o výučbu dietok. Jeho ročné dôchodky sú tieto: od pohrebu 12 grošov, za písanie ohlášok 12 grošov, z ofier a koeldy tretina, od každého žiaka školné 25 grošov, ktorý občan má ťažný dobytok dá mu za 5 hrstí jesenného zbožia, ktorý nemá, vyplatí sa 10 grošmi, inquilini dávajú po 4 grošoch, z každých dvoch domov je po jednom kurčati, obec prispieva ročne 50 librami mäsa.

Kanonická vizitácia z roku 1788 spomína tu Jána Žilku ako ludirectora a organistu, ktorý je aprobovaný pre vyučovanie na normálnych školách. K jeho dôchodku pribudli role, a to Za môtikom, za starým kostolom, na Bukovinách, zelnička na Voľných lúkach a lúčka Pod brehmi (príloha č.5). Od školákov dostával po 25 denárov. Prízvukuje sa, že má pri bohoslužbách sprevádzať "cum organo et musica figurali". V tom čase účinkovaním organistov z Moravy začína sa u nás rozvíjať zborový spev a orchestrálna hudba.

Zápis kanonickej vizitácie z roku 1821 hovorí o tom, že organista pre veľkú prchkosť sa nehodí na vyučovanie, a to vykonáva "campanus" (asi zvonár). Náboženstvo vyučuje kaplán. Rodičia posielajú dietky do školy len v zime, v lete pasú dobytok. Ale ani v zime neprídu všetky, jedni pre nedostatok obuvi a šatstva, iné pre nedbanlivosť rodičov.

Vizitácia z roku 1837 za rektora školy a organistu označila Jána Pattermana, ktorý je aprobovaný pre školy normálne, vynikal ako učiteľ i organista, vyučuje v jazyku slovenskom, vyučuje aj po nemecky a privátne aj v hudbe, a to rozličným nástrojom. Metódu má asi takúto: okolo 7.hodiny zavedie školákov do kostola, keď sa vrátia, jedni majú čítanie, iní sa učia abecedu, tretí majú písanie, potom recitujú, učia sa počty, náboženstvo, niekedy vyučuje aj dekan alebo kaplán. V advente a vo veľkom pôste je vyučovanie katechizmu v kostole. Žiaci, ktorí nemajú dostatočnú obuv alebo šaty, sa katechizmu vyučujú v škole. Žiakov je okolo 70. Farár často povzbudzuje rodičov, aby dietky do školy posielali riadne, uznávajú to iba tí, čo ich chcú poslať na remeslo alebo obchod.

Dôchodok učiteľa je zaistený tromi rolkami, jednou zelničkou a jednou lúkou. Z každého domu, v ktorom majú dobytok, dostáva pol mecky obilia, kde dobytok nemajú, dajú mu po 6 grajciarov, avšak "z jednotlivých domov od ulice Swirik (Čvirigéch ulička) až po ulicu, kde je pivovar,

dostane jednu turanskú mecu raži a turanský funt masla, od inquilinov tejto štvrťi po jednej mierke ovsa".

Budova školy, v ktorej je aj byt učiteľa, vyhorela 16.februára 1834 a tú cirkevná obec opravila bezpomoci patróna sama.

Vizitačný zápis v roku 1850 udáva počet žiakov v zime 120, s kopanickými 150. Malo by ich byť asi 300. Učebné predmety sú: čítanie, písanie, aritmetika, zemepis, náboženstvo, všeobecné dejiny a dejiny Uhrovska.

Školská budova je naproti fare, je postavená zo surového materiálu, pokrytá slamou. Okolo sú domy a hospodárske staviská kryté slamou, a preto je tu nebezpečie požiaru. Pri škole je malá záhradka na pestovanie zeleniny. Učiteľ má dve izby, kuchyňu a komoru, maštaľ. Školská miestnosť je malá, a preto sa nariaďuje, aby z jednej izby a komory učiteľovej bola utvorená učebňa.

Na škole vyučuje sám Pattermann, pôvodom z Moravy Bukovíc, ktorý navštevoval preparandiu v Olomouci. Škola v tom čase nezamestnáva podučiteľa, pre ktorého mzda ani nebývala určená, ale rektor bol povinný mu dávať byt a stravu a v hotovosti 40 zlatých ročne.

Dňa 4.mája 1861 katolícki občania rokovali o stavbe novej školskej budovy. Na tento cieľ bol z mestskej pokladnice venovaný príspevok 2000 zlatých, farníci začali hneď zväztať stavebný materiál a základný kameň novej školy bol položený už 14.mája toho roku.

V roku 1860 u Búzikov bola postavená Ľudová škola na kopaniciach.

V zborovom archíve evanjelickej cirkvi je zaznačené, že v roku 1678 tu bol učiteľom Štefan Štefkovič v súkromnom dome v mestečku. Ďalší učitelia boli: Ján Hlubocký v r. 1709, Ondrej Košecký v r. 1783-86, potom bol farárom na Lazoch pod Makytou, Ondrej Kardoš do r. 1789, Ján Ostrovský z Hrušového, zomrel 1791, Adam Zamec do r. 1792, Samuel Porubský r. 1792 až 1813, Ján Porubský v rokoch 1813 - 1821, zomrel v Humpolci 1830, Ján Stanko r.1821-1828, zomrel tu, Michal Piffko r. 1828-1868, zomrel 1881, Gustáv Schmidt v r. 1874 -1799, predtým na Slov. gymnáziu v Revúcej, Jozef Pavlovič do r. 1919, Juraj Chorvát do r. 1923, výtečný hudobník, posledný kantor-učiteľ, Ladislav Novomeský - už len ako kantor od 1923.

Podľa zák. článku 38 z r. 1868 jeden učiteľ smie vyučovať najviac 80 žiakov, a preto od roku 1874 sú na evanjelickej škole v mestečku dve učiteľské sily.

Učiteľmi menších dietok v mestečku boli: Ľudovít Clementis, Pavel Groebl, Pavel Blaškovič, Karol Rapoš, Malvína Gašparová, Oľga Neumannová.

Školská budova na Papradi postavená v r. 1852, nová r. 1892. Učitelia na ev. cirkevnej škole na papradi:

- nediplomovaní: V. Klimáček, Karol Martešík, Ján Orgoň, Daniel Neumann, revolučný dôstojník 1848, Pavel Jurenka, Karol Orgoň, Pavel Hudec, Karol Martešík

- diplomovaní: Michal Zaťko od r. 1883, Pavel Bartoš od r. 1887, Koloman Jurány od r. 1920

- pre mladších žiakov. Piroška Schwehtárová, Darina Škrinárová, Emília Pavlovičová, Kristína Jamáriková, Kornélia Obetková, Božena Mezáková, Elena Jurányová

Školská budova na Dúbrave postavená r. 1863, nová r. 1885. Učitelia na ev. ľudovej škole na Dúbrave: Ján a Martin Ježo, Ľudoví učitelia, Michal Filípek, Ján Filípek, Ján Obetko, Ján

Urbánek, Jakub Mazák.

V roku 1923 ev. zbor svojej školy ponúkol čs. štátu a tým rokom tie ako cirkevné zanikli a boli nahradené štátnymi ľudovými školami.

Židovská škola

Rok vzniku židovskej ľudovej školy na Starej Turej sa mi nepodarilo zistiť. Vyučoval v nej šachter po nemecky v jednej väčšej miestnosti na svojom byte. Môj nebohý otec absolvoval v nej r. 1877 prvý ročník kvôli nemčine. Židovská škola zanikla v roku 1883, keď tu zriadili štátnu ľudovú školu maďarskú. Do tej prešli všetci žiaci židovskej školy.

Obec síce v roku 1895 darovala na stavbu židovskej školy 30 tisíc tehál a 10 tisíc škridiel, z tých však bol postavený iba nový byt pre šachtra.

Do roku 1868 školská dochádzka nebola povinná. Do školy sa chodilo od septembra do apríla, lebo počas jarných a letných mesiacov museli deti pomáhať rodičom pri hospodárstve.

Zo školských zápisov tunajšej ev. cirkevnej školy vidno, že napríklad v roku 1843 na konci školského roku pri exámene skúšali žiakov z týchto predmetov: urbár, história prirodzenia kráľovstiev rastlín, králi z rodu Arpádovho, o Uhorské krajine, preklad z nemeckého na slovenský, o učení kresťanskom, z nábožných piesní, zo zdravotvedy (dietetika aneb o slušnom živote a zdraví svojho zdržovaní, poučení o človeku), počty, písanie na tabuľu diktando, zo zemepisu "owšetkých peti částkách zeme". Skúšky sa diali za prítomnosti učiteľa, miestneho farára a farára-dekana.

Po exámene býval majáles, obyčajne spojený s výletom na Dubník alebo na Dúbravu, kde bolo žiactvo pohostené pečivom a cukríkmi.

V školských zápisoch tunajšej školy (Protocollum scholae evangelicae Ó-Turensis) sú poznačení aj žiaci z iných krajov, ktorí sa tu zdržujú na výmenu (frajmaku), aby sa naučili po slovensky. Tak v školskom roku 1842/43 je tu zapísaný Pavel Klszák szamariensis a Adolf Kiszhauer posoniensis. Takéto výmeny detí boli pre daktorých chudobných slovenských rodičov veľmi výhodné, lebo ich deti sa dostali do nemeckých alebo maďarských krajov, naučiť sa cudziu reč a odtiaľ zase k nám prišiel malý Nemec alebo Maďar naučiť sa hovoriť po slovensky.

V časoch národného horenia si Slováci založili aj stredné školy. Tak zo súkromných zbierok bolo založené gymnázium v Rrevúci, Martine, Kláštore pod Znievom. Ján Drobný spomína v Považských Hlasoch (z 13.5.1927), že v šesťdesiatych rokoch minulého storočia tunajší ev. zbor predložil dištriktuálnemu konventu žiadosť o zriadenie cirkevnej strednej školy, slovenskej to reálky na Starej Turej. Maďarská vláda však túto žiadosť udusila, zato ale neskoršie dopomohla k židovskej reálke s vyučovacím jazykom maďarským v Novom Meste nad Váhom.

V Cirkevnom archíve je potvrdenie o tom, že August Roy a zborový dozorca Ján Roháček ako zakladajúci členovia školy zaplatili pre martinské gymnázium po 50 zlatých a vo výťahu zo zápisnice zasadnutia patronátneho výboru martinského gymnázia zo dňa 5. mája 1865 správca hlási, že "že pán Ján Roháček, mešťan zo Starej Turej a patrón gymnázia poslal darom 200 výťlačkov jeho nákladom vydanéj brožúry o nadobudnutí troch zvonov, čistý výnos z predaja ktorej sa venuje na Sväto-Martinské podgymnázium."

Z výročnej správy z roku 1868 vidno, že gymnázium má 80 žiakov, z toho 27 alumnistov, ktorí platia za stravu ročne 30 zlatých, za čo dostáva každý denne na obed jeden funt chleba, žajdlík polievky, žajdlík prívarku a 1 funt mäsa, večer žajdlík prívarku. Ako biedne sa žilo študentom v starých časoch, to dosvedčuje aj list v archíve tunajšieho zboru, ktorý pre zaujímavosť citujeme:

"Slávne patronstvo, tytulu svých hodný Páni!

My chudobní alumnistové zdejší Evanjelické školy, ktorí pri Cyrkvi této jak v lete tak v zime zvonením a spevom v Chráme y pri pohrebých slaužime z milosti Boží a z dobročinnosti sl. Patrónu, již sme s kapustau a zemáky tento rok zaopatrený ale múky nemáme. Lonejšího roku nedostatek trpeli jsme v chlebe, nebo tech krajíčku, které jsme z čedrosti P. Patrónu po domých nekterých dostali, nemeli jsme než sedm toliko meríc obilí a to ne od Sl.Patronstva, od nichž sme ani zrnka nedosáhli, ale od samých alumnistu v plate zložených. Tohoto však roku, krom jednoho neni takových alumnistu, jenžby nás zbožím napomohli. Zté příčiny, aby sme aspoň tri dny do týdne chleb pri kapuste a masse, pritom y k zásmažce a nekdy k trhancum potrebau mauku mýti mohli, ponížene prosíme, aby nám aspoň jednu slameničkau nejakého obilí udeliti ráčili, kteraužto dobročinnosť aby milostivý Hospodin bohate vynahraditi ráčil na modlitbách svých žádati neprestaneme.

Pf v Trenčíne d.12.9bra 1815.

Chudobní alumnistové

školy Evanjelické Trenčanské".

Podľa archívu zboru posielala farár Roy príspevky aj gymnáziu v Revúci.

Kristína Royová vo svojich pamätiach (Za svetlom a so svetlom) poznačila, že z našich mladíkov na martinskom a neskoršie na revúckom gymnáziu študoval Janko Roy. Dr. Hurban ako spolužiaka na bratislavskom ev.lýceu spomína Jozefa Klimáčka zo Starej Turej, ktorý s Augustom Royom boli odchovanci Ľudovíta Štúra. Spolužiakom Dr. Holubyho bol Ľudovít Pivko, syn tunajšieho učiteľa (Pivko ako farár zomrel v Pazovej).

Keď už je reč o dávnych študentoch, veďme aspoň dačo o ich živote. Jeden starček z Myjavy spomínal, ako vozil študentov do Revúce takto: z nášho kraja študovalo v Revúci 18 šuhajov. Vozili sme ich tam na dvoch rebriniakoch, ja z nášho kraja 10 a vozár Ondrčka z Fraštáku 8. Z Myjavy som viezol dvoch, v Novom Meste čakal už Rízner, v Bánovciach prisadli traja a než som prišiel do Prievidze, mal so ich 10. V Prievidzi na mňa čakal Ondrčka so svojimi ôsmimi. Šuhajci sedeli na voze pod plachtou na otiepkach sena a na pytli ovsu. Celou cestou spievali. Z domu mali po pecníku chleba a kus slaniny, to jedli a u studní zapíjali. Šli sme cez Handlovú, Sv. Kríž, Banskú Bystricu, Brezno, Tisovec, tam pani Daxnerová všetkých pohostila. Odtiaľ cez Muráň do Revúcej. Šesť dní a šesť nocí. Šuhajci museli do kopca peši, v noci vo voze spali.

Ako vystrájali študentov pred sto rokmi do škôl, spomína vo svojich Populárnych spisoch Dr. J.L. Holuby a keďže pritom rozpráva aj o staroturanskom krajčírovi Stavinohovi, z jeho spisov vyberáme túto časť: "Keď asi v polovici augusta (1850) zo Starej Turej zavolaný, kulhavý krajčír Stavinoha prišiel a počal na stole papierové pásy krájať, aby mi odmeral pulidery (nohavice), vestu a kabát, už som šípil, že zanedlho musím sa s rakárstvom a včelárstvom rozlúčiť a zase do škôl. Tento Stavinoha bol originálna chlapina a podľa povesti najšikovnejší krajčír z celého okolia, lebo vedel z najtesnejšieho kabáta po staršom bratovi, pomocou obrátenia, prania, hladenia aj najnovší pre mladšieho brata ušiť, ako som to sám každoročne skusoval. A že ma tak, za lacný groš, parádne toľko ráz vyfintil: daj mu za to Pán Boh slávu večnú. Ale tento Stavinoha bol aj preto pamätným človekom, že na vandrovke bol povymetal bezmála všetky veľké a drobné štáty Európy, a z každej krajiny si doniesol pár cudzojazyčných slov, ktoré so zvláštnou záľubou vpletával do svojich rozprávok, takže vyzerali ako rozkošné rečové mozaiky a keď sa dal rozprávať o svojich skúsenostiach po vandrovkách, aj ten najsmelší jágerský latinák sa musel pred ním schovať, čo sa mu len tak z kečky kadilo. Škoda, že som si len jednu jeho exklamáciu zapamätal! Raz bol v Lubine, keď práve slivky najkrajšie kvitli, a on, ako človek

citu a obdivovateľ prírody, zastanúc vo dvore, podoprel si boky a mihnúc očami na strom, zvolal: "však ty cvečky pekne blýn! (blühen)".

Len jedno ma pri Stavinohovi mrzelo - teraz to už bez strachu môžem vyznať - že keď bral mieru na kabát a dobrá, starostlivá matka, z bázne že bych z neho mohol vyrásť, mu privolávala: "len voľný nech ho ušijú", môj krajčír len na miere popúšťal vždy viac a viac, až mi potom z rukávov ušitého kabáta ani len konce prstov nebolo vídať, a dlhý bol tiež, ani neviem pokiaľ. Ale keď ma do nového alebo obnoveného mundúru odeli, čo ako na mne ločkalo, Stavinoha odstúpiac odo mňa na dva kroky, luskol prstami, mľasol jazykom a riekol, že mi to stojí fajn, ako na mňa uliate. Musel som tomu veriť, lebo mňa sa nikto nepýtal, aké šaty chcem nosiť."

No pri všeobecnej slovenskej chudobe, nebolo to so študentami omnoho lepšie ani za našich čias. Pred prvou svetovou vojnou sme zo Starej Turej študovali piati na evanjelickom lýceu v Bratislave: Dušan Ježo, ja, Štefan Gálik, Ján Hučko a Paľo Bartoš. Prví štyria sme bývali u pedelov gymnázia, v suteréne budovy za 20 korún nájomného mesačne. Za to sme dostávali okrem bývania aj raňajky. Keď sme preukázali dobrý prospech v maďarčine, ako štipendisti sme v školskom alumneu dostávali obedy zadarmo.

Desiatu, olovrant a večeru sme si robili z balíkov, ktoré nám posielali z domu, a to pravidelne každý týždeň sme dostali pecník chleba, ktorý sme natierali poväčšine slivkovým lekvárom. Ani jeden z nás nemal do maturity zimník. Na návštevy k rodičom sme chodili iba na vianočné, veľkonočné a veľké prázdniny, lebo železničný lístok stál 3,40 korún. O tak zaistenom študentskom živote, aký má mládež dnes, sa nám ani snívať nemohlo!

Školy za I. ČSR

Po národnom oslobodení v roku 1918 sa Stará Turá usiluje čo najskôr zriadiť meštiansku školu. Za vecou chodí neúnavne najmä farár Ján Drobný a v septembri 1919 vyhlási, že štát meštianku povoľuje a dáva súhlas aj k tomu, aby pred výstavbou budovy sa v doterajšej štátnej škole začalo hneď s vyučovaním.

Keďže však obec sa súčasne uchádza aj o otvorenie rezbárskej školy a pre túto má vyhladenú budovu štátnej školy, školským rokom 1920/21 sa začalo s vyučovaním pri provizornom umiestnení prvej triedy s pobočkou a druhej triedy v miestnostiach Modrého kríža a na poschodí domu Roháčkových. Za riaditeľa školy bol menovaný Jaroslav Soukup.

Zastupiteľstvo obce sa uznieslo, že pre meštiansku školu má byť zbúraný mestský hostinec a k tomu prikúpený susedný pozemok par.č. 548 s domom č.201, po zbúraní ktorého sa stavebný pozemok rozšíri. Okrem stavebného pozemku obce sa dá stavebný materiál a pre každú učebňu sa zaväzuje ročne z vlastných hôr dávať 2 siahly palivového dreva. Až bude do obce zavedený elektrický prúd a vodovod, zaväzuje sa i tieto zaviesť do školskej budovy. V tomto zmysle bola v roku 1920 na Ministerstve školstva v Prahe podpísaná zmluva Jánom Drobným a Jánom Nep. Wallom z poverenia obce, že štát na stavbu školy prispeje sumou Kč dva milióny.

Plány školy vyhotovil Ing. Arch. Pinkas, stavbu previedla firma Hlavaj a Palkovič. Základný kameň bol položený v októbri 1920, pri ktorom bol slávnostným rečníkom spisovateľ Karol Kálal. Dňa 13.októbra 1922 bola slávnosť otvorenia školy v novej budove, rečníkom bol Dr. Okálik, školu odovzdal minister Dr. Šrobár.

Na jeseň 1922 sa začalo vyučovanie v novej školskej budove a do nej bola hneď premiestnená aj štátna ľudová škola.

Dňa 23.septembra 1921 cez Starú Turú cestoval na Bradlo prezident republiky T.G. Masaryk,

ktorý tu dal súhlas k tomu, aby nová meštianska škola niesla jeho meno.

Výbor obce v máji 1921 odhlasoval vyzdvihnúť pôžičku Kčs 500 000,- na stavbu tejto školy a v marci 1922 druhých Kčs 500 000,- na nákup stavebného materiálu, pričom zisťuje, že dovoz štrku s konským poťahom z Nového Mesta na Starú Turú je veľmi drahý.

Stavbou školy sa obec veľmi zaťažila. V roku 1922 na zníženie dlhu odpredáva 38 parciel z obecných pozemkov za Kčs 800 000,-, napriek tomu jej ešte v roku 1923 zostáva dlh vo výške Kčs 550 000,- a preto obecné prirážky k priamym daniam vyskočili až na 939 perc. Dlh postupom času vzrastal a keď prišli roky hospodárskej depresie, ešte dlho robil starosti vedeniu obce. V roku 1935 si obec sťažuje, že nemôže prikročiť k stavbe nových škôl v Súši, na Papradi a Topoleckej ani pri štátnej subvencii, lebo fin. pomery jej to nedovoľujú.

Obec schválila však vtedy bežný školský rozpočet, ktorý vykazoval: Masarykovej meštianskej škole 41 111 korún, Ľudovej škole v Durcech Doline 6 172 korún, v Súši 7 541 korún, na Papradi 2 910 korún a v Topoleckej 7 468 korún. Lebo obec je udržiavateľom týchto škôl po vecnej stránke.

Štátna ľudová škola s maďarským vyučovacím jazykom, založená v roku 1885, zanikla smrťou jej správcu Štefana Vaňu, ktorý zomrel na španielku hneď po štátnom prevrate. Slovenské vyučovanie v tejto budove začalo 1. decembra 1918 a viedla ho učiteľka Emília Paulovičová, od jesene 1919 školu viedol správca B. Svoboda, ktorý počas jeho pôsobenia na Starej Turej, umiestňoval tunajších chlapcov za učňov po Morave av Čechách, za čo mu boli mnohí veľmi vďační.

V budove evanjelickej ľudovej školy v mestečku sa prestalo vyučovať v školskom roku 1919/20 po odchode dlhoročnej učiteľky Bednárovej. Evanjelická cirkev vtedy svoje školy ponúkla a odovzdala štátu, lebo ten už nemaďarizoval jej žiakov.

Rezbárska škola

Zastupiteľstvo obce 6. júna 1919 prijalo návrh farára Jána Drobného na zriadenie rezbárskej školy v Starej Turej, ktorá potom bola prípisom Ministerstva školstva zo 7. novembra 1919 aj úradne povolená. Správca školy Dufek v apríli 1920 referuje, že škola v tom čase má oddelenie rezbárske a stolárske s počtom 30 žiakov, v budúcom roku sa otvorí aj kolárske oddelenie. Medzi žiakmi rezbárskej školy je aj neskorší majster sochár Štefunko.

Aj keď sa táto škola na Starej Turej tak sľubne rozvíjala, v apríli 1926 došla správa, že má byť zrušená. Obec podniká všetko na jej záchranu, ale bez výsledku, lebo nevie zaokryť vecné výdavky spojené s udržiavaním školy.

Správa obce

Stará Turá pred I. svetovou vojnou bola najľudnatejšou obcou Novomestského okresu. Podľa sčítania v roku 1910 mala 6 104 obyvateľov, Nové Mesto nad Váhom 5 294, Vrbové 3 192, ostatné obce pod tritisíc ľudí.

Chotár Starej Turej mal výmeru 8 543 katastrálnych jutár, v tom: oráčiny 3 719 kj a 968 štvor.siah, sady a záhrady 413 kj a 962 štvor.siah, lúky 748 kj a 1043 štvor.siah, neúrodné 366 k.j. a 1091 štvor.siah a lesy 3 294 kj a 245 štvor.siah. Všetkých parciel v chotári bolo v tom čase 17 350.

Mestečko malo svoje štvrte. Pod starou vežou je Pažiť, vedľa nej Hoštáky, štvrť pri evanjelickej kostole sú Lúčky, ďalej smerom na Dubník je Dolný mlyn. Cesta od Hoštákov k

Lúčkam sa volá Podmýtnovce. Cesta od ev.kostola k bývalému mestskému domu sa volala Pánska. Hlavná ulica po oboch stranách potoka bola za bachovej éry pomenovaná na Radeckého ulicu, po ľavej strane na Windischgrázovu. Severná časť mestečka, smerom na tehelňu sa volán Párovce, štvrť na začiatku cesty smerom na Myjavu, ležiaca pod Drahami, sa volá Podpivnicou (dom č. 220 je chránenou pamiatkou ľudovej architektúry). Ulica smerom do Topoleckej je Horným koncom. Názvy kopaníc: Drgonova Dolina, Durcech Dolina, Páleníkech rádek, Černochoch Vrch, Sadloňová, U Bielčikov, U Nemcov, U Otiepkov, Blanárech Vrch, Papraď, U Mikulcov, U Klimáčkov, Hlavina, U Gavačov, Brezovka, Chrachoviská, Topolecká, Súš, Trávniky, U Samkov, Dúbrava, U Búzikov, Lazy, Gašová, Jazviny, Pod Lipovcom, Salaš u Bielčikov, U Čiernych, U Kalúsov, U Košťalov, U Vankov.

Kopanice boli zadelené do 8 desiatkov.

- 1.desiatok: Drgonova Dolina, Durcech Dolina, Černochoch Vrch
- 2.desiatok: Papraď, Sadloňová, U Bielčikov
- 3.desiatok: Páleníkech rádek, Košťálech Dolina
- 4.desiatok: Jazviny, U Mikulcov
- 5.desiatok: Hlavina, Horná Topolecká
- 6.desiatok: Dolná Topolecká, Dúbrava, U Hudcov
- 7.desiatok: Gašová, U Búzikov, Lazy
- 8.desiatok: Súš, U Samkov, Trávniky

Desiatky boli zriadené kvôli vyberaniu daní a poplatkov pre zemepána. Po zániku poddanstva sa u nás zachovali ako poštové okruhy. Každý desiatok mal svojho desiatkára, ktorý vždy vo štvrtok preberal na poštovom úrade zásielky pre svoj obvod, pri doručovaní mu adresát platil 1 krajciar. Úradné zásielky doručovali hajtmani.

Mená záhonov: Drahy, Nad humnami, Jankéch dolina, Naddubníky, Remenárová, Dolný mlyn, Malé a Hrubé široké, Šášnatá, Za hlbokým járkom, Rovná nad Šášnatou, Palčekové, Chrástnatá, Sušenie, Prskovské, Trávniky, Cárová, Pod Trávniky, Hnilíky, Trnová, Trebešín, Dlhá Dúbrava, Poloma, Brezovka, Hrachoviská, Nad Polomou, Nad Topoleckou, Nárcie, Hlavina, Rúbanina, Kujanovec, Dobrátok, Kozie chrby, Krúpech járek, Šciepkech járek, Kostelník, Breziny, Jastrabince, Koščálech vřsky, Koščálech járek, U Krúpov, U Uhlíkov, U Vráblov, U Benov, U Václavkov.

Záhony lesov: Dúbrava, Lipovec, Grúnik, Mihalovec, Nárcie, Slobodná, Malá Javorina, Brestov Grúň, Ježová, Starý Kotrusovec, Stará Seč, Mladý Kotrusovec, Príkra, Klimová, Hrebák, Súš, Mičovka.

Tieto mená a názvy ako nehmotné pamiatky majú svoju hodnotu a treba ich ochraňovať, lebo sú dokladmi historického vývoja spoločnosti. Názvy sú dôležité pre poznanie dejín mesta, najmä jeho hospodárskeho a sociálneho vývinu (napr. Pažiť, Hoštáky, Podmýtnovce, Drahy, Slobodná, máme Drgonéch dolinu, hoci priezvisko Drgon u nás už vyhynulo).

Pri novom pomenovaní ulíc Starej Turej sme veru nemali správny postoj k vlastnej minulosti. Pohoršujeme sa nad odrazenou hlavou sochy, hoci v podstate rovnakým barbarstvom je odstránenie historicky vzácných názvov.

Stará Turá mnohokrát vyhorela, a preto v meste nemáme pamiatky po starých domoch. No okolo 100-150-ročné domy, ktoré tu ešte sú, majú svoju typičnosť. V čele domu, po tzv. hornej strane je predná izba s dvoma oblokmi na ulicu. Uprostred čela je brána a po dolnej strane izba zvyčajne s jedným oblokom, určená pre rodičov - výmenkárov. Za prednou izbou je kuchyňa, ktorá má vchod z dvora a za ňou druhá, zadná izba. Komory a maštale, ako aj ďalšie hospodárske budovy stoja za obytnou časťou domu. Stodola bývala najväčším objektom. Za

všetkým tým je veľké humno alebo ovocný skládok.

Takto boli stavané aj domy mešťanov, staroturianskych obchodníkov, živnostníkov a remeselníkov, lebo aj títo za najistejší zdroj obživy považovali poľnohospodárstvo, a preto každý z nich mal dajaké pozemky.

V roku 1942 bolo na Starej Turej 16 obchodov s miešaným tovarom, so železom 3, s koženým tovarom 2, so strižným tovarom 1, s galantériou 1, hostincov 14, mäsiarov 7, mlynov 20, píl 5. Boli tu krajčírí, obuvníci, kolári, stolári, kováči, sústružníci dreva, ktorí vyrábali najmä točky do sudov, všetko to drobní remeselníci, pracujúci najviac ak s jedným učňom.

Žiaľ, nezachovali sa zápisnice obecnej správy z čias pred rokom 1873. Dôležitejšie udalosti zo zápisov od roku 1873 uvádzame tu v časovom poradí, bez ohľadu na predmet jednania a z tejto rôznorodosti materiálov vidno, že veru neboli to malé starosti a bolo ich mnoho, ktoré magistrát obce musel sledovať a upravovať.

Podrobné úpravy dôležitejších uzavretí, ako je regulament poľný z 28.februára 1873, regulament horský z tohože dňa, výpis zo zápisnice pléna obecného výboru zo dňa 12.novembra 1873 a s tým súvisiaci šenkársky štatút, prijatý dňa 31.12.1873 vypisujeme nie síce doslovne, avšak obširnejšie, keďže sú to uznesenia týkajúce sa závažnejších otázok. Tieto nám dávajú nazrieť aj do osobitných podrobností, pokiaľ ide o život v Starej Turej. Mnohé z týchto pravidiel by mali platiť a byť prísne dodržiavané i dnes, najmä pokiaľ ide o samopašné robenie škôd po poliach (príloha č. 3).

Pokiaľ sa týka regulamentu horského, treba vedieť, že Stará Turá vlastnila vo svojom chotári 3294 jutár lesov, ktoré sama vzorne spravovala do roku 1950, kedy boli poštátnené.

V prvej časti kroniky bolo spomenuté, že Stará Turá od čachtického panstva vykúpila regálne práva, v tom čase právo na varenie piva, ale i právo šenkovania. Obec mala vlastnú budovu, tzv. horný šnek, ktorý stál na mieste mešťianky a dolný šenk, umiestnený v budove obecnej jatky, v ktorých šenkovanie prevádzkali nájomníci. Avšak aj ostatné krčmy a hostince, ktoré boli po súkromných domoch v mestečku i po kopaniciach, museli mať "koncesiu", t.j. oprávnenie od obce Stará Turá. Po zrušení pivovaru sa v budove zvanej "regál" distribuovali liehoviny, ktoré miestni hostinskí boli povinní nakupovať si v tomto podniku obce. Jeden čas tento veľkoobchod liehovinami prevádzkala obec prostredníctvom nájomníkov a ako z výťahu zápisnice zo dňa 12.novembra vidno, árendátori zneužívali svoje postavenie na úkor obce i občanov. Obec vtedy vzala do vlastnej manipulácie regálne právo, čo si potom vyžiadalo vydanie šenkárskeho štatútu.

Administratívu na mestskom dome obstarávali úradníci a zamestnanci pod vedením notára. Práce bolo mnoho. V roku 1890 bol na mestskom dome zamestnaný Ľudovít Dobrucký, ako mladší notársky pomocník a ten vo svojej autobiografii spomína pomery z tých čias na Starej Turej takto: "U notára Gabriela Dinghu som začal úradovať 5.februára 1890. Byt, svetlo, kurivo som dostal bezplatne od obce, stravovanie, raňajky, obec a večeru a 10 zlatých mesačného platu od principála. Úradné hodiny začínali v sobotné dni ráno o 8.00 h a trvali do 12.00 h a popoludní od 14.00 h do 18.00 h, v nedeľu a vo sviatok celé predpoludnie, no odpoludnia som musel protokolovať došlú poštu, takže pre úradníkov v nedeľu začínal voľný čas až po 16.00 h. Cez celý rok nebolo nijakej dovolenky. Každý notársky pomocník bol rád, keď každý druhý rok dostal tri dni dovolenky k návšteve rodičov a najbližších.

Richtárom vtedy bol Jozef Walovič, bývalý bryndziar, vtedy ešte dosť majetný. Pochádzal z najbohatšej staroturianskej rodiny. Podrichtárom bol Martin Roháček - pod orechom, sused obecného domu, bryndziar, veľmi tichý. Obec sme menovali mestom, lebo Stará Turá bola privilegovaným mestečkom. Mestský kontrolór, duša obecného hospodárstva, lebo obec bola

bohatá na role a hory, bol Ondrej Mešťianek, pokladníkom Michal Ježo z kopaníc od Košťalov, obecným pomocníkom adlatus richtára, Jozef Roháček.

Každý akt bol zaprotokolovaný, dostal číslo, ktoré na konci roku dosahovali desiatky tisícov. Bolo s tým veľa práce, lebo každá doručka musela byť preskúmaná, či sa doručenie skrze hejtmana stalo správne. Počas môjho úradovania mi prešlo cez ruky - málo poviem - asi

150 000 aktov. V zime, keď sa podomoví obchodníci (hauzíreři) strojili do sveta, vystavoval som im obecné svedectvá príslušnosti s opisovaním ich osôb.

Tieto svedectvá sme volali atestáty. Za každý atestát dostal notár 10 krajciarov. Vystavil som ich každý deň niekoľko sto. Za napísanie kúpno-predajných zmlúv dostávali sme za "podpis svedeckého" 10 krajciarov, čo mi robilo veľkú radosť a zveľadilo môj hmotný stav. Za tých 10 krajciarov bolo vtedy 2 deci vína (4 kr.), 4 cigarety (2 kr.), kus dobrej klobásy s chlebom a ešte ostal 1 krajciar. Aj ten krajciar bol vtedy peniaz pre chudobného človeka.

Na Turej bolo vtedy vyše 1300 daňujúcich jednotiek a s predpisom daní bolo teda veľa roboty. V januári a februári podomoví kupčiči, obnovovali svoje pasy, čo dalo veľa roboty a neraz vypomáhal aj princípál. Z pasov mal notár čistý výťažok 1200 zl. ročne, z čoho sa každému pomocníkovi ušiel začiatkom apríla milodar asi 40 zl. To padlo na šaty (u krajčira za 20 zl.), za topánky 5 zl., trocha bielizne a tak mi v deň výplaty zostalo sotva 5 zlatých.

Najnevďačnejšia práca bolo márnenie času v zasadaniach obecného výboru, kde sa pretekali rozumy polovičky úradne vymenovaných virilistov s polovičkou volených členov. Zasadania boli dosť často. Protokol sa písal po slovensky a len pre úrad sa prekladal do maďarčiny. Koncom jedného a začiatkom druhého roku sme vyhotovovali účty, pričom najmä denníky lesnej manipulácie a liehového obchodu dali dosť práce. V r. 1889 vymenil štát rôzne výčapné-krčmárske a liehovarnícke výsady od zemepánov a politických obcí a tak aj Stará Turá dostala za vyše 80 000 zl. štátnych obligácií s podmienkou, že môže predávať výhradne liehoviny, ku výčapu ktorých bola miestnosť v opustenom pivovare, nazývanej regálom. Každý krčmár a jednotlivec, ktorý chcel mať liehoviny z regálu, musel si na mestskom dome vymeniť poukážku nazývanú komišiou a podľa týchto mu výčapníci namerali trúnok. Komišii bolo do roka niekoľko tisíc. Uvažoval som nad svojou budúcnosťou a zistil som, že pre roduverného Slováka, nie je obecné notárstvo. Odrádzajúcim bolo samo správanie sa hlavného slúžneho k podriadeným mu notárom a úradníkom na takzvanom úradnom dni v Novom Meste nad Váhom, kde som raz zastupoval chorého princípála. Vtedy som si vravel: ako mizerne malý je jeden notárik pri "veľkomožnom pánovi", ako sa s ním jednalo, ako nemal právo ústa otvoriť, aby predniesol vážne záležitosti, ako musel ďakovať ponížene za všetko a najúctivejšie hlásiť, ako pán veľkomožný všetko len prikazoval, ukladal, upozorňoval a za každým jeho slovom bola hrozba trestom a pokutou, disciplínarkou a podobne.

Keď prišli prvé fašiangy, usporiadali sme na mestskom dome veľmi peknú zábavu, akej Turá videla len málo. Aby sa mohol každý dobre vytancovať, usporiadala pani Schmidtová vo svojom byte tanečný kurz pre slovenskú mládež. Tam sme si ponašsky aj zaspievali. Chodil som teda do slovenskej spoločnosti. Ak nebola schôdza v niektorom súkromnom dome, chodievali sme do hostinca k vdove Anne Vagačovej, "pod pivnicou". Niekedy sme zašli aj do mestského hostinca Ľudovíta Horniaka, roduverného Slováka, Čulíkovho konškoláka a rodáka zo Skalice. U Vagačky boli našou zábavou zvyčajne milý slovenský rozhovor so spevmi národných piesní. Sedávali sme pohromade s Jankom Wallom, Jankom Galbavým, Jankom Roháčkom, Jurkom Ježom, Gabrielom Molcom, Martinom Červeňanským, všetko roduvernými Slovákami. Za Maďarov sa priznávali vtedy kolega Št. Kraicz z Vrbového, poštmajster Ján Verhuncz, rodák z vesprinskej župy, notár Gabriel Dingha, ktorý pochádzal z Čachtíc, štátny učiteľ Štefan Vaňo, pôvodcom z Nového Mesta nad Váhom. Evanjelickí učители a to starý Schmidt, Jožko Pavlovič a VI. Neumann z Modry, roduverní Slováci, držali vždy s nami. Nebezpečným maďarónom bol

učiteľ Vaňo. Tomu sa Dinghovo hazafirstvo nepozdávalo dostatočným, a preto ho oznámil u hlavného slúžneho Rexu, ktorý ale oznámenie odmietol. Vaňo si potom vybral za obeť poštmajstra Verhuncza a vec prišla až pred nitriansku sedriu. Mal som šťastie svedčiť pre Verhuncza a tak vypočúť celé pojednávanie, pri ktorom na Vaňovej strane fungovala celá vármegye na čele so zlovestným školským inšpektorom Liberinim, ktorý na dvore nitrianskeho župného domu páčil slovenské knihy zhabané Matici slovenskej. Pre Verhuncza svedčilo 15 statočných a nestranných staroturanských občanov. Výsledok bol, že Verhuncz miesto trestu dostal hazafické pokarhanie, čo mu však vtedy padlo ťažšie ako neviem aký krutý žalár. Do Čulíka sa Vaňo neodvážil zadrapiť, bál sa ho.

V roku 1894 sme po slovensky zmysľajúci mládenci usporiadali na hody 15. augusta tanečnú zábavu a pozvali na ňu dobre známych Slovákov ako bratov Dr. Markovičovcov, Dr. Kohúta, Dr. Paulíny-Tótha z Myjavy, Dr. Šujanského z Rajca, Dr. Minárika z Bánoviec a viac iných. Vaňo mi potom oznámil, že som na Turú pozval panslávov, žiadal, aby ma zbavili úradu, na príhovor notára Dinghu som však obišiel nasucho. Každého roku v lete, keď sa naši ľudia zhromažďovali ku katolíckym hodom, usporiadaný bol výlet na Javorinu. To bola zábava vždy hojne navštvívená a neškrobená, veselá, našská. Asi do tretej hodiny sme boli na Javorine a vracali sme sa cez Dúbravu, kde sme pokračovali v tanci, lebo takmer vždy bola s nami cigánska hudba Janka Baláža. V Dúbrave mala katolícka školská mládež detský majáles. Aj to bývala pekná zábava, vždy početne navštvívená aj evanjelikmi.

V zime sme my mladí podnikali pri dobrej sanici výlety do jágerne k pánovi Benedikovi Valovičovi, mestskému lesnému. Prijali nás vždy s pravou slovenskou láskou. Potiaľto spomienky pomocníka Dobruckého.

Richtára volili občania priamym hlasovaním. Na určený deň sa zhromaždili pred mestským domom, okresný slúžny z okna poschodia predstavil kandidátov a za ktorého bola väčšina, ten sa stal richtárom. Pre zaujímavosť citujeme tu výňatok z Pešťbudínskych vedomostí o voľbe richtára u nás v roku 1866. Dňa 26. januára 1866 konala sa voľba richtára a úradov mestských na Starej Turej. Článok uvádza, že boli dve strany.

"Keď odbila 11. hodina, oslovil pán slúžny (Florián Kochanovský) vo veľkom počte zhromaždené občianstvo a oznámil mu, že na richtársky úrad kandidovaní sú páni M. Valovič, A. Króner, M. Vrábel a M. Slezák. Žiadal ho, aby sa osvedčilo, koho chce za richtára. A ono sa osvedčilo, hlasito vyvolávajúc, neprestajne s malými výnimkami, meno Juraja Ježu. Darma sa mu hovorilo, že Ježo nie je v kandidátke, na všetky prímluvy a reči vždy len tá jedna odpoveď: Ježo, Ježo, Ježo!

Slúžny si potom Ježu zavolať bokom, aby sa sám vzdal. Ježo odpovedal, že sa s dôverou ľudu zahrávať nemožno a ľud dozvediac sa o vyjednávaní volá, keby aj Ježo odstúpil, my neodstupujeme! Pán slúžny žiada na to p. Jána Roháčka, aby on prijal kandidátku na úrad richtársky. Roháček ďakuje a neprijíma a ľud volá Ježo! Pán slúžny oslovuje pána Martina Molca, ale ani ten za žiaden spôsob prijať nechce - a ľud volá Ježo! Pán slúžny vyzýva p. Alexandra Vagača, ale aj tento ďakuje a ľud volá Ježo! Pán slúžny žiada ešte pána Michala Klimáčka, aby on prijal, lež i tento ďakuje a ľud volá Ježo!

Najprednejší občania sa osvedčili, že oni za Ježu celým svojím imaním kavírovať sa budú, pán slúžny vrazil medzi kandidátov aj Ježu a dal hlasovať. Výsledok rokovania bol nasledujúci: M. Valovič obdržal 95 a Ježo 414 hlasov".

Ten istý časopis v nasledujúcom čísle píše, že po voľbe Juraja Ježu bola usporiadaná zábava v dome horlivého národovca Pavla Molca, ktorý bol kupec a kaviarnik, na ktorej odznali zdravice mestečka Starej Turej pánom Moyzesovi, Hurbanovi, Kuzmánymu atď., duchaplné rozmanitosti

piesní našich, prednesené boli básne "Mor ho!" a "Opilý svet", ktorými sa oduševňovali až do rána. Tu máte príklad vy, susedné mestečká."

Domovská príslušnosť a chudinský fond

Štátne občianstvo bolo viazané na domovskú príslušnosť niektorej obce, ktorá ležala v Rakúsko-uhorskej monarchii. Štátno-občianske práva upravoval zákonný článok 1. z roku 1879, domovské právo zák.čl.XXII z roku 1866 a ďalšie. Podmienkou získania domovského práva bolo dlhšie nepretržité bývanie v obci a prispievanie k obecným ťarchám.

Získaním domovského práva v Starej Turej mal občan rôzne výhody voči občanom z iných obcí, lebo Stará Turá mala rozsiahle lesy a keď sa domy vykurovali len drevom, tunajší príslušník dostal drevo omnoho lacnejšie, než sem nepríslušný človek. Preto Stará Turá pri prijímaní do zväzku obce žiadala od uchádzačov zaplatenie tzv. "domestiky". Výšku tejto taxy z času na čas určuje zastupiteľstvo a keď si občan kupuje dom v Starej Turej, aby sa tu natrvalo usadil, pri žiadosti o domovské právo žiada od neho (ako tzv.odkundesa) domestikovú taxu 5 percent z kúpnej ceny domu.

Domovská obec sa musela podľa § 145 zák.čl.XXII 1886 starať o svojich chudobných. Tak napríklad bolo uznesené 26.júna 1925 zaplatiť z obecnej pokladnice za A. Molca 600 Kčs ako chudobinskú podporu a Kčs 200 pohrebných útrat. V roku 1927 dovezli z Rakúska do Starej Turej nemocného príslušníka Pavla Ch. a obec ho umiestňuje v Útulni Modrého kríža. V roku 1933 obec platí za 15 tunajších detí poplatky v štátnych detských domovoch v Rim.Sobote a Košiciach. Obec kupuje školské knihy pre chudobných žiakov. Povoľuje chudobným, aby pásli svoj dobytok na obecných pozemkoch v Murínech járku na ploche 11 kat.jutár. Starým, práceneschopným osobám, o ktorých sa príbuzní nestarajú, vyplácajú mesačné podpory. Rozpočet sociálnych výdavkov napríklad v roku 1933 je tento:

Chudinská podpora 31 osobám Kčs 14 000,- mimoriadne príležitostné podpory 15 000 Kčs, starobné 9 000 Kčs, za lieky chudobným 8 000 Kčs, za deti v štátnom detskom útulku a inde 18 000 Kčs a rôzne 6 000 Kčs. Spolu Kčs 70 000.

Zaujímavosti pri riešení žiadosti o priznanie domovského práva v obci Starej Turej (tiež z hľadiska, kde všade sa tunajší občania potratili) z rozhodnutí v roku 1927. Rozália Kúčová, rodená Kleibl, obyvateľka Viedne, bola manželkou Filipa Kúča, narodeného v Starej Turej 1.5.1849, ktorý zomrel vo Viedni 22.12.1915. Domovské právo tu jej bolo priznané.

Júlia Valovičová, v USA - narodená tu 6.1.1903. Otec Jozef, matka Pavla Pyšná. Uznáva sa.

Gustáv Kýška, narodený 2.4.1909 v Novskej, Juhoslávia. Otec Ľudovít, matka Mária, rod. Sabová, podomoví obchodníci, príslušníci do Starej Turej. Uznáva sa.

Pavol Vrabeľ, obyvateľ v Grazi Rakúsko, narodený tu 14.12.1889. Uznáva sa.

Mária Roháčková, narodená v roku 1881 v Starej Turej, manželka Jána Roháčka, dávno bývajú v Juhoslávii, ale manžel si občasne zadovažoval listiny zo Starej Turej a tým dal najavo, že si domovské právo podržiava tu. Uznáva sa.

Klement Molec a jeho manželka Anna v Amerike, on narodený tu 21.11.1871. Domovský list dostal.

Rudolf Vráblik , narodený vo Viedni 11.5.1893 z rodičov príslušných do Starej Turej.

Michal Košťiaľ a manželka Katarína, rod. Alušicová, vo Viedni; maloletá Klára a Margita Miková

v Budapešti; Imrich Holovic narodený 16.9.1897 vo Viedni; Anna Chudíková v Kremsi; Anna Dornáková v Baden, domovskú príslušnosť majú uznanú taktiež Ján, Emília a Jozef Krajčo vo Villachu. Takisto Karol Klimáček v Graci, Katarína Michalcová v New Yorku, Vincent Holovic v Debrecíne.

Voči tomu Ján Dúbrava dostane domovské právo v Starej Turej, ak z kúpnej ceny domu zaplatí 5 percent, čo domstíku do pokladnice obce.

Štefan Viskup musel zaplatiť 1000 Kčs poplatku za domovskú príslušnosť.

II. 3. Život a zvyky

Až do postavenia železnice Nové Mesto nad Váhom - Veselí nad Moravou, poťažne továrne na Starej Turej, sa 80 percent obyvateľstva živí poľnohospodárstvom, ostatní sú drobní remeselníci a podomoví obchodníci.

Chudobnejší roľníci popri práci na malých poličkách sa zapodievali podomovým remeslom, najmä výrobou dreveného kuchynského riadu a náradia pre poľnohospodárov. V sezóne oddchádzajú do výžinkov alebo príležitostne nádenníčia.

Život a zvyky súvisia so zamestnaním ľudí a na vidieku plynul život ustálený v pravidelnom kolobehu.

Roľník od jari do jesene vstával ráno o štvrtej, v lete o tretej hodine a pracoval až do západu slnka. Prácu mal zadelenú a bol nerád, ak ho v nej vyrušovali. I keď groš potreboval, počas poľných prác nerád furmančil, ak by tým poľná práca mala trpieť.

Raňajkoval o 8.hodine, obedoval o 12.hodine, olovrantoval o 16.hodine, večeral pri západe slnka a po večeri líhal na posteľ. Na raňajky bola polievka, mlieko, niekedy slanina, na obed polievka, omáčka a dačo od múky. Mäso bývalo iba v nedeľu a cez sviatky.

Roľník bol samozásobiteľom skoro všetkých bežných potrieb pre svoju rodinu. Pri dome choval toľko oviec, koľko potreboval vlny na zaoblečenie. Z vlny vyrobili na valche súkno, z ktorého mu miestny krajčír ušil nohavice, kamizol, kabát a halenu. Ženy zasa podomácky spracovali dopestované konope, ktoré sa najprv močili na močidlách (posledné močidlové jamy na Turej boli za evanjelickým kostolom), potom konope vysušili na slnku, vytrepali na trliciach, vlákna prečesali na česákoch, tie potom spriadli do nití na drevených kolovrátkoch.

Kadlec natkal z toho konopné plátno na košeľe, gate, rubáše atď.

Pred 100 rokmi bolo u nás takmer v každej rodine 10 i viac detí, pred 50 rokmi poklesol na 6-7. I keď vznik kopaníc kladieme do druhej polovice 17.storočia, nie div, že popri vysokej populácii sa naše kopanice rýchlo preľudnili a rozšírili. Kde sa ukazovala možnosť premeny lesa na roľu či lúku, všade vznikla kopanica. Dedením sa usadlosti drobili, nestačili obživiť rodinu, a preto malý roľník každoročne odchádzal do južnejších oblastí, niekedy až do Rakús alebo na Dolnú zem "do výžinkov". Bezzemkovia a nádenníci chodili aj na jarné a jesenné sezónne poľnohospodárske práce. V našom chotári oproti dolniakom začína žatva o 2-3 týždne neskoršie a aj to dodávalo malému roľníkovi možnosť, aby šiel za zárobkom inde.

Na žatvy sa kosec vystrojil s párnitou, t.j. ženou, ktorá pri ručnom kosení zožaté obilie zberala do hrstí. Kosisko, dve kosy, babku a kladivko na kutie, oslu na brúsenie kosa vzal si kosec z domu, párnica si niesla kosák. Zo Starej Turej chodilo ročne 250-300 ľudí na sezónne poľnohospodárske práce. Ak šli výžinkári pomáhať na stredné hospodárstvo, zjednali sa s hospodárom priamo. Na veľkostatky, kde sa odchádzalo vo veľkých skupinách, výžinkárov už o fašiangoch zjednával gazda. Keď sa zjednali, na znak dohody gazda dal oldomáš, výžinkári gazdovi prípojedné. Po skončení prác zarobené obilie i s výžinkármi doviezli z majerov na ťažkých vozoch a ak šlo o kopaničiarov bývajúcich na ťažko prístupných miestach, zložili si zárobok v hostinci u mojich rodičov. Všetky komory a kryté priestory bývali vtedy u nás zaplnené vrecami obilia. Odtiaľ si potom každý na pleciah postupne odnášal svoje domov. Viaceré z párnit pri návrate trpeli na "vlčiu tmú", to pri celodennej práci zohnuté na poli dostali slnečný úpal a po kratší čas mali závraty a oslabený zrak.

Podomoví a jarmoční obchodníci mali ťažký život. Svoj tovar roznášali po domoch na chrbte v batohoch, jarmoční ťahali dvojkolesové káry a tak rozvážali tovar z obce do obce podľa jarmočných dní. Naši jarmočníci pod šiatrami predávali rôzne drevené hračky, koníkov, rapkáče, kolísky, panenky a storaké iné maličkosti pestro a kriľavo pomalované.

Hauzírovanie našich občanov po Rakúsku prestalo v roku 1918, po rozpade Rakúsko-Uhorska. Život podomových obchodníkov mi rozpovedala ešte žijúca starinka Anna Krúpová-Roháčková takto:

Pomáhala som mojim rodičom pri ich živnosti. V zimných mesiacoch, kedy sa podomoví obchodníci zdržovali na Turej, obyčajne hneď po Novom roku dochádzali na Turú agenti továrni alebo veľkoobchodníkov, aby podľa privezených vzorok ponúkli svoje výrobky. Vtedy si hauzírer, ktorý najlepšie poznal možnosti odbytu vo svojom rajóne, vybral druhy a označil približné množstvá tovaru, o ktorý má záujem. Naši odoberali tovar od firmy Weigner z Viedne. Po veľkej noci sa rodičia zastavili vo Viedni a dali Weignerovi už presné dispozície, kedy, koľko a ktorého tovaru im má poštou odoslať do Grázu, Vilachu alebo Knittenfeldu, okolie ktorých bolo ich rajónom.

Rodičia predávali košele, zástery, prádlo a podobné výrobky. Tovar roznášali po majeroch, lazoch a menších obciach, kde nebolo obchodov so strižným tovarom. Tovar naložili na dvojkolesovú káru a po riadnych cestách si takto väčšie množstvá priblížili k odbytiam. Potom tovar rozdelili do nošiek a na chrbtoch ten vyniesli po strmých chodníkoch či cestách ku svojim zákazníkom. Nošky boli veru ťažké, lebo pri ponukách museli mať so sebou široký sortiment tovaru.

Hauzírer navštevoval svojich odberateľov v pravidelných časových intervaloch a solídny jednaním si natoľko získal dôveru u nich, že tí u nikoho iného nákup nerobili a vyčkali na svojich známych dodávateľov. Vyvinul sa tak medzi nimi viac než dobrý obchodný, ba možno povedať priateľský pomer. Hauzírer u známeho zákazníka prenocoval, tam ho ponúkli jedlom a uňho si mohol uschovať časť tovaru, ktorý nebolo treba prenášať do vzdialenejšej a ťažko prístupnej osady.

Pred Vianocami, kedy končila sezóna predaja, sa rodičia na spiatočnej ceste zastavili u

Weignera, tam sa vtedy zrobili konečné vyúčtovania a vyrovnania. Tovar totiž dostávali rodičia od Weignera do komisie, teda úverom. Podľa odpredaja poštou poukazovali Weignerovi utržené peniaze za predaný tovar a z tržby si ponechali iba 5%-tnú províziu, t.j. zárobok za prácu s predajom. Táto provízia za sezónu robila 600 až 700 zlatých za spoločnú prácu troch členov rodiny Krúpových. Pomer medzi Weignerom a Krúpovými musel byť tiež založený na plnej dôvere, osvedčenej dlhoročnou spoľahlivosťou a poctivosťou vo vzájomnom jednaní.

Až po I. svetovej vojne sa podomoví obchodníci zorganizovali najprv do celoštátneho spolku so sídlom v Brne, no v roku 1926 podjavorinskí utvorili samostatné Združenie podomových a jarmočných obchodníkov so sídlom v Starej Turej. Podomový obchod ako živnosť bol upravený zákonným článkom XVIII z roku 1887 a vyhláškou ministerstva obchodu č.11472 z r. 1903 a povolený iba občanom z preľudnených obcí, ktorí nemali iné zárobkové možnosti. Títo obchodníci mali zľavu na železniciach. Po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie mnohí z našich občanov sa trvalo usídlili v rakúskych zemiach, no domovské právo si v Starej Turej ešte roky podržali.

Na Nový rok kňaz v sprievode kantora, kostolníka a mendíkov navštevoval svojícj farníkov. U evanjelikov povie kňaz v každom dome novoročné želanie, na chvíľku si sadne a s domácimi sa porozpráva. U katolíkov kňaz každý dom požehná a kantor vnútri vo dvore kriedou napíše litery GMB. Každá, aj najchudobnejšia izbička, je vtedy čisto uriadená, stôl čistým obrusom prikrytý a pod ním na každom rohu po troške obilného zrna, ktoré potom gazdinky dávajú sliepkam, aby dobre niesli. Koledovanie u evanjelikov bolo zrušené koncom 18.storočia, ale niekde sa tento zvyk ešte dlho držal, no u nás starí ľudia nepamätajú na koledy evanjelického kňaza. Namiesto koledy sa u evanjelikov dlho držali tzv. kantácie, na ktoré chodil sám kantor s mendíkmi. Dary, ktoré dostali, tvorili dôchodok kantora a mendíkov. Posledne chodili už len mendíci s vinšami. Pred prvou svetovou vojnou bolo zvykom, že na Nový rok chodili pred dvere domov cigáni s pesničkou: "Na Nový rok, na Nový rok, na ty hody, zamrzali blatá, vody. Len tá jedna, len tá jedna nezamrzla, dze Mária syna kupla."

Na Tri krále chodili chlapci oblečení v bielom, na hlavách s papierovou korunou, vinšovať po domoch.

Na začiatku fašiangov obecní sluhovia (hajtmani) navštívili domy miestnych občanov s ražňom na slaninu a pri pesničke: "Fašiangy, fašiangy, Veľká noc ide, kto nemá kožucha, zima mu bude. Pod šable, pod šable aj poza bučky, všetko mi berieme aj plané hrušky. Hentam nám nedali, tuto nám dajú, zabili komára, slaninu majú." Pritom tancovali verbunk a vysoko vyskakovali, aby konope vysoko narástlo. Šablovanie zakázalo predstavenstvo obce v roku 1935.

Cez fašiangy bývali zábavy a najviac svadieb. Fašiangy končili v Popolečnú stredu, po ktorej začínalo 40 dňové pôstne obdobie, v ktorom sa žiadne zábavy neporiadali. Na škaredú stredu vodili dreveného psa (ťahali siahovicu uviazanú na reťazi) alebo pochovávali basu, na znak skončenia zábav.

Po pôste prišla Veľká noc so svojimi zvykmi. U nás sa nepolievalo, ale šibalo. Korbáče sme si pletli z vrbových prútikov, na ktoré sme chodili do jarkov na Šášnatej. Z ôsmich prútkov upliesť rovný korbáč, patrilo medzi chlapčenské bravúry. Pri šibačkách sa odriekal veršík: "Šibi-ryby

mastné ryby, dávaj vajcá do korbáča, na cibuľu groš a na cesnak dva. Kázal kadlec aj kadlečka, aby dali tri vajíčka, jedno biele, dve červené, to je moje potešenie." Chlapci vyšibali každé dievča a dostali za to po vajíčku a dajaký cukrík.

Pred Jurom, 23. apríla, mladí šuhaji chodili po obci s rozkvitnutými ratolesťami poľnej trnky a so spevom: "Svätý Juriga, leto nám nese, aby tráva rôstla, pekná vysoká, až po kolená. Hentam na Drahách, sadzil Juro hrach, nemohol mu zejcit, musel vykopať. A to čuridlo, kadze chodzil, na borové šišky, manka vará slížky, Juro wybiera a dzeci jedzá."

Na svätodušné sviatky sú všetky miestnosti v domoch vyzdobené lipovými halúzkami.

K 1. máju v obci a po všetkých kopaniciach stavajú máje. Na spoločný máj dievky zapožičiavajú ručníky, ktoré sa priväzujú na spodnú časť borinky, vrchná časť bola zdobená skutočnými stuhami, na ktoré sa zložili mládenci. Druhú a tretiu májovú nedeľu odpoľudnia pod májom sa tancovalo pri harmonike alebo pri gajdách a mládenci preukazovali svoju úctu dievčatám tým, že každý svojej vyvolenej šiel z mája strhnúť jej ručník. Po hladkom dreve nebola to ľahká vec vyškriabať sa na vrch májového stípa a utrhnúť tam zavesený ručník.

Na Luciu a Barboru chodili zamaskovaní chlapci, oblečení do bielych ženských šiat, s krídlom od husi vymetať kúty po izbách. V dávnejších časoch Lucia robila na dlážku kríž vápnom, Barbora na hradu tla cesnakom, ako ochranu proti chorobám a aby zabránili prístup do domu strigám. Bradatý Mikuláš s čertom na reťazi napomínal deti k poslušnosti. V ten večer sme si zvlášť starostlivo čistili topánky, vyložili sme ich pred spaním do okna, aby ich Mikuláš naplnil lieskovcami, orechami a od pekára kúpeným, z múky upečeným pajacom, ktorý miesto očí mal hrozienkové zrnká.

Pred Vianocami zavčas ráno sa chodilo pri lampášoch do kostola "na roráty", či po blate, či po snehu. Množstvo lampášov po tmavých uliciach robilo dojem, ako keď v lete svätójánske mušky poletujú.

Vianočné sviatky v každej rodine očakávali s veľkými prípravami. Gazdiná pred sviatkami vylíčila všetky miestnosti (domy z vonku sa líčili vždy pred Veľkou nocou). Takmer v každom dome chovali jedno-dve ošípané, aby k sviatkom bolo dostatok mäsa, jedno mašurko zabili pred Vianocami. Ku štedrovečernému stolu sa poschádzali všetci členovia rodiny a k sviatkom sa do Starej Turej vrátili aj všetci podomoví obchodníci z Rakús a Slavonie, kde Staroturania poväčšine hauzírovali.

Keď všetci členovia rodiny boli u stola, otec rodiny sa najprv pomodlil a večera začala jedením oplátkov, pečenie ktorých patrilo k vokatoriálnym právam kantorov. Potom podávali hríbovú polievku, údené mäso s kapustou, na koniec koláče. Na rohu stola bol položený lubeček s ovocím a orechami. Pri štedrovečernom stole stál, aj keď niekde skromný, však v každom dome vianočný stromček s rozžatými sviečkami. Podľa starých zvykov gazdiná počas večere nesmela vstať od stola.

Zaužívané zvyky boli pri svadbách, krstoch i pohreboch. Staroturiansku svadbu popísal v Slovenských pohľadoch na str. 185 až 189 v ročníku 1906 Viliam Šimko takto:

Svadba na Starej Turej

Ženích vyšle dvoch až troch chlapov (strycov alebo iných z rodiny) na pytačky. Ženích je už obyčajne dohovorovaný s mladuchou alebo idú na neisto. Pytači doensú so sebou pálenky alebo slivovice alebo režného, počastujú domácich a potom povedia svoju žiadosť. Dievča pýtajú napred od rodičov. Keď rodičia privolia, opýtajú sa svojej dcéry, keď i tá privolí, pytači sa tam bavia až do rána.

Ráno im dá nevesta ručníky, tieto si pytači priviažu na palice a spievajúc idú " s ručníkmi" domov.

Na druhý deň večer ženích ide k neveste, aby sa dohovorili o ohlášky, ktoré sa vo štvrtok alebo v sobotu zapisujú s rodičmi jednej i druhej strany. Od ohlášok a čo sa v krčme zje a vypije, platí ženích. V nedeľu sú prvé ohlášky, na ktoré málokto nevesta ide do kostola.

Námluvy (hostina) odbývajú sa u mladej nevesty, pokým sú v oddaní, v niektorú sobotu. Ženích povolá si osobne niekoho zo svojej rodiny za starého svata, potom ešte bratov alebo 2 až 3 najbližších z rodiny. Mladá nevesta si povolá zo svojej rodiny oddavača a ešte niektorých. Rodičia na námluvy nikdy nechodia . Keď ženích príde so svojou rodinou, jej rodina je už zídenná, čakajúca vzácných hostí. Prvý vstúpi starý svat a pýta dovoľenie pre seba a ostatných, ktorí s ním prišli. Oddavač im ho vďačne dá a privíta hostí. Keď si všetci posadajú, gazdiná donesie teplého páleného (tukového alebo niekde i bez tuku); potom donesú polievku, každý hosť dostane lyžicu a jedia všetci z misy. Potom donesú mäso s kapustou, naposledy pečenku, i dvojakú. K pečenke uhorky alebo varené slivky. Keď začnú piť, starý svat "pripije" mladoženíchom, potom si všetci štrngajú a pijú. Rozídu sa po polnoci, no niekde až ráno.

Po prvej ohláške začnú šiť neveste rúcho. Pomáhajú jej ženy a dievčence z rodiny. Keď nasypajú periny, zide sa rodina mladej nevesty a príde aj ženích. Každý hodí neveste pár grošov do periny, aby bola bohatá, pričom ich mladoženích častuje.

Rúcho je nasledovné: košiel 20-30 kusov, sukien do 20 (na sobáš má krásny biely fertuch, sukňu na predku nezošitú, ktorý stojí 10 - 15 zl.), letných kabaníc 15, fertuchov 10 i viac. Šatiek na hlavu i 50, na sviatok atlasové. Vreckovky 3 - 4 tucty. Vlnáky dva, jeden na sviatok, druhý na každý deň. Rubáčov 10 - 12. Rukávco 20 - 30, kabaňu i kamgarnovú alebo štofovú. Čižmy 2 - 3 páry svojich a jedny dostane od ženícha dňom pred svadbou. Plachiet 10 - 15 konopných, na ktoré si dávnejšie musela napriať. Obrusy 3-4, duchny 2 vrchné, jednu spodnú, podušky 3. Ktorá má 2 duchny, má 6 podušiek.

Šaty poskladajú do truhly, do ktorej, aby bola ťažšia, nasypú niekde i za mericu obilia. Keď šaty ukladajú, dajú mladuche do truhly peceň chleba, aby mala vždy chlieb v dome, peniaze, aby nikdy bez grajciara neostala.

Periny donesú "duchnárky" v deň sobáša, a to tak, že mladí idú od sobáša a duchnárky od mladuchy, pri dome ženíchovom sa zídu a razom vchodia do izby. Keď sa opozdia, mladý zať vyšle im naproti družbov a muzikantov.

Po námluvách ženích vyšle dvoch družbov (prvý a druhý družba) volať na veselie. Družbovia

majú na kabáte pripäté perá, ktoré im nevesta dá. Prvý družba prednáša prosbu. Všade ich počastujú alebo peniaze dajú. Na veselie popzvaní posielajú do svadobného domu "poctu": sliepky, kačice, napečú koláčov, donesú vína, piva alebo páleného.

V posledný deň pred svadbou zíde sa blízka rodina u ženícha a potom idú k mladej neveste, i muziku vezmú so sebou. Ženich vezme so sebou čižmy, ktoré bol svojej mladuche rozkázal ako dar sobášny; v týchto i de nevesta na sobáš. Do každej čižmy dá ženich pár korún. Nevesta dá ženichovi košeľu, ktorú si oblečie, keď idú na sobáš. Potom jedia a pijú, tancujú pri muzike až do rána.

Po tretej ohláske je veselie, obyčajne hneď v utorok alebo vo štvrtok, v nedeľu veľmi zriedka. Na deň veselia okolo 9.hodiny ráno prídu k ženichovi muzikanti. Starý svat príde tiež hneď ráno, za ním prídu ostatní hostia. Okolo poludnia je už všetko vo svadobnom dome, len nevesta chýba. Častujú sa tukovým, potom dostanú husaciny alebo kyslej omáčky. Každý svadobník dostane koláčov, ktoré si zaviaže na "výslužku" do ručníka a idúc na sobáš, rozdáva známym.

Popoludní starý svat s mladým zaťom a družicou idú pre nevestu, ktorá už pripravená čaká na nich. Má oblečený biely fertoch z glazu (alebo blýskavého batistu), hodvábnu alebo aksamitovú kabaňu, na hlave veniec. Keď už všetci vošli do izby a posadali si, starý svat pýta nevestu. Družice odbehnú po nevestu - ktorá doteraz nebola prítomná a dovedú nejakú krivú starú babu a ponúkajú sa s ňou ženichovi, ten im povie, že to nie je ona. Ak je ženich smelý šuhaj, ešte si i žart spraví, napríklad povie: "Nenie ona. Tá je krásna ako anjel, táto ako čert." Niekedy dovedú družice dve, ba niekedy i tri takéto falošné nevesty. Ale keď ženich odoprie, dovedú konečne tú pravú vo venci. Keď ju ženich zočí, hneď vstane a ide k nej, postaví sa vedľa nej. Potom mu ju oddavač oddá. Družina sa postavá do radu, pár za párom. Na prvom mieste ide starší družba s nevestou, na druhom mieste ženich so staršou družicou a potom ostatní. Ak cesta vedie okolo ženichových rodičov, jeho rodina tam čaká na nevestu, ak nie, určia si miesto, kde sa zídu. Lebo u nás na kopaniciach má nevesta k ženichovi i dve hodiny cesty, čo sú i v jednom chotári.

Rodičia ženichovi nejdú do kostola, ale doma zabávajú hostí, ktorí nešli na sobáš alebo pilno chystajú večeru. Svadobníci si vezmú do fliaš vína alebo páleného a častujú známym. Mládenci s muzikou ostanú vonku, obyčajne v blízkej krčme, kde čakajú, kým mládenci prídu od sobáša. Po sobáši idú z kostola do krčmy, kde pijú a jedia so sebou donesené koláče. Koláče donesie široká (obyčajne žena starého svata je širokou), potom tancujú. Čo vypijú, platí ženich.

Asi o šiestej hodine prídu do domu ženichovho. Ženich vedie nevestu. Prv než vstúpi mladucha do domu, oddavač ju oddá novej matke, ktorá pred domom čaká, prosiac, aby jej skutočnou matkou bola. Svokra má so sebou mrváň (okruhly koláč) a v zástere žito. Najprv podá neveste mrváň, ktorý nevesta zahodí. Tu nastane ruvačka medzi chasou, lebo každý by rád dostal ten mrváň. Potom svokra vysype neveste žito do zástery, ktoré táto cez hlavu na všetky strany hádže. Toto žito ľudia chytajú a opatria, bo vraj to šťastie prináša.

Tak vojdú do domu. Ženichova matka víta nevestu a na znak lásky ju pobozká. Medzitým prídu i s duchnami. Duchnárky si taký čas vyberú k odchodu z mladuchinho domu, aby asi vtedy dorazili ku svadobnému domu, keď mladí prídu od sobáša. Muzikanti im idú oproti s družinou. Odovzdajúc periny, sadajú si všetci za stôl. Na prvom mieste starý svat, na pravom boku vedľa neho široká, potom duchnárky, rad radom rodina. Na ľavom boku sedí mladý pár, potom prvá a

druhá družica, rak radom družbovia a družice. Prvý a druhý nesedí pri stole - tí nosia na stoly.

Prv než sa začne večerať, starý svat začne pieseň pred jedlom, ktorú potom všetci spievajú s ním. Po spievaní sa nahlas pomodlí, čo ostatní za ním potichu tiež urobia.

Pred večerou ešte rozdáva starý svat dary, ktorých nevesta nakúpila pre rodinu ženíchovu. Po tomto sa donesie "tukové" a tu začnú všetci pripíjať mladým. Koláče sú už vopred pokladené po stole v podobe dlhého hrobu, každý si berie a ujedá. Potom donesú polievku. Keď polievku zjedia, prídu muzikanti a začnú hrať. Každý si zaspieva nejakú pieseň, potom mu ju muzikanti zahrajú, starý svat začína. Muzikanti si donesú tanier, na ktorý im každý, kto spieva, dá niečo, keď nechce ďalej spievať, odloží tanier pred suseda.

Po večeri mladých ukladajú. Zavedú nevestu do druhej izby, kde prvý družba dvomi vidličkami strhne mladuche veniec z hlavy a položí na tanier, podá ženíchovi, ženích si ho vymení, hodiac na tanier peniaze. Medzitým ženy spievajú pieseň "Po doline tichý vetrík povieva". V tej izbe je zvyčajne odpravená posteľ, do ktorej mladých ukladajú. Mladí vyzúvajú jeden druhého z čižiem. Najprv nevesta vyzúva ženícha. Keď mu druhú čižmu vyzuje, uderí ho sárou pár ráz po hlave, aby jej bol poddaným.

Potom on ju vyzúva, ale keď ju chce tiež uderiť, ona chytrou skočí do postele. Ešte im donesú kura a vareného vína alebo tukového. Kura donesie nevestina matka o polnoci do domu ženíchovho. Nevesta, keď zjedia, skočí a ide pomáhať do kuchyne umývať riad. Ženích ide tancovať medzi mládež, kam neskôr príde i mladucha.

Na druhý deň idú všetci ku nevestiným rodičom na báleše. Báleše sú práve taká hostina u nevesty, aká bola u ženícha. Rodičia ženíchovi obyčajne ostanú doma (dnes už chodia rodičia nevestini k ženíchovi a ženíchovi k neveste na hostinu, ale dávnejšie toto nebývalo).

Zase tak hodujú ako u ženícha, s tým rozdielom, že teraz sa oddávač modlí a prvé dve družice obsluhujú. Na tretí deň idú prať obrus k ženíchovi, ale len bližší. To je zasa hostina. Na štvrtý deň idú pre truhlu k neveste, kde zasa hodujú. Je to ovšem už menšia hostina, než tie dve predchádzajúce.

V prvú nedeľu po svadbe rodičia nevestini idú s najbližšou rodinou k ženíchovi na "opáčku", kde potom hodujú a zabávajú sa. To isté urobí rodina ženíchova na druhú nedeľu. Takto vzájomne navštívia rodičia jeden druhého a zaviazu príbuzenstvo. Toto bývala prvá návšteva rodičov, kým na hostiny svadobné nechodili jedni k druhým. Na svadbu prídu "kohutári", mládenci, ba i ženáči, zostanú pod oblokmi stáť a robia šantu. Nieкто z domácich vynesie im koláčov a nadelí všetkých, zavdá im aj páleného alebo vína. Ak je medzi nimi známy, toho zavolajú do izby.

Matky po pôrode bývajú kútnicami. Pokiaľ kútnica zostáva na posteli, príbuzní a známi ju navštevujú a kmotra jej prinesie kuracej polievky. Novorodiatko každý pochváli a háda, na koho je podobné. Aby ho neuriekli, na čepčeku má červenú stužku. Žena, ktorá vedela robiť od úrekov, na potoku po tri razy načrela do hrnčeka vodu dolu tokom, tretie načretie doneisla a najprv zisťovala, kto uriekol, muž či žena. Na drobné kocky pokrájala kúsok zo spodnej kôrky chleba, hodila do hrnčeka s vodou, ak bolo viac kociek s povrchom čiernej kocky nahor, uriekol mužský, inak žena. Podľa toho s prinesenou vodou potrela obličaj urečeného dľaňou od čela

nadol tri razy, ak uriekol mužský, dva razy, ak uriekla žena. Aby sa úrekom predišlo, bolo zvykom, najmä pri obdivovaní detí, hneď povedať "neúrekom, aké je len pekné" a podobne.

Pri krste dieťaťa ide hneď matka aj k úvodu a po krste aj s pôrodnou babou na občerstvenie do hostinca.

Chorého navštevovali nielen najbližší pokrvní, ale aj priatelia a známi, ktorí ho potešujú, lieky radia a tieto mu prinášajú. Keď zomrie a je vystretý v truhle, vrchniak z truhly po celý ten čas, čo mŕtvy leží v dome, vykladajú na ulicu a oprú o stenu domu. Sviatočne poobliekajú večer v dome smútku pri mŕtvom spievajú nábožné piesne a v deň pohrebu ho hŕfne odprevádzajú na poslednej ceste. Kňaz odbaví najprv pred domov krátku pobožnosť (po kopaniciach to robievali písmaci) a po smútočných obradoch v kostole, na márach odniesli mŕtveho na cintorín. Keď rakev spustia do hrobu, okolostojaci zhodia na ňu za hrst' zeme (je to upomienka z pradávnej doby, keď na popolnice nahadzovali mohylu).

Návšteva kostola bola aj spoločenskou udalosťou, hoci v prvom rade náboženským úkonom a miestom pre mravnú výchovu dospelých. V čase národnostného útlaku náš ľud žil v cirkvi a národne skrze cirkev. Kostol bol každú nedeľu zaplnený, na sviatky preplnený. V evanjelickom kostole medzi oltárom a prvými lavicami na veľkom priestranstve stáli dievky v čistých krojoch vyobliekané s kyticou kvetov každá v ruke. Mládenci obsadili prvé rady na pavlačoch, aby videli na dievky. Keď roľníci z kopaníc v krojoch z domáceho súkna a vyleštených ťažkých čižmách v húfoch odchádzali z kostola, ulice mestečka len tak duneli pod ich krokmi. Malé domáce pobožnosti u evanjelikov, ktorých je na Turej väčšina, sa denne odbavovali po domácnostiach nábožným spevom a čítaním z biblie alebo inej náboženskej knihy.

Štátnou mocou zanedbávaný a na seba odkázaný ľud nachádzal potešenie v svojich spevoch a prísloviach ako pravidlách múdrosti, v povestiach, v národných zvykoch, obyčajoch, v podobenstvách hľadal poučenie i zábavu a popri svojej kresťanskej viere zachovával aj poveru a zariekanie a kio zvyšky pohanských časov.

Pri varení slivkového lekváru, pradení konôp, strojení výbavy pre nevestu, ale najmä pri driapačkách peria sa rozprávali strašidelné hostorky, ktorým jedni verili, iní neverili, ale ktoré boli dobré na to, aby sa prítomným pri práci nedriemalo. Tam lietali čiernokňažník na šarkanovi, bosorky na metliach, teda beda tomu, koho čarodejnice chytili do tanca, zle tomu, koho z cesty zvedol svetlonos, ale šťastie mal ten, komu škriatok v podobe zašubraného kurat'a nosil peniaze.

Spomínam si na vlastnú prababičku, ktorá ako vdova mala hostinec na Lúčkach, ku ktorej ma dali rodičia na byt a stravu asi na dva mesiace v čase, keď sa z obecného hostinca sťahovali do svojho, po rodičoch zdedeného domu. Šli sme do postele, len čo sa stmievalo, aby sa v lampe nemíňal petrolej. Na večeru bol vždy hrnček čerstvo nadojeného mlieka a kúsok maslového chleba. Po večeri som vždy ako pochúťku dostal tri sušené slivky, v ktorých ale namiesto kôstky boli orechové zrnká. Prababička bránu nezamykala, dvere do domu tiež nie, ale cez prah dverí pohodila krížom prútenú metlu a bola si istá, že tú nikto neodhodí, ani neprekročí, aby ho pri najbližšej víchrici bosorky na kúsok neroztrhali. Dobré, že v tých časoch tomu verili aj zlodeji!

Takto potom pre celú Turú, Lubinu i Bzince stačila malá posádka dvoch mužov žandárov.

Po večeri som si musel kľaknúť na schodok u dverí medzi kuchyňou a spálňou, nahlas odriekať otčenáš, desatoro a večernú modlitbu. Keď som v modlení zastal, babička mi nadrazila ďalší text, pričom chodiac po kuchyni, prestierala na stôl. Divil som sa, načo prestiera, keďže sme už po večeri a raz som sa jej na to spýtal. Odpovedala: "Som už stará žena, zubatá s kosou môže každú chvíľu pre mňa prísť, ale keď sem vkročí a uvidí čistou plachetkou prestretý stôl, na ňom peceň chutného chlebička a nôž po ruke, veru neodolá, odkrojí si kúšтик a kým ho zje, čas jej prejde a nevezme ma." Takto sa moja prababička pri tejto malej a neškodnej povere dožila požehnaného veku.

Ani najstarší ľudia nepamätajú, že by na Turej bývala bosorka. Keď sa niekomu dačo stratilo a stálo to zato, šlo sa k bosorky do Beckového, tá mala popísať zlodeja a smer, v ktorom dome býva. Aj to niekedy pomohlo, lebo o takej ceste k bosorky vedelo široké okolie a zlodej zo strachu odhalenia ukradnutú vec pohodil tak, aby ju okradnutý našiel.

No niekedy aj slávny magistrát mestečka mal ťažkú prácu pri urovnaní nezhôd z čarov. Mám list starého dáta, v ktorom sa jedna občianka žaluje na dvoranku, že pri prvom hrnení jej nechtom palca oškrabovala roh maštale a od tých čias jej krava prestala dojiť. Žiada preto richtára, aby tu urobil poriadok a zjednal nápravu. Nenašiel som však žiaden záznam o tom, aký úradný zásah tu bol vykonaný.

Postavenie ženy v rodine - ešte za mojich detských čias - nebývalo vždy závideniahodné. Mladá nevesta, ktorá sa vydala do domu manžela, napríklad pri jedle nesedela za stolom, ale jedla postojačky zo spoločnej misy. Rozhodoval a rozkazoval vždy muž a poslušnosť od ženy si mohol aj fyzicky vynútiť, čo verejná mienka považovala za samozrejmé. No boli aj tu výnimky, avšak o tom dome sa posmešne hovorilo, že tam nosí galoty žena.

Najdôležitejším kusom nábytku v dome bol stôl ako symbol udomácnenia. Nikomu nebolo dovolené sadnúť na stôl, aby ten nebol zneuctený. Podľa starých zvykov za vrchstolom denne, najmä však pri slávnostných príležitostiach, sedel otec rodiny alebo hosť. Počas svadby za vrchstola posadili mladoženíchov, čím im preukázali poctu. Bývalo tiež zvykom, že nakrojený peceň chleba bolo dovolené položiť iba na stôl. Na stole bývala aj modlitebná kniha alebo biblia. Keď kúpenú hydinu prineisli do domu, dali ju najprv do vreca a tak ju trikrát otočili okolo nohy stola, aby hydina v dome privykla. Stôl stával v rohu izby a pri ňom z dvoch strán boli lavice. Kedysi sa spávalo na peci, neskoršie na posteliach. Šaty a prádlo ukladali do truhel, skrine sa po našich domoch začali užívať len asi pred 70 rokmi. Osobitné truhly na obilie držali na povale alebo v komore. Truhly na šaty a prádlo bývali zvonku zdobené, no v našom prevažne evanjelickom kraji zdobenie bývalo skromné. Poväčšine bývala na truhle namaľovaná alebo ostrým kružidlom vyškriabaná šesťhranná hviezda, geometrická ružica v kruhu, ktoré pôvodne značili slnko a mesiac a charakterizovali mužské a ženské pohlavie. Skromné zdobenie nábytku, vlastne celého obydľia súviselo s tým, že súčasne s renesančnou dobou prichádza na Slovensko obdobie reformačné a po ňom už koncom 16. storočia obdobie katolíckej reformy. Evanjelická jednoduchosť sa začala javiť nielen v kostole, ale v celej náplni života. Preto u nás aj v kroji sú formy veľmi jednoduché, kdežto v katolíckych krajoch bohaté, pompézne.

V zime večer o 21.hod., v lete od 22.hodiny až do svitania nočnú stráž po obci vykonávali dvaja hlásnici. Ich ročný plat v roku 1873 bol povýšený na 52 zlatých "z ohľadu na tvrdé časy a

panujúcu drahotu". V každú hodinu jeden z hlásnikov šiel od námestia smerom na horný koniec, druhý v opačný smer a spevom hlásili hodiny: "Uderila desáta hodzina, chvál každý duch Hospodyna a Ježiša jeho syna. Opatrujte svetlo, ohen, aby nebol ludom škoden". Posledným nočným strážnikom v roku 1949 Hvozďarovi a Samekovi bol plat upravený na Kčs 4.000,- ročne.

Úradné vyhlášky oznamovali hajtmani bubnovaním po obci. Oznam začínal slovami: "Dáva sa na známosť ctenému obecenstvu...". Bubnovanie prestalo v roku 1942, kedy bol v obci zavedený miestny rozhlas.

Rodinné mená

Za dávnych časov ľudia medzi sebou používali len osobné mená, ktoré si navzájom sami dávali, čo vtedy pre život a vzájomný styk postačovalo. Učení ľudia si v stredoveku volili mená grécke alebo latinské. Priezviská sa stali ustálenými až počiatkom 17.storočia a trvalými až zavedením matrík. Krstné mená sa začali používať po rozšírení kresťanstva. Mnohé terajšie mená vo svojom jadre obsahujú históriu tých rodín, ktoré ich nosia. Dnes však málokto pozná význam a pôvod svojho mena. Veľká čiastka priezvisk vznikla tak, že ku krstnému menu osoby pridali krstné meno otcovo, takto sa vytvorilo napríklad priezvisko: Štefan syn pavlov - Pavlovič alebo po matke: Jozef syn Mariši = Jozef Mariščin.

Najviac rodinných mien sa vytvorilo z krstných mien:

Juraj - Jurík, Juríček, Pavel - Pavlík, František - Frno, Ferianec, Benedik- Beno, Adam - Adámek, Bartolomej - Bartoš, Ladislav - lackovič, Ján - Janík, Jakub - Kubík, Matej - Mateják, Michal - Michalec, Ondrej - Ondrášik, Peter - Petrovič, Juraj - Jurkovič, Valentín - Valo, Valenčík, Valovič, Václav - Václavek atď.

Niektorí dostali meno podľa svojich telesných alebo duševných vlastností, tak napríklad Čiernik bol čierny, Pleško plešivý, Chudík tenký, Galbavý ľavoruký atď. Iní podľa národnosti: Polák, Nemeč, Slezák alebo podľa dosťahovania sa ako Myjavecd, Horniak, Višňovský alebo podľa bytu: Podhradský, Konečný býval na konci obce. Niektorý dostal meno zo svojho zamestnania ako Valach, Volár, Krajčovič, Uhlík, iní zase pre typ tváre s tým-ktorým zvieraťom ako vrabec - Vrábel, Vráblik, Kulich, Kršák, Ježo.

Uviedli sme tu iba príkladne niekoľko mien, aké oddávna sú zaužívané v našom kraji. Mnohé mená však už vymreli, ako Drgonéch Dolinu iste pomenovali podľa prvých usadlíkov Drgonovcov v tejto doline, avšak toto meno sa u nás už stratilo. V zozname poddaných (príloha je v I. časti) je mnoho takých mien, ktoré tu dnes už dávno nejestvujú.

Sú aj také mená, ktoré si rodiny síce nepíšu, ale ich predsa musia trpieť. Takéto prídavky k menám sa dávajú niektorým rodinám vtedy, keď je v obci viacej rodín rovnakého mena, aby ich od ostatných bolo možno rozoznať, napr. Pavlovič - čechman, Roháček - kudlán, Ukropec - kocúr.

Niektoré mená sú aj posmešné. Keď sme ešte ako študenti hrávali kabarety na Turej, v jednej

básničke som pozberal všetky, v tom čase tu obvyklé posmešné mená. Báseň je písaná v staroturianskom dialekte a tak aj po tejto stránke má ona tu plniť svoju úlohu (príloha).

II. 4. 1.svetová vojna, priemyselné podniky

Prvá svetová vojna a štátny prevrat

Krátko po zavraždení následníka trónu Ferdinanda a jeho manželky v Sarajeve vypukla prvá svetová vojna. Dňa 26.júla 1914 bola v celej Rakúsko-Uhorskej monarchii vyhlásená mobilizácia a tú v tento deň, v neskorých večerných hodinách hajtmani bubnovaním vyhlasovali aj v mestečku a po kopaniciach Starej Turej. V onú noc nikto nespál, všade bol plač a vystráhanie vojakov k vlaku do Nového Mesta n/Váhom.

Muži narukovali a doma zostali iba starci a chorí. Zem nemal kto obrobiť, remeselnícke dielne zostali zatvorené, rekvirácie potravín nemali konca a tak nastal hlad, bieda a nedostatok. Zárobkov nebolo, pre nemožnosť podomového obchodu sa už ani varechárstvo nevyplácalo. Školské deti zbierajú lístie z čiernych malín, to sa po školách vysúša a po vysušení posiela na frontu vojakom na čaj. Takmer v každom dome chovajú kozu na mlieko a králiky na mäso, od roku 1917 v nedostatku chleba jedia len zemiaky. Správy o padlých na frontoch boli stále častejšie. Za vojny narukovalo zo Starej Turej 676 mužov a padlo ich na fronte 118, zajatých bolo 184, nezvestných 77.

Obce sú na vojnový zber odovzdávať všetko, čo je z medi a tak už v roku 1915 odviezli dve hasičské striešky, potom zvony z oboch veží. Upisovanie vojnových pôžičiek sa opakuje v každom roku.

V októbri 1918 sa po prehratej vojne rozpadla Rakúsko-Uhorská monarchia. Dňa 23.októbra v Prahe a 30.októbra v Martine bolo vyhlásené utvorenie ČSR. Bola z toho veľká radosť po celej obci. Na dome Gustava Hlubockého bola vyvesená prvá slovenská zástava a keďže sa všade našli modré sukne i bielizeň a červená látka sa už akosi zohnala, o dva-tri dni na každom dome v mestečku viala slovenská zástava.

Vojaci sa z frontov vracali domov v plnej výzbroji. Dňa 3.novembra bol utvorený Miestny národný výbor Slovenskej národnej rady na spravovanie obecných záležitostí. Jeho členmi sú: Ján Drobný, ev. farár ako predseda, Ignác Gašparec, notár Belo Szittyani, Ján Nep. Wallo, Ján Chorvát, Michal Gavač-Frolo, Michal Urbančík, Michal Pleško, Peter emec, Ján Hluboký kolár, Ján Hlubocký kachliar, Jozef Pavlovič učiteľ, Ján Obetko, Michal Valenta, Martin Červeňanský, Martin Lány, Michal Gálik, Ján Slezák, Michal Košťiaľ kolár, Peter Sedlák, Martin Nemeč, Rajmund Molec, Pavel Košťiaľ, Ambróz Valenta a Michal Žemla.

Vojaci z frontov prišli vyhladovaní a komory doma boli prázdne. Preto nastali u nás rabovačky židovských obchodov, ktoré v Novom Meste nad Váhom prerástli do veľkých rozmerov. Ján Obetko, učiteľ na dúbavskej škole spomína, že v prvé dni novembra prišiel do Nového Mesta pancierový vlak s námorníkmi z Pešti, aby chránili Židov pred ďalšími rabovačkami. Títo mali prísť robiť poriadky aj na Starú Turú. Poštové spoje nefungovali, lebo poštový voz pre ostreľovanie ciest do Nového Mesta zo železničnej stanice chodiť nemohol. Učiteľ Obetko bol poverený, aby sa v Novom Meste dozvedel, čo sa chystá, ako sa má Stará Turá pripraviť. Spomína, že pred Novým Mestom i po poliach stálo mnoho ľudí a povozov z Lubiny a Bziniec, pripravených na rabovačku. Stretol aj voz naložený s narabovanými vecami, na ktorom sedela uplakaná žena a vedľa nej ležal pri rabovke zastrelený muž. Obetko píše: "Keď som prišiel do Nového Mesta, zistil som, že sú tam maďarskí maríneri a že na večer je zvolaný národný výbor, na ktorý bol pozvaný veliteľ maďarskej posádky, aby sa v pokoji dohodol s českým dôstojníkom, ktorý prišiel zo Sárnia s tým, že má za úlohu obsadiť Nové Mesto nad Váhom. Na schôdzku som

sa prisľúbil aj ja, ale do tej doby som sa chcel presvedčiť, aká je situácia v meste a na stanici. V meste som sa stretol s maďarskou patrolou, ale ma nezastavila, hoci som mal slovenskú trikolóru. Stanica bola obsadená skupinou marínerv, ale ani tí ma nelegitimovali. Na trati stál pancierový vlak, z ktorého trčali guľomety. Pri vozoch stála skupina dôstojníkov, ktorí diškurovali s prednostom stanice. Asi za štvrt' hodiny prišiel do stanice nákladný vlak smerujúci do Trenčína. Rád by som bol vedel, čo je v Trenčíne, keď vlak nezastavil, ale cez stanicu sa pomaly vliekol, skočil so do otvoreného krytého vagóna. S prekvapením som uvidel v kúte vozňa stáť dvoch četníkov v maďarskej uniforme. To ma zarazilo. Pozerali na mňa a ja na nich, čakal som, že ma vyhodia z jachajúceho vlaku. Takto sme stáli proti sebe, ja v jednom, oni v druhom kúte vozňa až skoro po Istebník, kedy jeden z nich prišiel ku mne, predstavil sa a opýtal sa, či neviem, aká je to zástava na trenčianskom hrade. Opatrne som nazrel von a vidím, že to veje naša zástava, nuž bol som tak na koni. Vysvetlil som im, že je to zástava ČSR. Pýtali sa ma, či neviem, čo nového je v Námestove, že boli stadiaľ komandovaní na srbský front a teraz, keď je po vojne, že idú domov a boja sa, či ich rodiny tam už nevyvraždili, keďže počas tamorejšej služby museli aj proti svojmu presvedčeniu ako Slováci robiť, čo sa ľudu nepáčilo. Doporučil som im, aby sa po návrate domov hneď prihlásili na národnom výbore. Po krátkom pobyte v Trenčíne sa mi podarilo vrátiť sa do Nového Mesta n/Váhom na večernú schôdzku.

Okresný národný výbor bol už pohromade, a boli tam aj oba dôstojníci. Dr. Markovič v otváracjej reči uviedol, že v meste sú maďarskí vojaci, v Slní čakajú českí vojaci s cieľom obsadiť mesto a treba preto uvážiť, čo robiť, aby sa vyšlo prelievaniu krvi. Maďarský dôstojník vyhlásil, že aj oni by sa radi vyhli potýčkam, keďže sú však z Budapešti vyslaní na ochranu mesta, nemôžu len tak odísť a navrhol, aby s českým vojskom spoločne chránili mesto. Český dôstojník na to pristať nechcel, ale žiadal, aby sa maďarské vojsko z mesta vzdialilo. Maďarským vojakom nešlo o vojnu, o ktorej už bolo rozhodnuté, ale ľúto im bolo opustiť vysoký žold, ktorý im Židia platili. Po dlhšej debata bolo dojednané, že predbežne zostanú v meste obe vojská a budú konať službu striedavo každý druhý deň.

Na Starú Turú som sa dostal až po polnoci, lebo v Bzinciach i v Lubine som sa musel legitimovať ľudovým patrolám a všade vyrozprávať, čo som zistil".

Dňa 20.novembra bola na Starej Turej utvorená národná stráž zo spoľahlivých a domov prišlých vojakov vzhľadom na nepokoje a neistotu v krajine.

Dňa 29.novembra na vyzvanie slovenskej vlády sa prihlasovali dobrovoľníci do národného vojska, ktoré sa začalo organizovať v Uh.Hradišti pod vedením kpt. Šimku zo Senice.

Dňa 5.decembra 1918 podporučík Dušan Úradníček viedol prvých 42 dobrovoľníkov zo Starej Turej do Uh. Hradišťa. V abecednom poradí ide o týchto: Bača Adolf, Bača Michal, Bielčík Štefan, Bilčík Emil, Červeňanský Karol a Milan, Dornák Gustáv, Drobec Alex, Ferianec Pavol, Gašpar Pavel, Hvozďara Michal, Chudík Ondrej, Ježo Ján, Ježík Ján, Jurkovič Ján, Košťial Martin a Ján, Kýška Michal a Peter, Krúpa Gustáv, Lány Martin a Milan, Meštianek Gálus a Štefan, Miko Štefan, Michalec Ján, Nemeč Šimon, Štefan a Milan, Pavlovič Šimon, Ondrej, Michal a Ján, Sadloň Martin a Ján, Slezák Ján, Roháček Michal a Štefan, Úradníček Dušan, Urbančík Štefan, Valovič Ján, Vyskup Štefan. Skupina staroturanských dobrovoľníkov bola potom v Uherskom Hradišti zadelená a tvorila 2.čatu prvej stotiny I.práporu Slovenskej Slobody, ktorý dňa 28.decembra po tuhej bitke u Margecian rozprášil posádku maďarského vojska, obsadil Prešov a dňa 29.decembra aj Košice.

V januári 1919 do Uherského Hradišťa a potom priamo do Ružomberka narukovali ďalší dobrovoľníci zo Starej Turej, kde už bol sformovaný I.pluk Slovenskej Slobody, počítajúci do 4000 mužov. Koncom marca 1919, keď sa tvorila riadna čs.armáda, bol spomenutý pluk, a ostatné dobrovoľné útvary, rozpustený, vojnopovinní z neho zadelení do cvičných jednotiek nových vojenských útvarov, vojenskou službou však nepovinní prepustení do civilu. Pri tejto

príležitosti hodno spomenúť aj legionárov z I.svetovej vojny. Podarilo sa mi spísať len časť legionárov zo Starej Turej:

Talianski legionári: kpt. Gustáv Malár, kpt. Gustáv Košťal', Ján Roháček - škridlčiar, Ján Roháček z Trávníkov, šikovateľ Ján Buno, Martin Košťal', Ján Sadloň, Ján Valenčík, Štefan Černák.

Ruskí legionári: poručík Gustáv Pavlovič, por. Štefan Slezák, por. Ján Chorvát, Jozef Roháček, Michal Roháček, Šimon Roháček, František Ján, Martin Ježo, Alojz Vrábel, Štefan Medňanský, Michal Jankovič, Karol Frno, Jozef Molec, Jozef Pavlička, Martin Lány, Ján Sušarský.

Za prvej svetovej vojny boli ako politicky nespoľahliví žalárovani: Juraj Bielčík - roľník, August Malár - študent, Šimon Meštianek - obchodník, Michal Stacho - hájnik, lubinský kaplán Juraj Struhárik bol postavený pred policajný dozor preto, že nedovolil v kostole hrať maďarskú štátnu hymnu a musel sa po jeden celý rok denne presne o 11. hodine hlásiť na žandárskej stanici v Starej Turej. Šimon Roháček zo Starej Turej, kníhtlačiar v Modre, je tiež vyšetrovaný, že je proti vojne.

Vyhľadovaný ľud 1.novembra vyraboval všetky židovské obchody. Pri rabovke Lajoš Langfelder zastrelil Jána Ochotníckeho. Maďarskí žandári v ten deň zo Starej Turej utiekli. Medzi vyhľadovelým obyvateľstvom zúrila španielka, mesačne tu pochovávali až 80 ľudí.

Technické novoty

Železnica

Po skončení vojny a národnom oslobodení sa naši horlivci a nadšenci, ktorí pri plnom pochopení aj samotného obecného výboru podnikali všetko pre zveľadenie obce. Splnomocnenec pre správu Slovenska sídlil v Žiline a naši už 2.januára 1919 vyslali tam deputáciu, v ktorej sú farár Ján Drobný, Ján Nep. Wallo a J. Chorvát, aby u zmocnenca ministerstva železníc urgovali stavbu trate Nové Mesto nad Váhom - Veselí n/Mor. Dňa 26.júla 1919 je vyslaná druhá deputácia do Bratislavy a Prahy.

V nasledujúcom roku Stará Turá pozvala všetky obce na tejto trati k spoločnej porade vo veci železnice a v októbri bol zvolený výbor, ktorý mal na starosti všetky otázky týkajúce sa výstavby železnice. Deputácie, ktoré stavbu urgovali, boli znova a znova vysielané do Prahy.

Dňa 11.mája 1923 je slávnostné započatie prác na tuneli u Myjavy. V novembri 1925 bolo započaté s výkupom pozemkov pre železnicu a dňa 18.marca 1926 sa začalo s prácami aj v našom chotári. Stará Turá predáva kameň pre stavbu železničných mostov a nadjazdov po 5 Kčs za 1 m³. Dňa 28. apríla sa uznáša prispieť k postaveniu železničnej zastávky na Papradi sumou 5000 Kčs a dodaním stavebného dreva. Dňa 8.decembra bola zahájená doprava po železnici z Veselí n/M po Myjavu a od 1.septembra 1929 už po celej trati Nové Mesto nad Váhom - Veselí nad Moravou.

Elektrina

Dňa 29.augusta 1926 sa na Starej Turej začalo svietiť elektrinou zapojením sa na sieť Západoslovenskej elektrárne.

Telefón

Stará Turá 23.novembra 1920 žiada zavedenie telefónu do obce. Dňa 25.novembra 1927 bola zavedená na poštu v mestečku telefónna linka (dotiaľ poštový úrad mal iba telegraf).

Rádio

Prvé počúvanie rádia sa uskutočnilo v júni 1926 v budove meštianskej školy, potom v hostinci Ľudovíta Horniaka.

Autobusová doprava

Autobusová doprava Stará Turá - Nové Mesto nad Váhom bola začatá 17.9.1949.

Obecná knižnica

Je zriadená 24.apríla 1925 zbierkou medzi občanmi, ktorí jej odovzdali vyše 100 zväzkov.

Kúpalisko

Obecné kúpalisko Javorina bolo vybudované v roku 1941 nákladom 300 tisíc korún.

V tom istom roku v hostinci u Jurkovičovcov bola vybudovaná kinosála.

V roku 1942 bola zbúraná budova starého regálu a na jej mieste sa začalo so stavbou nového obecného domu. Oznamy pre občanov sa prestali vyhlasovať bubnovaním - hajtmanmi, ale začali sa vyhlasovať miestnym rozhlasom.

Priemyselné podniky na Starej Turej

Do roku 1935 nebolo na Starej Turej továrenského podniku, veď do roku 1929 nebolo tu ani železnice, ktorá je predpokladom pre zriadenie väčšieho závodu. Stará Turá, ako pohraničná obec, už dôsledkom svojej polohy nemala možnosť väčšieho rozvoja. Žilo sa tu typickým dedinským spôsobom. Všetci občania sa navzájom poznali, život plynul vo svojich zabehaných koľajach bez pozoruhodnejších zmien, zvyky a obyčaje sa pravidelne opakovali, kopaničiari nosili svoj ľudový kroj a zo zabehaných pravidiel len zriedkavo sa našli výnimky. Po prvom štátnom prevrate, po rozpadnutí Rakúsko-Uhorskej monarchie, bola existenčne postihnutá značná časť tunajšieho obyvateľstva, ktorá sa zapodievala podomovým obchodom v zemiach pripadavších Rakúskej republike a podomový obchod tam bol zakázaný. Veľká časť obyvateľstva sa živila na poľnohospodárstve, ale tá vzhľadom na preľudnenosť chotára a nedostatok ornej pôdy musela za doplnením obživy chodiť na sezónne alebo iné práce na dolniaky, nehovoriac o sťahovaní sa za robotou do rôznych európskych a zámorských štátov. Sedliacke usadlosti sa delením drobili natoľko, že tu takmer nebolo roľníka, ktorý by vedel zo samotnej pôdy obživiť početnejšiu rodinu a v rozhodnom čase v každej domácnosti bolo 7 - 8, ale i viac detí.

Stará Turá, kedysi bohatá obec, ešte v roku 1911 mala 3242 kat.jutár vlastných hôr a veľké množstvo poľnohospodárskych pozemkov, v roku 1907 sama ponúka 200 000 korún na stavbu železnice, no v prvej svetovej vojne prišla o všetky svoje cenné papiere, ktoré musela upísať na vojnové pôžičky a hospodárska kríza po vojne ochudobnila občanov i obec, veď z nedostatku železnice nebolo tu kupcov na drevo z lesov ani na výrobky z obecnej tehelne. Pri stavbe meštianskej školy sa Stará Turá natoľko zadĺžila, že keď v roku 1922 na zníženie dlhu odpredala zo svojich pozemkov 38 parciel za 800 000 Kčs, ešte vždy jej zostal dlh 550 000 Kčs, a preto obecné prirážky k priamym daniam vyskočili na 939 perc. Je chvályhodné, že sa naša obec vždy usilovala o vzdelanie svojich občanov, avšak vecné udržovacie náklady na školy požadovali od nej ročne vyše 60 000 Kčs a preto sa musela v roku 1926 vzdať rezbárskej školy, ktorá vzhľadom na dávnu tradíciu v drevovýrobe mala tu svoje plné opodstatnenie. Po skončení stavby meštianskej školy dlžoba obce narástla a pri prejednávaní obecného rozpočtu v roku

1933 vykazovala 1 038 000 Kčs. Počet nezamestnaných stále stúpala.

Vývoj politických pomerov v Nemecku nástupom Hitlera a vojenské záväzky ČSR voči členom Malej Dohody nútili MNO v Prahe k zvýšenému zbrojeniu. Medzi inými boli v roku 1934 vyzvané aj firmy Bratia Micherovia a firma Tauš v Bratislave, aby postavili továrenské objekty v okruhoch určených vojenskou správou. Je len samozrejmé, že vzhľadom na panujúce vtedy pomery sa o výstavbu týchto tovární uchádzali mnohé mestá. Starej Turej v tej ťažkej situácii sa viacerí občania snažili pomôcť. Tak bývalý ev.farár Drobný neúnavne vybavoval všetky otázky okolo meštianskej a drevárskej školy, Ján Nep. Wallo pracoval o železnicu a Dr. Úradníček na finančnom odbremenení obce a zaistení pracovných možností pre občanov. Tak vymohol reguláciu starého potoka u Krajského úradu v Bratislave s tým, že celkové náklady majú byť vedené na účet štátneho fondu pre vodohospodárske meliorácie v sume 503 000 Kčs, len aby občania pritom prišli k zárobku. Ako právny zástupca firmy Bratia Micherovia som po viacerých rokovaníach s Micherom, vojenskou správou a vedením obce dosiahol, že zamýšľaná stavba továrne bola určená do Starej Turej. Po prejednaní vecí u rady obce a finančnej komisii dňa 5.januára 1935 došlo k záverečnému rokovaniu, pred zastupiteľským zborom Starej Turej, kde za firmu Bratia Micherovia sa dostavil jej právny zástupca a riaditeľ Ing. Molnár. Došlo k jednomyselnému uzavretiu, podľa ktorého Bratia Micherovia, továreň na vodomery, plynomery a tovar kovový, postaví svoj továrenský objekt na Starej Turej a bude v ňom podľa možností, avšak v prvom rade, zamestnávať tunajších občanov.

Po vyhladnutí stavebného pozemku sa hneď začalo s výstavbou továrne. Práce šli rýchle a občania Starej Turej pochopili, čo bude pre nich a obec znamenať továreň v meste. Bez veľkého presvedčania sa prihlásilo mnoho ochotných rúk a furmanov pomáhať na rýchlej výstavbe pri úprave terénu a vození stavebného materiálu. Boli to čo do rozsahu prvé a doopravdy dobrovoľné brigády na Starej Turej, ktoré organizovalo samo predstavenstvo obce.

Niekoľko mládencov šlo na zapracovanie do Bratislavy, aby tam v materskom závode prešli odborným školením. S náborm pracovných síl sa začalo hneď v roku 1935 po postavení továrne a život v obci sa stal viditeľne lepším. Za niekoľko rokov Stará Turá vyrovnala svoje dlžoby tým, že továreň sa stala najväčším poplatníkom obecných prirážok.

V roku 1938, po zhoršení medzinárodnej situácie, MNO vykupuje od firmy Michera všetky stroje, ktoré majú slúžiť vojnovéj výrobe a do továrne ustanovuje vojenský dozorný orgán. Po obsadení Prahy nemecká branná moc vstúpila do všetkých prác československého MNO a továrne vyrábajúce dotiaľ pre československú brannú moc, boli povinné svoje výrobky dodávať Nemcom. Do takýchto podnikov bola úradmi zavedená pracovná povinnosť podľa zákonov o obrane štátu.

V roku 1941 bola staroturianska firma premenená na účastinnú spoločnosť pod menom Michera, úč.spol. so základným kapitálom Ks 10 miliónov.

Platby zo strany nemeckej brannej moci boli uhrádzované clearingom a tu platené štátnymi pokladničnými poukázkami. Efektívna hodnota týchto voči nominálu od porážky Nemcov pri Stalingrade klesá. Aby takéto straty nepostihli podstatu firmy Michera, úč.spol., ktorá mala byť za každých okolností zachovaná pre mierové časy, bola založená vedľa nej firma Kovotechna, ktorá potom sama stála v dodávateľskom pomere voči nemeckej brannej moci.

V roku 1938 boli zakúpené kúpele Brusno, ktoré po úprave mali slúžiť za rekreačné stredisko pre zamestnancov továrne. V roku 1941 bol postavený spoločenský dom nákladom milión korún, dva činžiaky pre zamestnancov a skladište. V roku 1942 sú stavané ďalšie dva činžiaky a objekty za 5 miliónov korún.

Angora

Za druhej svetovej vojny, pri nedostatku vlnenej priadze, rozšíril sa po Slovensku chov angorských králikov. Nastrihanú vlnu si chovatelia sami doma spriadali na kolovrátkoch. Postupom času boli vybudované aj väčšie farmy s niekoľko sto kusmi králikov, ale nebol tu podnik, ktorý by vlnu odborne spracúval. Karol Somoraj, najväčší chovateľ angorských králikov v Karlovej Vsi u Bratislavy a Jozef Fišnár, ktorý mal v Bratislave obchod s pleteným tovarom, obrátili sa na Dr. Úradníčka, aby s ním spoločne v roku 1942 založili malú spoločnosť pod menom Angora. Sídlo spoločnosti bolo položené do Starej Turej, kde prenajali starú budovu bývalého hostinca u Komárikov a tam najprv na 6 drevených kolovrátkoch, neskoršie na desiatich kovových (kvôli jednotnosti priadze hnanej na spoločnej transmisii) začali so spriadaním priadze. Neskoršie sa spoločnosti podarilo zakúpiť miniatúrne stroje na spracovanie vlny strojným spôsobom.

Na Starej Turej bola vybudovaná aj farma angorských králikov "Javorina", ktorá mala vzorný chov angorských a kožušinových zajacov.

Po skončení vojny, kedy sa začala na trhu objavovať lacnejšia ovčia priadza, strácala výroba angorskej priadze na svojom význame. Bolo treba pre firmu nájsť novú výrobnú náplň. V rámci štátnej akcie industrializácie Slovenska Povereníctvo priemyslu ponúkalo všetkým podnikom na Slovensku doplnenie strojného parku zo zastavených tovární v českom pohraničí. Takto fond národnej obnovy ponúkol 4.júla 1946 Angore stroje na výrobu priemyselnej vaty z Novej Vsi u Chrastavy. Pre zapojenie týchto strojov do výroby bolo treba postaviť primeranú budovu, ktorá potom za 4 mesiace bola v Hoštákoch v roku 1946 aj postavená. V nasledujúcom roku bol pristavený sklad a oplotenie závodu.

Ku dňu 1.septembra 1949 bola Angora darovaná obci Stará Turá a z nej zriadený komunálny podnik. Po čase, keď si Prema vynárokovala nové budovy Angory, bola z núdze preložená do starého bývalého mestského domu. Tento podnik - vo viacerých pomenovaniach vyrába z textilných odpadkov rôzne druhy priemyselnej vaty.

Podjavorinské družstvo

Výroba dreveného kuchynského riadu a hospodárskeho náradia má na Starej Turej svoju dávnu históriu. Keď obyvatelia Považia pred Turkami utekajú do lesov a klčovaním týchto sa usadzujú po kopaniciach, vyrúbané drevo ich samo ponúka k výrobe dreveného riadu a náradia. Už pri inventúre v Čachticiach na Čachtickom hrade v roku 1645 sa spomínajú drevené taniere, kahance a iné predmety, vyrobené poddanským ľudom v Starej Turej a v Lubine. No dávno privilégium kráľa Mateja z roku 1467 dávalo Staroturancom možnosť aj dobrého obchodovania s týmito výrobkami po celom Uhorsku. Ich predaj na domácom trhu uľahčovalo aj privilégium Leopolda I. z roku 1669, ktorým dostala Stará Turá právo konať ročné jarmoky a týždenné trhy.

Množstvo obecných lesov dalo podnet k založeniu papierne na Starej Turej, ktorá tu od roku 1769 do 1849 vyrábala dobrý papier a taktiež k vybudovaniu vlastného pivovaru, v ktorom sa v 18. a 19. storočí varí pivo.

V posledných rokoch Rakúsko-Uhorskej monarchie veľkú časť drevárskych výrobkov na týždenných trhoch vykupovali novomestskí židia a až po prvej svetovej vojne začala Amália Polláková vykupovať výrobky vareškárov a predávať tieto vo svojom malom obchode. Jej syn Mikuláš v roku 1938 prevzal spomenutý obchod a začal vyrábať stroje široký sortiment domáceho riadu. Po februári 1948 bol podnik Mikuláša Polláka znárodnený a jeho výrobu prevzalo dňa 2.decembra 1948 založené Podjavorinské drevospracujúce družstvo.

V roku 1949 malo družstvo 65 stálych zamestnancov a vykupovalo výrobky od 170 podomáckych výrobcov zo Starej Turej, Lubiny a Bziniec.

V roku 1949 malo družstvo 65 stálych zamestnancov a vykupovalo výrobky od 170 podomáckych výrobcov zo Starej Turej, Lubiny a Bziniec. Vyrábali sa všetok kuchynský drevený riad, ako dosky na cesto i zeleninu, války na cesto, mútovníky, strúhadlá na kapustu i uhorky, lieviky, varechy, lopatky, točky do sudov, ramienka na šaty, rohože, rôzne násady do nástrojov, sušiče na prádlo, hospodárske náradie, ako hrable, kosiská, kolovrátky, z nábytku skladacie stoly a stoličky, záhradné lehátka, drevené hračky, ako rapkáče, húpacie kone a labute, kolobežky, šachové figúrky a pod. V roku 1955 drevospracujúce družstvo postavilo svoje nové prevádzkové budovy na Husitskej ceste, rozšírilo svoj odbor zámočnícky, výrobu fotochemických článkov a kovových štítkov.

II. 5. 2.svetová vojna

Medzinárodné napätie v Európe vrcholilo v roku 1938. Hitler žiadal pripojiť Sudety k nemeckej ríši. ČSR vyhlasuje mobilizáciu brancov do 40 rokov. Na Starej Turej je ich ubytovaných do 5000. Vyhlásená bola autonómia Slovenska. Hitler obsadil Sudety a Maďari južné Slovensko, došlo k rozpadnutiu republiky.

V októbri 1938 bolo na Starej Turej rozpustené obecné zastupiteľstvo a vymenovaný nový výbor na čele so správcom školy Júliusom Tomkom. Založená bola Hlinkova garda, veliteľom ktorej sa stal Tomka. V decembri okresný úrad menoval Tomku vládnym komisárom obce.

Dňa 3.mája 1939 na spomienkovej slávnosti generála Štefánika rečník spomína prezidenta Masaryka a čs.jednotu, za čo ho prítomné poslucháčstvo odmenilo mimoriadne hlučným potleskom. Na pokyn vládneho komisára Tomku mali četníci zhabať u rečníka osnovu oslavnej reči, na čo dav ľudu hrozivo demonštroval pred bytom vládneho komisára a rozišiel sa až vtedy, keď z Nového Mesta nad Váhom prišla posila četníkov a gardistov.

Z protektorátu húfne utekajú českí vlastenci cez Javorinu, aby v zahraničných armádach bojovali proti Nemcom. Na Starú Turú prichádzali cez kopanice Súš, kde ich preberal tamojší učiteľ Milan Slávik. Odtiaľ, ba aj z Myjavy, sprevádzala ich Božena Vavrovičová alebo jej brat Ambróz a vystrájali ich ďalej na juh.

Do 1.decembra sa malo povinne prihlásiť do HG asi 700 občanov, no prihlásilo sa ich iba 52, ostatní nariadenie nerešpektovali.

V roku 1942 do nemeckých koncentračných táborov odviekli všetky židovské rodiny až na rodinu Dr. Kaisera, lekára.

Koncom roku 1942 sa u nás objavujú sovietski vojaci, utečenci z nemeckých zajateckých táborov, ktorí sa neskoršie stali jadrom partizánskeho hnutia. Početná skupina týchto bola na Miškých Salašoch. Jeden z nich, Boris Šeremetjev, bol v máji 1944 zastrelený na jednej križovatke v Starej Turej a tu aj pochovaný.

Prvú partizánsku skupinu tvorili chlapci zo Starej Turej, Lubiny a Bziniec. Jej veliteľom bol Miloš Uher. Keď 28.augusta 1944 zo skladov novomestskej vojenskej posádky priviezli do Bziniec a na Starú Turú výzbroj pre 400 mužov, Uhrova skupina bola dobre vyzbrojená.

Najbližšia partizánska skupina bola vytvorená na krajnianskych kopaniciach, ktorej velil kpt. ČA V. Medvjedev. Obe skupiny dostali neskoršie spoločné meno Hurban a po príchode pplk. Ilju Dibrova bola Hurbanova skupina zaradená do II.Stalinovej brigády. Keď sa do Čiech dostali správy o vypuknutí Slovenského národného povstania, z Čiech a Moravy utekajúci vlastenci značne posilnili túto brigádu.

Prvý boj s Nemcami viedli partizáni v našom kraji 12.septembra 1944 pri Hrušovom.

Pri sabotážnych akciách poškodili železničnú trať na Poriadí. 14.septembra prišli na Starú Turú Nemci na obrnených autách, po troch dňoch však odišli. No koncom septembra prišlo sem asi 300 esesákov, ktorí sa ubytovali po školských budovách v mestečku.

V noci o 02.h dňa 12.októbra rachot pušiek, guľometov, výbuchy ručných granátov vystrašili obyvateľov, keď čata M.Uhra zaútočila na Nemcov v meštianke, čata Brunovského na katolícku školu a poštu, ruský oddiel na budovu štátnej ľudovej školy. Boj trval až do 04 h. rannej a viedol ho sám veliteľ brigády pplk. Dibrov. Nemci mali veľké straty, na strane partizánov padol Marôňka a dvaja boli ranení. Po boji dal veliteľ rozkaz k presunu na bošácke kopanice. Pri presune bol guľkou nepriateľa usmrtený sám veliteľ Dibrov.

Hneď ráno po odchode partizánov veliteľ nemeckej posádky Glöckner dal vyhlásiť, že zo Starej Turej nikto nesmie odísť, ani sem nikto nesmie prísť. Nemci berú rukojemníkov z radov občanov a držia ich v telocvični meštianky s vyhrážkou, že ich postrieľajú, ak by partizáni znovu prepadli ich posádku. Po 10 dní museli rukojemníci nastupovať podľa domových čísel k tejto záruke. Riaditeľa meštianky Lichardusa s rodinou, ako aj rodinu školníka Mazáka, doviezli na Majavu a zaistili tiež ev.farára Bibzu a učiteľku Lysú. Treba mnoho ďakovať starostovi obce M.Bunovi, že nedošlo k ťažkým represáliám.

A potom 20.októbra došlo nad Bošácou k tuhému boju, v ktorom Nemci utrpeli veľké straty a museli z hôr ustúpiť. Padli tam aj dvaja turanskí partizáni Michal a Ján Vráblik.

25.októbra došlo k ďalšiemu zaisteniu občanov na Starej Turej a k odtransportovaniu osemnástich do Senice. 31.decembra Nemci prepadli partizánsky oddiel Jakubíkov v Nárcí, ale nepochodili.

V novembri a decembri 1944 je na Starej Turej a jej kopaniciach ubytovaných mnoho vojakov Vlasovovej armády. Po potlačení Slovenského národného povstania sa do Starej Turej vrátil učiteľ Ondrej Chorvát a ukrýval sa u svojho švagra Stanislava Hlubockého, kde bol skrytý aj americký letec Kirchhof. Dňa 16.decembra nemecké gestapo obidvoch odvieкло do Nového Mesta, potom do Trenčína, tam ich aj so Stanom Hlubockým popravili a zahrabali do masového hrobu.

V januári 1945 v bojoch s Nemcami bol ťažko ranený Michal Horák zo Starej Turej, ktorý vo februári svojmu zraneniu podľahol.

11.februára na Dúbrave partizáni prepadli nemcov a spôsobili im značné straty. Vtedy sa k partizánom pridala skupina 32 Rusov a Poliakov, ktorí utiekli z nemeckých transportov.

18. februára Nemci vypálili Jána Jansu u Mikulcov, lebo ukrýval u seba Židov.

27.februára zviadli naši partizáni najťažší boj s Nemcami v tomto kraji a to na bzinských kopaniciach v Cetune. Padol tam veliteľ Miloš Uher a Anton Jakubík, mŕtvolu ktorých občania tajne pochovali v lese a po oslobodení ich uložili na večný odpočinok na vrchu Roh.

2.marca Nemci obkolesili Hlavinu a mučením zisťovali, že kto z obyvateľov pomáha partizánom. Zastreli vtedy 65-ročného roľníka Martina Kostelného a jeho syna Pavla, ich dom spálili.

6.marca vypálili v Nárcí šesť domov s hospodárskymi staviskami a v nich upálili za živa 9 ranených partizánov, ktorých našli v blízkom bunkri. Zastreli tiež Michala Medňanského a Michala Otiepku.

Okrem už spomenutých z našich občanov ako partizáni padli v bojoch pri Slačoch Ján Mačica v

septembri 1944 a Ján Nemeč. Ján Klimáček zomrel v koncentráku Mathausen a Michal Sadloň v koncentračnom tábore v Rakúsku.

V zahraničných armádach proti Nemcom bojovali Ambróz Vavrovič, Ján Durec, Michal Pavlovič a Alexander Tomiš. Z odvečených do Nemecka sa po oslobodení vrátili Ivan Hlubocký, Ján Súšarský, Ján Kostelný, Gustáv Košťiaľ a Rudolf Uhlík.

Koncom marca a začiatkom apríla 1945 cez Starú Turú ustupovala porazená nemecká armáda smerom na Myjavu. 7.apríla Nemci za sebou vyhodili do vzduchu železničný viadukt na Papradi. Nemci ešte držali Starú Turú, keď z poverenia predsedu Okresného revolučného výboru som dostal príkaz na zostavenie dočasného národného výboru pre Starú Turú. S dôveryhodnými osobami som sa viackrát radil o zásadách zostavenia a obsadenia tohto výboru.

Raz potom prišla ku mne spojka partizánov Eva Kristínová s odkazom, že sa mám v jej sprievode dostaviť na veliteľstvo partizánov v Podkozinciach. Niesli sme spolu veľký peceň chleba, a takto bez povšimnutia sme prešli popri nemeckej strážnici pri tehelni. Na veliteľstve čakal už Štefan Polák, Ján Polák a Martin Brída. Gustav Gavač nás v izbe pohostil a kázal čakať. Už sa stmievalo, keď poppod oknami prešiel muž širokých ramien, so stiahnutým klobúkom do očí, v sprievode dvoch vyzbrojených vojakov. Muž širokých ramien bez predstavenia sa ma opýtal prísny hlasom, ako zostavujem revolučný národný výbor. Spoznal som tvár tazateľa a odpovedal som: "Pán nadporučík, minulý týždeň som vystavoval pre Vás legitimáciu na meno Michala Krúpu, teda poznáme sa a pokiaľ ide o zostavenie národného výboru po viacerých jednaniach aj s tu prítomnými bolo dohodnuté, aby v 36-člennom výbore bolo 12 miest pre partizánov, 12 pre socialistický blok a 12 pre občiansky blok, a to za účelom stmelenia občianstva k spoločnej práci." Tazateľ bol prekvapený tým, že som ho spoznal a bolo mu treba vysvetliť, že notár Švec, ktorý vystavuje falošné legitimácie pre partizánov, nemôže to robiť v úradných miestnostiach a jeho pisárka Ilušáková preto tieto legitimácie vystavuje v kancelárii Angory, kam vo voľnom čase chodí vypomáhať v účtovníckych prácach. Muž silných ramien bol nadporučík Stanek, ktorý v Novom Meste nad Váhom zastrelil dvoch gestapákov, keď ho prišli zatknúť. Ten deň som sa náhodou dozvedel, že Nemci manželku nadporučíka Staneka transportovali vlakom do tábora, čo som mu oznámil. Nadporučík Stanek so svojimi dvoma sprievodcami sa ponáhlal na Vlárú, s úmyslom oslobodiť manželku. Po vojne, keď ma bol navštíviť, mi povedal, že sa mu tento zámer nezdaril.

Dňa 8.apríla 1945 v dopoludňajších hodinách Červená armáda príchodom z juhozápadnej strany oslobodila Starú Turú, prenasledujúc nepriateľa, však ešte v ten deň odišla smerom na Myjavu. 10.apríla Nemci cez Javorinu podnikli útok na Starú Turú, avšak práve sem došla rumunská armáda ich odrazila. V našom chotári padlo do 50 rumunských vojakov, ktorí sú tu pochovaní.

Ustanovujúca schôdza prvého národného výboru bola hneď po oslobodení dňa 9.apríla 1945 na starom mestskom dome. Utvorené bolo predsedníctvo: Gustav Gavač - predseda, Martin Buno a Štefan Polák - podpredsedovia, Dr. Úradníček - tajomník. Vo výbore boli: Pavel Zeman, Martin Brída, Michal Hučko, Kornel Kršák, Milan Novomestský, Ondrej Lány, Rudolf Malek, Ján Hlubocký, Ján Ličko, Jozef Svinkásek, Ján Polák, Pavel Pekník, Gustav Hlubocký, Ladislav Novomestský, Ondrej Nemeč, Samuel Krúpa, Gustáv Slezák, Viliam Capek, Štefan Ježík, František Bureš, Michal Ťažký, Milan Michalička, Dušan Gavač, Ján Nep. Wallo (posledný sa vzhľadom na vysoký vek funkcie vzdal). Osem miest zostalo rezervovaných pre členov z kopaníc.

Národný výbor prevzal na seba právomoc obecného zastupiteľstva a na svojej prvej schôdke poveril žandárskeho veliteľa Rudolfa Petroviča, aby zostavil národnú stráž a ňou zaistil verejný poriadok. Prerokoval tiež otázku pochovávaní padlých pri oslobodení obce. Zistilo sa, že po prechode frontu je pre verejné zásobovanie k dispozícii 14 hl petroleja, múky na dva týždne, 2

vagóny pšenice, dva vagóny cukru a 164 q soli.

Stroje v továrni boli síce rozmontované, ale Nemci iž nemali čas ich odviezť. Uzavreté bolo vyrúbiť národnú daň na občanov, zoznam ktorých bude zostavený, aby tak obec mala k dispozícii finančné prostriedky pre mimoriadne úlohy.

V apríli a máji zasadalo predsedníctvo národného výboru denne a bez prestania, lebo to pomery tak vyžadovali. Bolo treba zásobovať sovietsku a rumunskú armádu, pomáhať pri obnove zničeného železničného viaduktu na Papradi, starať sa o jarné osivo, postarať sa o vojnových poškodencov a pod. Pošta a železnica neboli v prevádzke, v továrni sa nepracovalo, v školách sa nevyučovalo.

Na zasadnutí výboru dňa 22.apríla bola podaná správa, že sa na národnej dani dotiaľ platilo Kčs 130 000,-, z čoho bola poukázaná podpora občanom, ktorým Nemci vypálili domy a hospodárske budovy a to po Kčs 5000,- Kataríne Kostelnej, Jánovi Škriečkovi, Kataríne Roháčkovej, Zuzane Jansovej, Petrovi Kršákovi, Kataríne Benovej a Anne Jansovej, po Kčs 2000,- Jánovi Ježíkovi a Michalovi Stachovi za spálené stodoly, Ľudmile Bielčíkovej a Eve Borsukovej náhrada za chovanie partizánov, Michalovi Medňanskému a Antonovi Mešťiankovi podpora za synov, ktorých im zastrelili. Pokiaľ išlo o verejné zásobovanie, notár Švec referuje, že situácia je ťažšia preto, lebo 8 dní táborili dve rumunské divízie, ktoré značnú časť zásob spotrebovali.

9.mája 1945 sa druhá svetová vojna, úplnou porážkou Hitlera, skončila.

22.mája sa začalo na školách vyučovať.

2.septembra bol na Javorine celoštátny zjazd, ktorý navštívilo asi 25 tisíc ľudí zo Slovenska i Moravy.

28.októbra 1945 boli dokončené opravy na železnici a otvorená doprava na trati Myjava - Nové Mesto nad Váhom. Obec Stará Turá bola vyznamenaná.

Život na Starej Turej sa po vojne rýchlo konsolidoval. No druhá svetová vojna a politické pomery, ktoré boli jej dôsledkom, znamenali úplny zlom v živote národov strednej Európy. Podmienky tohto zlomu dozreli v polovici dvadsiateho storočia, no urýchlili ho aj dôsledky vojny.

Prílohy k II. časti kroniky

Výpisy zo zápisnice výboru obce z rokov 1873 - 1917

Výpisy zo zápisnice výboru obce z rokov 1918 - 1936

Slovenské pohľady, ročník XXVI - pesničky zo Starej Turej

Ďakovný list D. Licharda obci Starej Turej z roku 1869

Slovenské noviny 1859 - Staroturanská voda liečivá

Výpisy zo zápisnice výboru obce z rokov 1873 - 1917

16.12.1873

Bolo uzavreté zakúpiť do inventára regálu:

- 10 veľkých sudov 12 okovových

- 24 súdkov po 1 okove
- 50 súdkov po 1 fertáli
- 1 polfertálovú nádobu
- 1 štvrtfertálovú nádobu

Manipulovať sa bude v regáli: pálenka, borovička, slivovica - ako liehoviny.

Počet šenkov sa určuje na 24, a to: na Pažiti 1, v Hoštákoch 1, v Kapitulskej ulici 1, od Stavu po dolný šenk 1, v mestskej búde 1, na Hornom konci 2, V Drgoných Doline 1, u Klimáčkov 1, u Koščálov 1, na Rádk 1, u Mikulcov 1, na Jazvinách 1, v Hlavine 1, na hornej Topoleckej 2, na Lazoch 1, v prostrednom Súši 1, na dolnom Súši 1.

Šenkárom výčapné povolenie dáva obec, taktiež pre pivné šenky. Dovezené pivo treba ihneď ohlásiť richtárovi a taxu od neho zaplatiť prv než bude pivo z voza zložené. Od vína sa obci platí taxa, akonáhle sa sud načapuje.

31.12.1873

Šenkársky štatút

1. Obec mestečka Starej Turej súc plným majiteľom regalií od 4.9.1773 na základe kontraktu uzavretého s bývalým zemským panstvom a za takého sa aj doteraz pokladá a pokiaľ zákony neustanovia inak, od svojich práv neodstupuje a neodstúpi.
2. Na základe tohoto práva si vyhradzuje sama určovať počet šenkov v obci a právo udeľovať šenkovanie osobám, ktoré sama v tom smere za vhodné uzná.
3. Obec, poľažne zastupiteľstvo mestečka Starej Turej bude tak, ako to od uzavretia večitého kontraktu aj doteraz vykonávala, právo šenkovania dávať jedine občanom staroturanským, ktorí sami, alebo ich predkovia, si získali zásluhy voči obci.
4. Pri udeľovaní práva k šenkovaniu sa musí dbať na to, aby osoby, ktoré sa o takéto právo uchádzajú, boli mravne zachovalé a preukázali sa spôsobilosťou šenkárskou.
5. Šenkári, ktorým raz bolo udelené právo šenkovania, podržia si toto právo tak dlho, pokiaľ sa nedopustili takého priestupku, na základe ktorého im toto právo môže byť odňaté.
6. Nakoľko nadmerné množstvo šenkov a ľudia za šenkárov nesúci, o dobro obce a človečenstva sa nestarajúci, býva príčinou smutných následkov, musí zastupiteľstvo obce dbať o obmedzenie počtu šenkov.
7. Žiaden šenkár nesmie cezpoľných ľudí, ktorí sa nevedia legitimovať, vo svojej hospode prichylovať, zakázané hry v kartách trpieť, od mládeže a sluhov kradené veci odkupovať, alebo im za ne nápoje dávať, týchto po zakázanej hodine v krčme trpieť alebo im nápoje na úver dávať.
8. Hudobníci smú v krčme účinkovať iba po predchádzajúcom k tomu povolení zo strany predstavenstva obce. Krčmár nesmie v hostinci trpieť krik, bitky, lebo za tie on zodpovedá.
9. Čas, v ktorom sa povoľuje mládeži a sluhom zdržovať sa v krčme, určuje sa v lete do šiestej hodiny popoludňajšej, v zime do štyroch hodín.
10. Víno a pivo k šenkovaniu si môžu hostinskí kdekoľvek nakupovať, liehové nápoje však jedine z obecného skladu. Takto kúpené liehové nápoje musia predávať bez falšovania. Ak by liehové nápoje inde kúpili, alebo tie falšovali, stratia navždy právo šenkovania; takéto liehoviny im budú konfiškované v prospech chudobných obce.
11. Šenkári sú povinní do pokladnice obce platiť tieto taxy: od 1 okovy vína taxa 1,50 zl. a akcia 50 grajciarov od 1 okovy piva 1 zl. pálenku smú predávať o 2 grajciare drahšie na holbe než koľko za ňu zaplatili, slivovicu a borovičku o 4 gr. na holbe drahšie.

12. Dovezené víno a pivo musia šenkári hneď hlásiť. V prípade zatajenia musia zaplatiť pokutu rovnajúcu sa päťnásobku taxi. Kto prestupníka obci oznámi, dostane polovicu takejto pokuty ako odmenu.
13. Likéry, rum a tomu podobné iné nápoje, kupované v zatvorených fľaškách, smú byť šenkované iba v kalíškoch.

17.2.1873

Výbor obce vydal poľovný štatút, podľa ktorého v chotári obce smie poľovať iba ten, kto od predstavenstva obdrží poľovnícku kartu. Poľovník so psom poľujúci platí taxu 5 zl., bez psa 3 zl.

13.5.1873

Boli určené ceny výrobkov obecnej tehelne:

- 1000 škridiel 9,50 zl.
- 1000 tehiel 8,50 zl.
- 1 korýtko 0,04 zl.

5.9.1873

Licitačné podmienky na prenájom regálneho práva výčapu liehovín, na čas 1874, 1875, 1876 - výkričná cena 2.000 zl., na výčap piva cena 500 zl., pričom kostolnú várku, patriacu rk. kostolu podľa can. Vizitácie v 119 zl., farárovi patriacu dávku pol okova piva od každej várky pripadajúcu, t.j. 72,80 zl., kostolnému inšpektorovi jeden okov, t.j. 5,20 zl. a kostolníkom cirkve patriace kvasnice, dva okovy piva a mlato oceňuje na 36,30 zl., ktoré zaplatí obec.

Mestský hostinec, výkričná cena 100 zl. (na tri roky)

Dolný šenk -"- 30 zl.

Mestská jatka - horná a dolná po 70 zl.

Jarmočné a trhové dôchodky 200 zl.

14.12.1874

Na zvýšenie počtu učiteľských síl a potrieb školských, obec berie do svojho rozpočtu:

- príspevok na rk. školu 1.950 zl.
- príspevok na ev. školy 1.950 zl.
- príspevok na izr. školu 100 zl.
- židovská škola okrem toho bude dostávať ročne 2 siahly dreva na okurovanie, keďže ostatné školy také drevo už dostávajú.

7.10.1875

Bolo uzavreté, aby sa kvôli vykurovaniu zmenšila miestnosť obecného áreštu postavením murovanej priečky a vytvorením tak 2-3 miestností.

31.10.1876

Doterajší lekár Karel John je určený za obvodného lekára pre Starú Turú, Lubinu, Bzince a Hrušové.

30.11.1877

Na zamedzenie nočných výčinov výbor nariaďuje, aby nočné stráže vždy v dostatočnom počte zo spoľahlivých mužov boli zostavené a tie obecnými sluhami boli kontrolované. Tých, ktorí rôznice a nepokoje tropia, treba ihneď odvieť do áreštu. Stráž musí na druhý deň ohlásiť meno výtržníka richtárovi. Takýto priestupník musí za áreštovanie zaplatiť 50 grajciarov. Pána slúžneho treba požiadať, aby svojich pandúrov častejšie sem na patrolu posielal.

13.12.1878

Vzhľadom na veľkosť agendy sa notárovi povoľuje pisár s ročným platom 300 zl. z pokladnice obecnej.

Notárovi sa ukladá, aby maďarsky znejúce prípisy pre výbor preložil do slovenčiny, lebo väčšina výborníkov nevie po maďarsky.

13.9.1880

Na úpravu a údržbu obecných ciest pre r. 1881 preliminár počíta s potrebou: 3363 peších ručných dní, 349 zápražných dní.

17.9.1880

Poveruje sa richtár, aby súdne zakročil proti mýtnikovi v Novom Meste n/váhom, lebo ten od staroturanských občanov požaduje mýto, ač práve tí sú od platenia mýtného oslobodení.

20.10.1880

Jakub Komárek, hajtman, je vekom zošlý a ku plneniu ťažších služieb nie je už spôsobilý, vzhľadom však na to, že on za obec ako vojak slúžil, z vojenčiny domov prišiel a 40 rokov obci nepretržite služby verne koná, sa z uznalosti aj naďalej v službe ponecháva ku konaniu ľahších a jeho veku primeraných prác a práve preto sa piaty hajtman prijať nariaďuje.

25.4.1883

Taxa za prijatie do zväzku obce (za domovské právo) sa určuje v 100 zlatých, nakoľko Stará Turá všetky na ňu pripadajúce ťarchy z vlastnej pokladnice platí bez vyrúbenia daňových prirážok, každý občan dostáva drevo a stavebný materiál za polovičnú cenu, v prípade požiaru zdarma a obec prispieva na miestne školy.

24.10.1884

Predstavenstvo má dozerať na čistotu v obci aj vo dvoroch občanov.

8.8.1887

Výbor povoľuje 50 zl. na útraty privítania kráľa v Nitre, ale dvoch zástupcov v turanskom kroji tam nevysiela, lebo starodávneho kroja tu už niet a také šaty by sa museli dať ušiť na obecné útraty.

18.10.1887

Každý, kto na trh dovezie aspoň mericu zbožia, je povinný to na mestskej váhe odvážiť a vážny lístok u seba držať.

31.7.1888

S kominárskym majstrom Jánom Miffekom bolo dojednané, že asi 560 komínov v obci bude vymetať za 280 zl. ročne.

28.6.1889

Jedna veľká miestnosť na mestskom dome sa dáva k dispozícii pre Pomocnú pokladnicu.

15.2.1890

Od 1.1.1890 bude aj evanjelická cirkev dostávať z pokladnice obce 233 zl. a 30 gr. ročne tak, ako to doteraz dostávala katolícka cirkev z regálnych práv, "ponevác právo regálu štát odmenil", t.j. vykúpil.

8.7.1890

Dáva sa obecný pozemok na židovský cintorín.

27.9.1890

Cez obec tečie potok "Turanka".

22.6.1891

Zakúpenie hasičskej striekačky za 500 zl.

5.3.1892

Hladujúcim na Orave sa posielala podpora 200 zl. z obecnej pokladnice.

18.4.1893

Obec žiada priemyslovú školu v obore: hračkárstvo, košíkárstvo, učiteľská sila nech ovláda slovenský jazyk, chudobní žiaci majú byť vyučovaní bezplatne. Obec dá 1 dielňu, pre učiteľa na bytné 60 zl. ročne, 2 siahly dreva a pre školu 2 siahly dreva s dovozom.

10.3.1893

Obecný výbor za prítomnosti kráľovského škôldozorca žiada o postavenie priemyslovej školy na Starej Turej a ponúka materiálny príspevok na školu. Potom sa protokoluje, že chodí do rk. školy v mestečku 184 žiakov, kde sú 3 učitelia

do evanj. školy -"-163 -"-2 -"-
u Búzikov rk.škola má 67 - "--1 -"-
na Papradi ev. škola má 191 -"-2 -"-
na Dúbrave -"-146 -"-2 -"-
št.škola v mestečku má 36 -"-1 -"-

25.7. 1893

Je rozhodnuté postaviť nový obecný bitúnok.

15.2.1895

Na stavbu židovskej školy obec daruje 30.000 tehál, 10.000 škridiel.

26.10.1895

Obecný výbor protokolárne vyslovuje svoje zazlenie predstavenstvu a úradným merítkam za to, že k vedeniu štátnych matrík potrebné tlačivá nezaopatril dvojjazyčné maďarsko-slovenské. Ďalej výbor žiada, aby vedením matrík bol poverený dakto iný a nie obecný notár, ktorý napriek tomu, že obec už dvoch pisárov platí, nie je v stave veľkú agendu vyše 6.000 duší počítajúcej obce zvládnuť.

9.5.1896

V sobotu večer o 8.hod. na oslavy millénia (1000 rokov Uhorska) vystrelili zo 6 mažiarov a bol fakľový sprievod občanov na námestí, kde k zhromaždeným má povedať stručnú reč notár. Bolo ďalej uzavreté, že hajtmani dostanú na leto blúzu a nohavice, na zimu bekeč a nohavice, ďalej čáko, šabl'u a tiež pár čižiem ročne.

20.5.1896

Smútočné zasadnutie výboru obce pri smrti Jozefa Valoviča, ktorý nepretržite počas 28 rokov zastával richtársky úrad. Jeho pohreb bude zariadený na útraty obce vo výške 100 zl. a bude mu postavený pomník za 150 zl.

6.7.1897

Bola prevedená voľba nového richtára. Zo 669 platných hlasov dostal Jozef Hlubocký 469, Ondrej Meštánek 200 hlasov.

30.3.1897

Obecná ľadovňa v Čvirikých uličke (terajšia Sasinkova) sa dáva do árendy, na jeseň sa započne budovať nová ľadovňa pri regáli (bola zborená 1945). Magazín pri bitúnku sa upraví na chudobinec.

20.4.1897

Plat oboch pisárov bol upravený na 300 zl. ročne.

21.5.1897

Okresný hlavný slúžny prípisom č. 2525/97 vyzval obec na zmenu jej mena na "Ó Turá". Obecný výbor odoprel meno obce pozmeniť a trvá na doterajšom mene Stará Turá.

24.8.1897

Po ťažkom zápase richtára bola presadená stavba cesty z mestečka do Topoleckej popri starom potoku (odpor kládli majitelia pobrežných pozemkov. Dotiaľ sa do topoleckej chodilo len po potoku - vozmo, peši chodníkom popri potoku).

29.12.1897

Za jarmočné miesto pre ošípané sa určuje obecný pozemok vedľa hostinca Petra Jurkoviča po stromkovú škôlku.

1.7.1898

Výbor odopiera prispieť k výdavkom spojeným s prestavbou a opravou budovy pre štátnu školu s odôvodnením, že v obci je dostatočný a zákonom požadovaný počet cirkevných škôl a štátnu školu navštevujú poväčšine deti zo susedných obcí, s malou výnimkou miestnych detí.

Tu je vhodné citovať zápis zo školskej kroniky, ktorý poznačil býv. učiteľ Chorvát takto: "Štátna ľudová škola bola na Starej Turej založená v r. 1885 (správne 1883), aby toto panslavizmom nakazené okolie priúčala pravému vlastenectvu a aby sa maďarská štátna idea pomadžarčiť celé Uhorsko, uplatnila aj v našom okolí. Predtým jestvovala na Starej Turej okrem evanjelickýj a katolíckych škôl aj židovská škola, ktorej žiaci však prešli do štátnej školy a tvorili aj potom jej hlavný kontingent (taktiež z Lubiny a Vaďoviec). Učiteľ Vanyo a jeho odchovanci boli čulými strážcami vlasti voči staroturanským panslávom.

26.8.1898

V Lubine vyhorelo 130 domov, na podporu vyhorelcov Stará Turá dáva 10.000 tehál.

7.3.1899

Napriek prípisu hlavného slúžneho č. 1890/99 obec odmieta na seba vziať povinnosť udržiavať budovu štátnej školy, prispieť materiálom na jej dostavbu dôvodiac, že obec zriadenie štátnej školy nikdy nežiadala a má dostatok cirkevných škôl.

1.9.1899

Bolo uzavreté, že 12 otvorených studní po obci bude prerobených na pumpové.

16.9.1899

Obecné cesty sa musia budovať v šírke 6 m, budú štrkované z obecnej štrkovky, po oboch stranách musia mať priekopy aspoň 50 cm široké, za ktorými musia majitelia pozemkov pozdĺž cesty vysadiť stromky.

26.10.1900

Na vybudovanie železnice Nové Mesto nad Váhom - Myjava prispeje Stará Turá sumou 60.000 korún.

7.10.1901

Pre stavbu ev.ľudovej školy v Drgoných Doline dáva obec zo svojich lúk stavebný pozemok 600 siah.

Pre stavbu kat.ľudovej školy u Búzikov dáva obec zo svojej lúky stavebný pozemok 600 siah.
Od 30.5.1902 zápisnice píše notár Szittyai.

23.7.1903

Magazín daný do árendy pre sklad zbožia Jurajovi Košťiaľovi za 50 korún ročne.

4.11.1903

Je odhalsovaný náklad na prestavbu tehelne podľa plánu Ladislava Mesenského vo výške

korún 16.704, ktorý na zasadnutí dňa 11.6.1904 bol zvýšený na korún 58.701,73.

30.9.1903

Pri prerokovaní rozpočtu na r. 1904 Ľudovít Čulík ako správca Úverného spolku na Starej Turej, pri položke príjmy z nájmov nadhodil, že Pomocná pokladnica za používanie veľkej miestnosti v mestskom dome platí ročne iba 200 korún nájomného, voči čomu Úverný spolok ponúka za tú istú miestnosť platiť ročne 400 korún. Prerokovanie tejto ponuky bolo odložené na najbližšie zasadnutie obecného výboru.

4.11.1903

Pri rokovaní o spomenutom bode sa k slovu prihlásil najprv Rudolf Lang ako správca Pomocnej pokladnice a uviedol, že tá bola založená v roku 1870 na zamedzenie veľkej úžery pri úveroch a obec až do roku 1889 dala bezplatne predmetnú miestnosť Pomocnej pokladnici k používaniu. Až od roku 1889 za užívanie tejto miestnosti s kurivom a svetlom platí Pokladnica obci ročne 200 korún. Keďže Pokladnica aj teraz slúži k dobru obyvateľstva, žiada návrh Ľudovíta Čulíka zamietnuť.

Na to odpovedá Čulík toto: "Pomocná pokladnica bola založená z dôvodov udaných predrečníkom, ale už sa preinakšila na Óturaiönsegélyzö egylet a nedrží viacej na zreteli záujem ľudí, ale iba jednotlivcov. Tak keď bola tam voľba kontrolóra, nezvolilli toho, koho chcel ľud, t.j. Martina Červeňanského. Úverný spolok je tiež činný pre dobro ľudu. Doteraz som nepodával návrh, aby veľká miestnosť na mestskom dome bola prenajatá Úvernému spolku, ale bol som udaný, že som búril proti Maďarom a bol som odsúdený preto, že tunajší notár bol ako svedok predvolaný a svedčil u súdu, hoci je tu iba krátky čas. Pomyslel som si vtedy, čo môže tento vo veci svedčiť, ale vyšlo šidlo z vreca! Osvedčil, že je v Ó-Ture nová banka, v ktorej sa každý večer vydržiavajú panslávske zhromaždenia. Keď je už notár taký strážca hazafírstva, aby nemal príležitosť svedčiť takéto nepravdy a na ne aj prisahať, aby nás mohol ľahšie kontrolovať, urobil som ponuku na prenajatie veľkej izby pre Úverný spolok. (Spomínaná veľká izba bola v susedstve notárskeho bytu).

14.11.1903

Jarmočné právo bolo dané do árendy. Pritom sa ustanovuje, že jarmočnú taxu možno vyberať len od cudzích občanov a tých obyvateľov Starej Turej, ktorí tu nemajú právo príslušnosti v týchto výškach:

- krytý šiator dlhý 5 metrov 40 hal.
- krytý šiator dlhý nad 5 metrov 80 hal.
- bez šiatra, na stole 20 hal.
- na zemi položený tovar 10 hal.
- tovar na dvojspražnom voze 20 hal.
- tovar na jednospražnom voze 10 hal.
- hlinený a plechový riad 20 hal.
- debnári a sitári 10 hal.
- zbožie od 1 merice 4 hal.
- od hovädzej lichvy 10 hal.
- teľa alebo žriebä 6 hal.
- veľká ošípaná 8 hal.
- malá ošípaná 4 hal.
- hydina za 5 kusov 4 hal.
- masť, maslo, vajcia od koša 4 hal.

27.7.1904

Obec požičia fošne k stavbe synagógy. 9.12.1904 pre stavbu synagógy obec dáva 6 dubov, 2300 tehál a 500 kusov škridle.

7.7.1905

Uzavretie č. 30. Vyzývame richtára, aby jeho byt označujúcu tabuľu, ktorá uráža vlastenecké city - pretože úradná reč nie je na nej zastúpená - hneď odstránil a do 48 hodín sa postaral o to, aby terajším požiadavkám zodpovedajúca tabuľa bola uňho vyložená.

17.4.1906

Pre komisiu, ktorá zostavuje novú pozemkovú knihu sa prenajíma byt u Michala Slezáčka, pozostávajúci zo 4 izieb, 2 komôr a záhrady za ročný nájom 400 korún. Doterajšia pozemková kniha bola zakladaná v roku 1885.

25.7.1906

Na výzvu č. 3306/906 slúžnovského úradu hlásia sa úradné názvy našich kopaníc: Drgonová Dolina, Černochoh Vrch, Sadloňová, U Bielčikov, U Nemcov, U Otiepkov, Blanárech Vrch, Papraď, U Mikulcov, U Klimáčkov, Hlavina, U Gavačov, Brezovka, Hrachoviská, Topolecká, Súš, Trávniky, U Samkov, Dúbrava, U Búzikov, Lazy, Gašová, Jazviny, Pod Lipovcom, Salaš u Bielčikov, U Čiernych, U Kalúsov, U Košťiaľov, U Vankov.

4.12.1906

Za prijatie do zväzku obce určená je domestika takto:

- Pavel Hutyra 100 korún
- Štefan Malek 160 - "-
- Pavel Juráš1 40 -"-
- Juraj Šulovský 100 -"-
- Štefan Šulovský 100 -"-

15.5.1907

Návrh, aby poštový voz denne 2x chodil do Nového Mesta nad Váhom bol zdôvodnený takto: Stará Turá má 6.100 obyvateľov, sem sa vozí pošta aj pre Kostolné-Vaďovce, 3.500 duší, Lubinu a Bzince, 5.500 duší. Poštový voz odchádza z Turej o 6.hod. a vracia sa o 16.hod.

26.7.1907

Výbor je jednomyselne za stavbu železnice s tým, že obec upíše účastiny za 200.000 korún pre spoločnosť, ktorá bude stavbu prevádzať. Platba sa prevedie prevodom regálnej štátnej dlžobnej obligácie vo výške 182.300 korún a štátnym dlžobným úpisom 23.100 korún. Požaduje sa, aby stanica bola čo najbližšie obce, podľa možnosti v Kujanovci.

14.10.1908

Obec podáva prihlášku na zavedenie telefónu do obce.

2.12.1908

Nový štatút obce:

§ 1. Stará Turá sa podľa zák.čl.XVIII/74 zriaďuje ako veľká obec s tým, že svoje autonómne práva v zmysle zák.čl.XXII/886 bude vybavovať podľa predpisov stoličných stanov.

§ 2. K obci patria tieto kopanice (ako u 25.7.1906).

§ 4. Obecný výbor pozostáva: z 20 riadnych členov virilistov
5 náhradných--
20 riadnych, volených výborníkov
5 náhradných --"

§ 5. Predstavenstvo obce: - richtár
- podrichtár
- 12 prísazných
- kasír
- kontrolór
- lekár
- notár

§ 6. Hospodárske záležitosti vybavuje richtár, ktorému patria tiež veci policajné. Úraduje na mestskom dome každý utorok, štvrtok a v nedeľu dopoludnia.

§ 12. Plat richtára: v hotovosti ročne 500 korún
paušál diurní 100 --"

§ 13. Plat notára:- v hotovosti 1.260 korún
- paušál diurní a záprahov 300 korún
- kancelársky paušál 200 korún
- paušál na svetlo 60 korún
- paušál na kurivo 200 korún
- 8 siah dreva na byt
- paušál za 30 q sena 60 korún
- byt 4-izbový s príslušenstvom
- roľa parc.č.5081 štvor.siah 210
- poplatky z pasov
- taxy za matričné listy.

§ 14. Plat obecného sirotného, obec prispieva 212,80 kor.

§ 15. Lekár dostane 4 siah dreva do domu.

§ 16. Plat ostatných: - podrichtár 50 korún
- kasír 660 --"
- kontrolór 630 --"

§ 17. Pomocníci a manipulanti:

- 2 manipulanti v magazíne á kor. 400
- diplomovaný lesník. 1100, byt v jágerni so záhradou a roľou, 6 siah dreva
- 1 podnotár s platom 1.000 korún
- 1 pisár 600 --"
- 4 pôrodné baby po kor. 240 a po 2 siah dreva s dovozom patria im taxy á kor. 4 za pôrodnú asistenciu

§ 18. Obhliadač mŕtvol (lekár) paušál kor. 100 štvrťročne.

§ 20. Služobný personál (obecní sluhovia)

- 2 pomocníci po 360 korún
- 3 hajtmani po 375 korún, rovnošata, obuv a po 1 siahe dreva
- 8 desiatnikov po kopaniciach á kor. 20
- 2 hlásnici po 120 korún
- 6 poľných hájnikov po 100 -"-
- 5 poľsní sluhovia po 240 -"-
- 2 zažíhači lúč po 70 -"-
- 1 sluha v regáli 240 -"-
- 2 za naťahovanie hodín po 100 -"-
- 1 ošetrovateľ býkov 432 -"- + 36 korún na svetlo a siaha dreva

§ 22. Kominársky majster podľa dohodnutého paušálu.

§ 23. Radní páni bezplatne, pri vyslaní mimo obce denne 2 koruny.

§ 26. Poverený dozorom nad cestami 100 korún.

V roku 1908 sa zakladá nová pozemková kniha.

23.2.1909

Notár hlási kolíkovanie trasy železničnej trate. Obec žiada stanicu nablízku obce a na Papradi zastávku.

9.3.1909

Obec opravuje studne verejné: v obci 14, na Papradi 3, Pod Lipovcom 2 a školské studne u Búzikov a na Dúbrave.

23.4.1909

Bolo uznesené zbúrať obecné jatky v roku 1910.

8.2.1911

Obec dáva opraviť hodiny na veži.

9.5.1911

Vianočné stromky budú mať cenu: malý 20 hal., väčší 40 hal.

9.6. 1911

Obec dáva Modrému krížu na stavbu nemocnice 20.000 tehál.

14.7.1911

Na Párovciach bude postavený kamenný most.

22.9.1911

Výbor odhlasoval zakúpenie písacieho stroja.

6.10.1911

Domovskú príslušnosť Júliusovi Töttössymu nepriznávame, býva vyše 20 rokov v Bratislave ako zamestnanec mesta, bol notárom v Kútoch, tu dane neplatil.

31.10.1911

Lesnému Lackovičovi sa dávajú do úžitku 2 lúky zdarma, dostane 6 siah dreva s dovozom, pobočné dôchodky do 600 korún.

17.4.1912

Stavba bytu pre lekára podľa ofery bude stáť 22.400 korún. Žiada sa zriadenie zverolekárskeho obvodu so sídlom Stará Turá pre Lubinu, Vaďovce, Kostolné, Hrušové.

29.11.1912

Notár referuje, že obec na humánne ciele vydáva ročne 4.000 korún.

25.4.1913

Zriaďuje sa druhá podnotárska stanica s platom 1.000 korún a bytné 200 korún .

11.6.1913

Obec dáva zadebniť okno na starej veži, aby tam deti nemali prístup.

17.12.1913

Na nebezpečných miestach cesty vedúcej do tehelne sa urobí zábradlie.

17.4.1914

Stará Turá prispeje k výstavbe železnice idúcej z Nového Mesta nad Váhom cez Bzince, Lubinu, Starú Turú na Myjavu sumou 200.000 korún po 1/3 a to 1. keď sa započne s prácami v chotári Stará Turá, 2. keď sa budú klásť koľajnice, 3. pri zahájení prevádzky alebo po dobu 50 rokov á 12.000 korún.

28.4.1915

Na vojnový zber materiálu sa odovzdajú 2 nepoužívané striekačky.

19.5.1915

Povozy pre Dr. Slabeja z Myjavy bude platiť obec 2x týždenne.

21.8.1915

Žiada sa prídelať 923 q zbožia na múku, tiež vyreklamovať Dr. Kaisera.

7.12.1915

Na vojnovú pôžičku upisuje obec 2.150 korún, tretia pôžička.

2.5.1912

Na IV. vojnovú pôžičku sa upisuje 50.000 korún, z toho v hotovosti 6.700 korún.

24.10.1916

Odhlasovaný je 25% drahotný prídavok k platu všetkých zamestnancov obce.

5.12.1916

Na V. vojnovú pôžičku upísané 100.000 korún.

7.9.1917

Drahotný prídavok na r. 1917 sa zvyšuje na 50% z platov.

Prelimináre obce

	1874	1899	1904	1908
Príjem	21.625 f. 60 x.	102.954,51 kor.	127.844,33	147.782,92
Výdavok	14.318 f. 30 x.	102.684,91 "-	127.828,86	145.769,63
	1914	1915	1918	
Príjem	138.814,81	151.851,41	115.691,82	
Výdavok	135.193,31	139.622,97	102.259,28	

Výpisy zo zápisnice výboru obce z rokov 1918 - 1936

Ján Drobný, ev. farár, otvoril novú Knihu zápisov s týmto textom: "Ohromná svetová borba končí. Tróny sa klátia, štáty padajú. Monarchia Rakúsko-Uhorská, ktorá bola prvá válku vypovedala, klesá pod ťarchou válečných bremien a vnútorne spráchnivelá rozpadá sa. Dualizmus, ktorý vyše 50 rokov šliapal po slavianskych národoch monarchie, v kritickej tejto chvíli nevydržal próbu a padol. Národ český, stojací od počiatku vojny v opozícii proti válčeniu, vydal ešte 30.mája mr. proklamáciu, že chce byť samostatným a privteliť si aj slovenskú vetev, dosiahol so svojimi tak tuzemskými, tak aj zahraničnými zástupcami u vlád Dohody, že bol uznaný za válčiacu moc proti Rakúsko-Uhorsku a Dohoda, stanúc si na samourčovacie právo národov, hlásené americkým prezidentom Wilsonom, pririekla mu právo utvoriť samostatný štát Československý. Táto okolnosť, ako aj to, že Juhoslovania požiadali to isté pre seba a Poliáci, vo všetkých troch ríšach žijúci, tiež sa spojili v jednotný štát, zavdalo monarchii smrteľnú ranu. Maďarskí politikovia, chciac zachrániť, čo sa dá, vyhlásili najprv neodvislosť Uhorska od Rakúska, no bolo už neskoro, vypukla revolúcia a novoutvorená Národná rada prevzala vládu a vymenovala ministerstvo pod predsedníctvom grófa Michala Károlyiho. Aj v Čechách utvoril sa Národný Výbor, prevzal vládu a vyhlásil utvorenie sa Československého štátu dňa 28.októbra. O dva dni na to, zišli sa aj zástupcovia slovenského národa v Turč.Sv.Martine a vyniesli deklaráciu, podľa ktorej slovenský národ sám privlastňuje si právo určiť si budúcnosť. Udalosti rýchlym tempom stíhali jedna druhú, takže 1.novembra prebudilli sme sa ako slobodný slovenský národ, pozbavený všetkých pút a jarma, tlačivšieho nás po tisíc liet. Vzdávame chválu nášmu veľkému Bohu, ktorý to všetko riadil a prosíme Ho, aby On sám ráčil

vziať do Svojich rúk ďalšie osudy nášho národa a spravovať našich vodcov Svojím duchom!"

3.11.1918

Zriaďujúce valné zhromaždenie miestneho výboru Slovenskej národnej rady.

Drobný: dňa 30.októbra utvorila sa v Turč.Sv.Martine Slovenská národná rada, ktorá prevzala správu novoutvoreného Slovenského štátu, ktorý bude tvoriť časť štátu Česko-slovenského. Následkom toho odporúča prítomným, aby zo svojho streda zvolili miestny výbor za účelom dočasného spravovania obecných záležitostí, ktorý by vstúpil do spojenia s Národnou radou.

9.11.1918

Za richtára bol zvolený Michal Žemla, za podrichtára Martin Červeňanský.

20.11.1918

Utvorila sa národná stráž zo spoľahlivých a domov prišlých vojakov vzhľadom na rozrastajúce sa nepokoje a neistotu v krajine.

29.11.1918

Na vyzvanie slovenskej vlády verbujú dobrovoľníkov do Gardy slovenskej slobody.

4.12.1918

Obec dá povozy, ktoré dobrovoľníkov odchodiacich do Uh. Hradišťa, odvezú na stanicu do Nového Mesta nad Váhom.

Zbierka "Národ sebe" vyniesla 4.930 korún.

28.12.1918

Za notára zvolený bol ev.kaplán Juraj Roháček. Žiada sa o opravu telegrafu, ktorý je poškodený. Má byť podaná žiadosť o postavenie železnice Nové Mesto nad Váhom - Veselí n/Moravou. Udeľuje sa čestné občianstvo Dr. Okánikovi a Kornelovi Stodolovi.

3.1.1919

Deputácia obce idúca vo veci železnice do Žiliny má tam žiadať aj priemyslovú školu pre Starú Turú.

6.6.1919

Prijíma sa návrh J.Drobného na zriadenie rezbárskej školy.

27.6.1919

Za richtára zvolený Tomáš Roháček, za podrichtára Peter Sedlák.

20.9.1919

Školský inšpektor Bulovský oznamuje, že štát je ochotný na Starej Turej povoliť meštiansku školu v budove doterajšej štátnej školy.

7.11.1919

Ministerstvo školstva povoľuje zriadenie rezbárskej školy na Starej Turej a obecný výbor vyslovuje vďaka farárovi Drobnému za vymoženie tejto školy.

22.11.1919

Výbor žiada zriadenie štátnej autotrati Stará Turá - Nové Mesto nad Váhom.

23.1.1920

Výbor je proti tomu, aby Stará Turá patrila pod okresný súd na Myjave a trvá na Novom Meste nad Váhom a sédrii v Trenčíne.

Budova regálu sa prenecháva Telocvičnej jednote Sokol.

26.1.1920

Správca rezbárskej školy referuje o tom, že škola má nateraz 30 žiakov v obore stolárskom a rezbárskom, utvorí sa tiež oddelenie kolárske.

Žiada sa vybudovanie telefónneho spoja s Novým Mesto n/V.

21.5.1920

Pre stavbu meštianskej školy obec dáva stavebný pozemok na mieste jej obecného hostinca, stavebný materiál a na každú učebňu ročne 2 siahly dreva.

4.9.1920

Výbor uznávajúc veľkú potrebu škôl si želá, aby s otvorením prvej triedy bola otvorená aj druhá trieda meštianskej školy. Do postavenia novej budovy sa bude prechodne vyučovať v budove Modrého kríža a na Hrubom dome.

12.11.1920

Hl.slúžnovský úrad v prípise č.j. 8081/920 resp. obilný inšpektorát stanovil pre Starú Turú tento koningent: 1070 q žita, 447 q raži, 2558 q jačmeňa, 73 q ovsa, 7155 q zemiakov. Koningent má byť rozvrhnutý na roľníkov-gazdov.

Uzavretie: Obec Stará Turá, počítajúca asi 6500 duší, má 3719 kj ornej pôdy, z ktorej vyše tretiny je vlastníctvom cudzochotárnikov, takže na majiteľov staroturanských zostáva asi 2480 kj. Keď týchto 2480 kj rozdelíme na 6500 obyvateľov, pripadne na 1 dušu 600 štvorsiah, poťažne na 600 maloroľníkov 4 kj priemerne. Nakoľko staroturanský chotár je vrchovatý, do 5-8 triedy zadelený a málo úrodný, je nemožné, aby 600 siah pôdy 1 dušu uživiť mohlo, keďže táto pôda musí živiť aj dobytok. Zastupiteľstvo obce preto žiada, aby koningent bol zmenený, resp. stiahnutý späť.

13.5.1921

Výbor odhlasoval vyzdvihnutie pôžičky Kčs 500.000,- na stavbu meštianky. Tiež, že pozemok pod obecným hostincem a ku tomu príkúpená parcela č. 548 s domom č. 201, sa prenechá štátu, voči čomu budovu býv. štátnej školy štát postúpi obci za účelom umiestnenia rezbárskej školy.

18.7.1921

Rokovanie s Jaroslavom Bradáčom, sládkom z Uh.Brodu, ktorému by bola na 25 rokov prenajatá budova regálu za účelom vybudovania pivovaru.

4.10.1921

J.N.Wallo referuje, že štát dáva na stavbu meštianky 2 milióny Kčs.

17.3.1922

Odhlasovaná ďalšia pôžička Kčs 500.000,- na meštianku.

29.8.1922

Odpredáva sa 38 parciel obecných pozemkov na splátku dlhu vzniklého zo stavby meštianky. Výkričná cena Kčs 3.000 za mericu.

Poznámka: v rokoch 1921/22 sa prejednáva mnoho prípadov domovskej príslušnosti, z čoho sa mnoho žiadostí zamieta z dôvodu, že žiadatelia už dlhšiu dobu sa zdržujú v Rakúsku.

11.4.1923

Elene a Júlii Kresťánkovej, Zuzane Labátovej, Alžbete Čiefovej a Anne Svejdarovej (Slovenky z Južoslávie) sa dáva zdarma do výhľadu obecná príslušnosť pre získanie štátnej príslušnosti čs., lebo menované sa ako diakonky-ošetrovatelky osvedčili pri opatrovaní nemocných a chudobných v tunajšej útulni Modrého kríža.

Zástupcovia elektrárne Slovakia ponúkajú zaviesť do obce elektrický prúd do 1.10.1923. Obecné zastupiteľstvo ponúka prispieť 200 stĺpmi a 50.000 kusami tehál.

Zavedenie dávky od psov sa jednomyselne zamieta z príčiny, že občania tu nedržia psov z luxusu, ale len na ochranu majetku a "každý občan má toľko platenia, že nové ťarchy nie je mu možné znášať".

11.5.1923

Podáva sa správa, že sa započalo so stavbou tunela na Myjave.

12.10.1923

Obec má na sklade veľké množstvo tehly, a preto sa je výroba na rok 1924 zastavuje. Dĺžoba obce činí ešte Kčs 550.000,- a preto obecné prirážky k priamym daniam robia 939%.

23.5.1924

Potreba šústia pre občanov je ročne 600 fúr.

Konvenčné palivové drevo sa dáva takto:

- na vykurovanie obecného domu 14 siah

-notárovi 6 siah

-hlásnikom na vážnici 3 -"

-ev.školy v obci 13 -"

-kat.školy v obci 13 -"

-ev.školy - Paprad' 13 -"

-ev.školy - Dúbrava 13 -"

-kat.školy u Búzikov 6,5 -"

Zastupiteľstvo uvážiac valiacu sa pohromu z chystaného živnostenského zákona na veľkú časť obyvateľstva žiada, aby podjavorinskí podomoví obchodníci mohli svoju živnosť i naďalej neobmedzene na území celej republiky prevádzať tak vo svojich stánkoch na týždenných trhoch ako aj výročitých jarmokoch.

11.7.1924

Komisia má spísať "Zoznam chudobných obce".

Liečebné a dopravné trovy platí obec za svojich chudobných príslušníkov.

Poukazuje sa chudobinská podpora:

- Katarína Hvoz dreva
- Vilme U.siaha dreva s dovozom
- Jánovi Z.do Rakúska Kčs 18 mesačne
- František H.mesačne Kčs20
- Márii Č.mesačne -"-25
- Jánovi S. na detimesačne -"-30
- sirote po Pavlovi N.mesačne -"-50

Cena dreva pre domácich obyvateľov napriek prírpisu Okresného náčelníka č. 4465/24 zostane nezmenená a cenu šústia povýšiť nemožno, lebo toto poväčšine len chudobný ľud potrebuje.

24.4.1925

Zriaďuje sa obecná knižnica, do základu darovali občania vyše 100 kníh.

4.11.1925

Zväčšuje sa sirotinec Kristíny Royovej.

28.4.1926

Za Máriu K., príslušnú do Starej Turej, obec poukazuje do Hättingu v Rakúsku pohrebné trovy 60 šilingov.

Rezbárska škola má byť zrušená, obec podnikne všetko na jej záchranu.

21.9.1926

J.N.Wallo referuje, že elektrické osvetlenie už je do obce zavedené.

1.7.1927

Klub turistov v Uh.Brode buduje cestu na Javorine k útulni Holubyho "ako pokračovanie cesty od zabitého žida v katastri lesov kniežaťa Jána Lichtensteina" do katastra lesa Starej Turej u hraničného kameňa 36/116.

17.2.1928

Predáva sa obecná pivnica v Čvirigéch uličke.

Verejné práce na udrzovanie obecných ciest:

- majiteľ 2 zápraže je povinný vozit' 1 deň kameň 2 m³
- majiteľ 1 zápraže je povinný vozit' 1/2 dňa kameň 1 m³
- majitelia domov podľa veľkosti odpracujú ručne 6, 4, 3 dni.

Členmi obecného zastupiteľstva sú: Tomáš Roháček - starosta, Miloslav Bibza, Jozef Hlubocký, Michal Klimáček, Gustáv Hlubocký, Juraj Srnánek, Juraj Mačica, Michal Roháček, Michal Krúpa, Ján Hlubocký, Michal Žemla, Štefan Úradníček, Juraj Košťiaľ, Ján Slávik, Ján Hučko, Martin Lány, Štefan Sabo, Benedik Pollák, Peter Jurkovič, Vojtech Meštianek, Juraj Zámečník, Anton Valo, Ján Borsuk, Ferdinand Pyšný, Ján Klimáček, Andrej Myjavčín, Martin Vráblik, Ján Príbiš, Juraj Klimáček, Ján Janso, Pavel Košťiaľ, Ján Michalec-Rác, Tomáš Klimáček, František Marko.

Členovia finančnej komisie: Andrej Vrábel, Ján Kubík, Andrej Košťiaľ, Ladislav Novomestský, Peter Sedlák, Ján Slezáček, Ján Hvoždžara ml., Ján Pavlovič, Ján Roháček, Michal Krúpa a Michal Klimáček.

Úprava cien lesných produktov:

Buk - 1 siaha palivové drevo pre príslušníka obce Kčs 80,-

pre cudzích"-140,-

krokva1 m³"- 16,-

bukové drevo pre remeselníkov "- 40,-

Dub - hrúbka do 30 cm Ø1 m³"- 80,-

"- do 50 cm Ø"--" 100,-

"- nad 50 cm Ø"--" 120,-

drevo na studne"--" 50 , -

cajchy"--" 15,-

Bučky - voz s konským záprahom"- 10,-

voz s kravským záprahom"- 8,-

19.9.1928

Hlási sa zapojenie obce na elektrickú sieť Západoslovenských elektrární, úč.spol. Bratislava, prípojka 22.000 voltov. Účasť pri odhalení pamätníka na Bradle.

27.12.1928

Členovia zastupiteľstva za Republikánsku stranu maloroľníckeho ľudu podali rezignáciu.

7.7.1933

Na parcele č. 1031/2 sa pridružuje miesto na postavenie pomníka pre padlých za I.svetovej vojny. (Bol odhalený 4.mája 1934).

9. 9. 1933

Úprava potoka z Topoleckej cez obec si vyžiada náklad Kčs 503.000,- na čo obec prispeje 10%.

Obec platí poplatky za 15 detí z Turej umiestnených v Štátnom detskom domove v Rim. Sobote a v Košiciach.

4.11.1933

Obec má dlh Kčs 1.058.000,-.

Bezprístrešní sú umiestnení v regáli.

27.11.1933

Obec zakupuje 1 vagón zemiakov pre nezamestnaných .

23.12.1933

Obec dáva chudinskú podporu 31 osobám ročne Kčs 14.000
na mimoriadne podpory -"- 15.000
platí lieky chudobným -"- 8.000
na starobných podporách -"- 9.000
za deti v štátnom detskom domove -"-18.000
rôzne podobné -"- 6.000
Obec kupuje školské knihy chudobným žiakom.

9.2.1934

Obec povoľuje chudobným, aby pásli svoj dobytok v Murínech Járku na rozlohe kj 10 a 1477 štvor.siah. Žiada mimoriadny výrub v lesoch, aby 300 rodín zaoberajúcich sa výrobou dreveného riadu kuchynského malo surovinu.
Obec poukazuje zo svojej pokladnice pohrebné trovy za Karolínu Pickovú miestnej židovskej náboženskej obci.

4.6.1934

Obec dáva hasičskému zboru všetku výstroj i obleky. Taktiež udržiava všetky školské budovy, dáva školské pomôcky, vykurovanie budov, platí školníkov.

5.11.1934

Vytnú sa všetky malinové stromy pozdĺž starého potoka na hlavnej ulici, lebo ten bude regulovaný.

5.1.1935

Na zasadnutí zastupiteľského zboru obce Dr. Úradníček ako právny zástupca fy Bratia Micherovia Bratislava a Ing. Molnár ako vedúci výroby dojednali otázky týkajúce sa vybudovania továrne na Starej Turej.
Gálus Mešťanek, dlhoročný pracovník na mestskom dome, sa vzdáva služby pokladníka obce.

2.4.1935

Obecní sluhovia (hajtmani) žiadajú náhradu za zákaz šablovania o fašiangoch.

30.9.1935

Výnos dávok a poplatkov v roku 1934:
- za priznanie domovského práva Kčs 2.000,-
- dávka z mäsa -"- 1.010,-
- dávka z nápojov -"- 1.140,-
- dávka z prírastkov hodnoty -"-20.535,-
- zo zábav -"- 975,-
- od psov -"- 3.989,-
- dávka hasičská -"- 3.962,-
- dávka z hier -"- 1.380,-

30.11.1935

- poplatky zverupolicajné Kčs5.413 (prehliadky dobytky a mäsa)
- poplatky bitúnkové-"-3.188,-
- za úradné úkony-"- 145,-
- poplatky tržné-"-5.405,-

Obec nateraz nemôže pristúpiť k stavbe škôl v Súši, na Papradi a Topoleckej, ani pri štátnej subvencii, lebo finančné pomery jej to teraz nedovoľujú.

9.5.1936

Z príležitosti regulácie starého potoka boli postavené dva nové mosty, a to jeden pred meštiankou, druhý na dolnom konci obce spojujúci cestu na Mýtnu ulicu. Taktiež boli vybudované dve nové lávky cez potok, medzi tromi mostami v obci.

30.6.1936

V obci žije vyše 300 poručenčov a opatrovancov a preto bol počet dozorčích dôverníkov zvýšený na troch.

19.8.1936

Obec zakúpila motorovú striekačku pre hasičský zbor.

Stav lesného majetku Starej Turej v roku 1911 podľa lesníka obce Fr. Lackoviča
Horský majetok leží v čiare 48 - 49 severnej šírky a medzi stupňami 35-36 východnej dĺžky, vo výške 375 - 959 m nad hladinou mora.

Tento majetok leží na priestore 3.242,23 kat.j.

V tom je: - zalesnená plocha 3.143,92 -"

- čistiny 57,01 -"

- k lesu prislúchajúce priestory 5,01 -"

- neužitočné 36,29 -"

Ani urbárske ani žiadne iné ťarchy tento majetok nezaťažujú.

Podľa katastrálnych výnosov vyrúbená pozemková daň ročne: 2.522,01 korún

- prirážka všeob.dôchodkovej dane 752,20 -"

- krajinské a stoličné cesty 529,62 -"

3.808,83 korún

Vzdialenosť od obce v severnom smere je 2 - 8 km.

Hory sú rozdelené na tri diely:

1) hlavné horské teleso v celosti vo výmere 2.923,95 kat.j.

2) Poloma od lubinského 204,20 -"

3) Prostredná Dúbrava 72,73 -"

Od severnej strany horského majetku sa tiahne dolina, v ktorej leží aj obec Stará Turá. Cez ňu tečie potok, zvaný Turanka, ktorý sa pri Hrachovišti vlieva do potoka zvaného Jablonka. Vodné pramene nevysychajú.

Dreviny:

Vo vyšších polohách je buk, v nižších dub a smrek v hlavnom telese. V Dúbrave, v Polome a v

Dúbrave nad Klimáčkovými je hlavne dub, niečo buku a bóru.

Zverina: zajace, srny, líšky, diviaci.

Etát rúbania je: 80 - 100 krokov.

Počet obyvateľov v roku 1911 je 6193 duší. Občianstvo sa zapodieva roľníctvom, remeslom a podomovým obchodníctvom. Poslední predávajú svoje rôzne drevené výrobky po celej monarchii Rakúsko-Uhorskej.

Zriadené sú 4 rúbaniská, a to:

a) pre obyvateľov bývajúcich v západnej časti chotára: Lipovec, Grúnik, nad Mikulčí, Slobodná od myjavského, Malá Javorina, priestory spolu 558,24 kat.j.

b) pre obyvateľov obce a dolín: Michalovec, Bančiška, Háj, Nárcie, Ježová, Pavlíková, prostredný Grúň, Pod Šanci, Kotrusovec, Príkra, Klinová a Lomy, priestory spolu 1.690,66 kat.j.

c) pre obyvateľov vo východnom chotári: Stará Seč, Slobodná pod Javorinou, Pod hranicou, Machúnka, Súš, priestory spolu 56,07 kat.j.

d) dubový porast na Dúbrave, Dúbrava od lubinského, Poloma a Dúbrava nad Klimáčkovými, priestory spolu 382,96 kat.j.

Regulament poľný

Dňa 28.februára 1873 spoluzhromaždený obecný výbor a magistrát mestečka Stará Turá s cieľom zriadenia poľných poriadkov na rok 1873 v chotári obce zachovať sa majúci ustanovil:

Chotár sa delí na týchto 10 hajných okresov:

1. Zahŕňa pole od hradskej chotára lubinského po potok na lúkach a po vaďovský chotár hore jarkami, pre dvoch hájnikov;
2. Palčekové, Chrásnatá, Pukovské až po potok v Súši od hory, pre dvoch hájnikov;
3. Hnilíky, od sušského potoka, Podlazami po potok pod Dúbravou, jeden hájnik;
4. Od potoka Topoleckej, pilné mlyny, Rubanina, Trebešín, pod Vršky, Kujanovec, Kalúsov a Koščálov pod hradskú, jeden hájnik;
5. Od potoka za Dolným mlynom pod brehy nad Dubník, Nad humny, dolina Jarek, Drahy po hradskú a po Pavlíčkoch jarek, spolu aj s Kostelníkom, pre dvoch hájnikov;
6. Od Pavlíčkoch jarku, Pátrovské po hradskú, Krúpech a Čepský jarek, Drgonova dolina, Černochovej vrch, Durcých dolina po Otiepku a po hradskú, pre troch hájnikov;
7. Papraď, Jastrabince, Podlipovcom, u Nemcov a Ščepa po Koščálov po cestu, čo ide do hôr od Koščálov, pre dvoch hájnikov;
8. Jazviny, Hlavina, od Kalúsov po hory a po potok hore Topoleckou, pre dvoch hájnikov;
9. Od Topoleckého potoka, t.j. nad Topoleckou, Gašová a po cestu do Dúbravskej hory, pre jedného hájnika;
10. Od vrchnej cesty Dúbravskej na Dúbravu, lúky po hory, po lubinský chotár, t.j. Bretovka, Hrachoviská, Horný a Dolný Súš, pre dvoch hájnikov.

Dôležitejšie ustanovenia poľného poriadku

Nikto, nech je to ktokoľvek, ak nemá svojho majetku v staroturanskom chotári, alebo ten v prenájme nedrží, nesmie po poli a cudzích majetkoch, po škarpách a skladoch pri roliach pásť dobytok. Škodca musí na cudzom majetku spôsobenú škodu nahradiť, okrem toho však aj pokutu zaplatiť. Keby poľný inšpektor alebo hájnik z osobných zreteľov škodcu a škodu neoznámil, bude on povinný škodu sám uhradiť. Škoda, ktorá bola spôsobená v nočný čas, môže byť vymáhaná až do výšky desaťnásobku. Do zobraja úrody z ról neslobodno na nich

husy, ovce a inú lichvu pásť. Na zelniciach v čase od jedenástej hodiny predpoludním do jednej hodiny popoludní ani hospodár sám, ani jeho domáci alebo sluhovia nesmú kapustné a iné lístie ani zeleninu zbierať. Hájnici sú povinní tak obecné ako aj súkromníkom patriace stromy ovocné i plané, mosty, ohrady, lávky, svedomite obhajovať. Samopašné poškodenie a ničenie stromov sa bude trestať zvýšenou sadzbou. Hájnici musia zabrániť robeniu zbytočných chodníkov po poliach, musia tiež dozeráť na to, aby mládež pri jarných hrách nerobila škodu na poli.

Regulament horský

Protokol dňa 28.februára 1873, napísaný na schôdzi obecného výboru a magistrátu mestečka Starej Turej.

Výbor a predstavení obce mestečka Starej Turej na riadenie a manipuláciu hôr obecných staroturanských, nasledovné pravidlá pre rok 1873 do života uviesť a prísne zachovávať nariadil:

Regulament horský na rok 1873

1. Siahly palivového dreva sa budú rúbať len na určených miestach a po ich ohodnotení a ciachovaní budú občanom predávané podľa potreby a určitého poriadku. Zostavšie pni môžu byť vyklčované až po troch rokoch.
2. Veľkosť siahly palivového dreva: dĺžka siahovice 4 šuchy, výška pol siahly 4 šuchy, dĺžka po siahly 6 šuchov. Siahovica nesmie byť vyše 6 cólov hrubá.
3. Dva dni v týždni, t.j. utorok a piatok je dovolené tenké suché drevo, raždie a kláty z hory brať. Pripravovať si toto drevo na odvoz je dovolené aj v iné dni, odvoz však iba v utorok a piatok. Prestúpenie tohto zákazu sa trestá 1 zlatkou. Kto pritom v lese spôsobil škodu, povinný bude túto nahradiť, až do výšky desaťnásobku škody.
4. Stromy oblamovať, obrubovať, pílou podrezávať je zakázané.
5. Občanom sa dovoľuje, aby každý štvrtok suché drevo do mestečka na predaj piviezli, z chotára ale drevo vyvážať je zakázané.
6. Všetci cudzí, ktorí do zväzku a príslušnosti obce Stará Turá prijatí nie sú a práva ako mešťania na dobrodenie z obecných majetkov vyplývajúce nemajú, sú vytvorení z požívania hôr obce a preto ani suché drevo, raždie a pničky pod pokutou 5 zlatých brať nesmú a palivové siahly z obecných hôr nedostanú.
7. Pre remeselníkov, ako sú kolári a mlynári, sa k ich remeslu potrebné drevo bude takto taxovať: brvno do hrúbky 18 cólov 3 zl., do 14 cólov 1,5 zl.
8. Pekári, kováči a ostatní remeselníci dostanú po troch siahach dreva za zníženú cenu, akú platia aj ostatní občania. Nad toto množstvo musia platiť od siahly 4,5 zl.
9. Šúštie hrabať sa môže iba na miestach, ktoré magistrát vyznačí.
10. Vo všetkých dúbravách, v polomoch a sečoch sa lichva nesmie pásť.
11. Vyhorelci a tí, ktorí stavajú nové domy alebo strechy škridlicou pokrývajú, dostanú strešné drevo zdarma. Chudobní vyhorelci mimo toho dostanú škridlu z obecnej tehelne úverovanú a na splátku do 6 rokov.
12. Ceny dreva pre občanov: - siaha kálaného dreva 2 zl. 80 gr.
- siaha dreva pre obchodníkov 4 zl. 50 gr.
- brvno 14-18 cólové 1 zl.
- krov na stodolu do 10 cólov 50 gr. tenší 25 gr.
- rázvora 6 cólová 10 gr.
- lesnisko 2 gr.
13. Šústia smie si každý občan denne z hory vyvieť iba za 1 voz.
14. Polesný sa musí postarať o to, aby určené mu plešiny boli v každom roku do 15. apríla povysádzané.

Stará Turá sa dostala do rozporu s árendátormi jej regálneho práva Bernátom Bustinom a Martinom Molcom, a preto na zasadnutí pléna obecného výboru dňa 12.novembra 1873 bola nahodená otázka, či regálne právo má obec dať do nájmu, poľažne či to sama manipulovať.

Na zasadnutí bolo uvedené, že obec právo šenkovania vína prevádza prostredníctvom hostinských, ktorí sú jej občanmi, mravne zachovalí a ktorí z každého vyšenkovaného okova vína odvádzajú obci taxu 1 zl.50 gr., čo do roka vynáša 1800 zl. Toto právo si má obec i naďalej podržať a takto rpevádzať.

Pokiaľ ide o výčap piva a pálenky, referent veci M.Molec ml. pripomína, že stroj na varenie piva je schátralý a jeho oprava by si vyžiadala náklad 1200 zlatých. Pivovar už nie je schopný konkurovať iným, lepšie zariadeným pivovarom. Ani doterajšia prevádzka pivovaru nebola pre obec prospešná, lebo pri varení ročných 700 okovov piva musí obec dodávať potrebné drevo so zľavou, ktorá suma vykazuje 240 zl. nehovoriac o nákladoch údržby budovy a jej zariadenia. Navrhuje preto, aby sa varenie piva zastavilo, zariadenie pivovaru odpredalo a výčap piva nech je daný krčmárom na ten spôsob ako víno predávajú, avšak pri taxe 1 zl. od okova piva. Katolícka cirkev je spoluoprávnencom pri varení piva a z toho dostávala ročne 233 zl. 30 gr., čo by jej odteraz bolo vyplácané z obecnej pokladnice.

Árendátori regálnych práv zneužívali svoje právo a obohacovali sa na úkor obce, ale forsírovaním pitia alkoholu aj na škodu občanov. Árendátor Bustin v poslednom roku doviezol 600 okovov 30 grádového špiritusu, z čoho narobil 1200 okovov pálenky. Keďže holba pálenky sa predáva po 20 grajciaroch, prepilo sa tu za rok 19.200 zl., z čoho dostane obec árendu iba 2.200 zl. a po odpočítaní všetkých nákladov nájomcu, zostane mu 4.580 zl. zisku. Navrhuje preto, aby regálne právo liehovín prevzala obec do vlastnej manipulácie, špiritusu sama nakupovala, na sklade držala a pálenku medzi miestnych šenkárov distribuovala. Konceisie hostinské aj v budúcnu nech vydáva obec iba svojim občanom, pričom sama reguluje aj ich počet.

Návrh M. Molca ml. bol jednomyselne prijatý a od tých čias obec sama spravovala spomenuté regálne práva až do ich zániku.

Protokol z 10.januára 1885

Voľba obecného výboru v zmysle zák.čl.XVIII/1871.

Pán okresný slúžny, ako predseda voľby, ráno o 9. hodinách voľbu otvoriac predovšetkým vyhlásil menoslov tých obecných výborníkov, ktorí na základe najviac platenej dane sú ustálení, a síce:

1. Bustin Bernát	11. Molec Peter
2. Grünbaum Samuel	12. Valovič Martin
3.Vagač Štefan	13. Košťál Ján po Jurajovi
4. Vallo Juraj	14. Vagač Šandor
5. Roháček Martin	15. Galbavý-Kornoš Michal
6. Valovič Jozef	16. Molec Nandor
7. Slezáček Ján	17. Vrábel Michal st.
8. Ježo Juraj	18. Vallo Ján
9. Galbavý Ondrej	19. Scharf Adolf
10. Vagač Michal	20. Klimáček Ambróz

Náhradníci:

- Mikláš Ján
- Slezák Martin
- Molec Anton
- Grünbaum Jozef

Ďalších 10 členov obecného výboru volilo občianstvo, pričom bola obec zadelená do 3 volebných okresov, a to:

- domy od č. 1po 399s 234 voličmi
- domy od č. 400po 807s 216 voličmi
- domy od č. 808po 1131s 164 voličmi.

V každo, okrese viedol voľby jeden predseda a 4 dôverníci.

- Michal Košťál, učiteľ- Michal Vrábel st.
- Ján Košťál, po Jurajovi- Martin Molec
- Michal Hlubocký
- Ondrej Pavlíčka

Horemenovaní potom zložili prísahu.

Preliminár obce Starej Turej na rok 1878

Príjmy:

Zostatok z roku 1877 11.043 zl. 70 gr.
Árenda od obecných ról a lúk 2.022 zl.
Árenda z obecného hostinca 280 zl.
Árenda z obecných jatiek 320 zl.
Árenda od dolného šenku 40 zl.
Árenda od skliepku pri jatkách 87 zl.
Potravná daň z mäsa 460 zl.
Taxa obecného bitúnka 42 zl.
Árenda z jarmočných a trhových dôchodkov 183 zl.
Dôchodky z obecnej tehelne 2.200 zl.
Dôchodky z obecných hôr 4.600 zl.
Úroky zo št. pôžičky 11.130 zl. 485 zl.
Úroky z požiadaviek za stav.materiál 1.280 zl. 76 gr.
Dôchodky z regálu10.500 zl.
Potravná daň z vína 500 zl.
Taxa od poľovky 25 zl.
Rôzne nepredvídané 100 zl.
34.168 zl. 91 gr.

Výdavky:

Gruntová, domová, dôchodková a všeobecná
prirážka 3.114zl. 75 gr.
ekvivalent od obecného majetku 133 zl. 16 gr.
árenda od potravnej dane z mäsa a vína 990 zl.
árenda býv. gruntovému panstvu od regálu 584 zl.
relútum z regálu rk.kostolu 233 zl. 30 gr.
plat richtára 250
100 za manip.regála
6 relútum na svetlo 356 zl.
plat notára podľa kontraktu630
za manipuláciu regála100
relútum za 30 q sena 30

relútum za 14 tet sviec 7 767 zl.
plat obecného tútora sirôt 200 zl.
plat kasíra 200 a 100 za regál 300 zl.
-"- inšpektora hôr 200 zl.
-"- obecného lekára 250 zl.
-"- obecného pisára 120 zl.
-"- dvoch obecných pomocníkov 260 zl.
-"- štyroch hajtmanov po 80 zl. 320 zl.
-"- ôsmich horských hájnikov po 40 zl. 320 zl.
-"- dvoch hlásnikov po 60 zl. 120 zl.
-"- kominára 140 zl.
-"- poľného inšpektora 80 zl.
-"- ôsmich deputátikov po 10 zl. 80 zl.
-"- obecnej pôrodnej baby 60 zl.
za naťahovanie vežových hodín 36 zl.
zažíhačom obecných uličných lámip 40 zl.
plat dvoch manipulantov pri regáloch 600 zl.
-"- sluhu pri manipulácii regálov 120 zl.
-"- nočnej stráže pri obecnej kase za 6 mes. 30 zl.
výdavky na obecnú kanceláriu:
tlač, papier, svetlo 250 zl.
výdavky na tehelňu:
plat tehlára, robotníkov, drevo a iné 2.200 zl.
rubačom od rúbania obecných siah paliva 1.200 zl.
-"- od rúbania dreva na drobno 40 zl.
odvážky konvencionálneha dreva 200 zl.
na predpraže pre predstavených obce cestujúcich
v záležitostiach úradných a príspevky na
foršpontuálsku štáciu novomestskú 490 zl.
reparácia mestských budov, mostov a stavieb 200 zl.
regrutačné útraty 100 zl.
diurnia predstavených a sluhov obce 470 zl.
podpora sirôt, chudobných žiakov, žobrákov 650 zl.
reparáciu riadu v obecnom magazíne 100 zl.
ohrádzanie stromkových škôl 100 zl.
na doopravenie mestského domu (vyhorel v 1869) 2.000 zl.
dva nové vozy so sudmi na vodu k požiarom a
50 kožených vedier 300 zl.
príspevok rk. škole 1.500 zl.
-"- ev. škole 1.500 zl.
-"- izraelskej škole 75 zl.
zbudovanie hod. na rk. a ev. vežu po 800 zl. 1.600 zl.
na nepredvídané potreby 600 zl.
pre štyroch vyslancov k ministerstvu vo veci
regálií 160 zl.
23.203 zl. 21 gr.

Príjem: 34.168 zl. 91 gr.

Slovenské pohľady, ročník XXVI, strana 189

Varechárska

1. Vareškári, remeselníci,
rádi sedia pri sklenici,
rádi oni delajú,
a z toho ništ nemajú.

2. Jaká je to ťažká práca,
ked na sebe drevo vláčá,
vezme si hodný kúsek,
krúti mu na bok chrbet.

3. Ťažko domu drevo vláčí,
až mu dolu chrbtom tečé,
chudák čo si pomóže,
shodí na zem, poreže.

4. Ked poreže, potom kálá,
potom pekne poukladá,
potom pekne okreše
a pekne čisto sreže.

5. Jako patrí, tak sporádá,
pekne si ich poohládzá,
zaokrúhlím vystrúhá,
oškrábe, vysušiť dá.

6. Nabere ich hodný batoh,
ide s nimi pyšno na trh,
aby penáze střížil
a gorálky si kúpil.

7. Keď ich predá hodnú nošu,
móžete verit, na moj dušu,
že penáze pekné má,
aj muzikantom z nich dá.

8. Pecná piesen sa spevala,
varechárom bud' pochvala,
tak to treba každému,
chudému, bohatému.

Kabaretná

Celý svet sa blázný,
šecko to len básný,
už len já sám čučím,
nykoho nemučím
mojimi veršami.
peknými rímami.

Bóm už aj já písať,
póm aj já za nymi,
šak naklofným aj já
trochu omachliny.

Nejde to tak lachko
vedz nynech já nato,
Aay som též gnávil
to básnické blato.

Ale chytám klajbas,
nech sa stane čo sce,
bude z toho nječo,
uvidzíte ešče.

Preto veľký Parom
oroduj ty za mna
a ked mi to nepó
nezabudny na mna,

šaks ty duch básnykov
pomáhaj mi trošku,

Maly tam papiernu,
majú aj cehélnu
a budú tam stavat
z jara aj mašinu,

čo chvíla sviecit má
už aj elektrika,
nebudú potrebuvat
sviecenie od sunka.

Ked Vám vymenujem
z občanov len hřstku
viem, cítyt budete
radost pri srdječku.

Hned jako vkročíte
do tohoto mesta,
tam dze je akurát
zabláčená cesta,

naprávo Cibulky
jak sa hracká zvrťla,
tam nájdete lachko
majštrovského Břtla,

robí pekné truhle,
krásné okennyce,
je to múdry člověk,
šikovný velyce.

v hlave nemám tolko,
kolko ty máš v brušku,

poščaj mi rozumu,
nameraj za fóru,
lebo scem ospjevat
slávnú Starú Turú.

Teda dajte pozor,
milý poslucháči,
vy, čo ste tu v gacách
alebo v rubáči:

Tam za Palčekovým,
ale pred Drahami
tam žijú a tam mrú
tý slávný Turany.

Princ, Cíсар a Polgróf,
Šlapák, Janko rebrík,
Trinásty apoštol,
Čechmanko a Šelmík.

Mojšo, Mydlár, Šmilo,
Staváč, Nero, Cikoš,
Juriga, Mišátus,
Gašák - slepačí koš.

Brnkačka, Kornoška,
Švajlena Nánuša,
Kičinka, Kalúska,
Horákéch Mariša.

Stará Kravárička,
Brinčikáréch tetka,
pani Čongorátka
a Cukríkéch Betka.

Prepálených, Chmuléch,
Citronádéch, Majbéch,
Piščeláréch, Bohéch,
Trombitášéch, Knajpéch.

Viem, že ste zvedavý,
počut aj o druhých,
šak ích pomenujem.
spomenjem aj iných:

Bývá tam pán Šunec
a bohatý Trajdoš,
Šlahor, Frolo, Dudáš,
Rajmund, Bíréch, Gajdoš.

Kudlán, Košut, Kornoš,
Jano Gajdéch točkár,
Galo, Ročild, Ondráš,
Šamorín a Frčkár.

Miškéch Jano bankár,
Klbásnych, Chuchmavých,
Kubilón a Klampár,
Salatýn, Brzgavých.

Kocúr, Škvarenynéch,
Pohrabáčech Samko,
v Čvirigéch ulyčke
Klobučikéch Janko.

Ó, bože, zmiluj sa,
zármutek nám ucíš,
umrel nám už Kičín,
zanechal nás Bančiš.

Máme stratu veľkú,
stracil sa nám Hlinár,
neból on tak veľký
jako sa zdál, svinár.

Sú to slávny ľudé,
na ných pamatajte,
ked vám treba príklad,
od ných si ho berte.

Ďakovný list D. Licharda obci Starej Turej z roku 1869

Slávna mestská Obec!

S hlbokým citom vďačnosti berem do ruky pero, abych vykonal práve tak milú jako dôležitú rodácku povinnosť, rozumiem vďaky moje za vyznačenie, ktoré slávna obec staroturanská pripravila mi udelením čestného mešťanstva.

Božia moc obrátila Saula, aby z najzlobivejšieho odporníka učenia Kristovho, že sme všetci dietky jedného Otca nebeského, stal sa jako Pavel jeho neohrozeným hlásateľom; i verím v túto moc Božiu, že ona i zaznanému národu slovenskému k uznanosti dopomôže, vzbudzujúc šľachetné duše v mešťanstve našom, aby vydali svedectvo pravde a príkladom horlivej lásky k národu i mnohé iné, ešte ľadom nepravdy a bludných predsudkov skrehnuté srdcia odmrazily a obmäkčily k podobnej národno občianskej cnosti.

Toto sú myšlienky, ktoré zaujímajú ducha mojho dnes, keď Vám, mnohovážení páni Spolumešťania srdečné vďaky moje za Vašu rodácku láskavosť vysloviť chcem. Vy ste už mnohonásobne dosvedčili pred svetom, že jako verní synovia vlasti uhorskej preca nemôžete a nechcete zapreť, čo Vám Boh pristvoril, slovenskú krv Vašu; že pre farizejské pochlebovanie Vám, nechcete šlapať nohama najsvätejšie práva svojho národa, že ste mužovia nie puhých rečí, ale skutkov požehnaných, keď cestou národnej vzdelanosti vydobiť si chcete to čestné miesto, ktoré v dobre sporiadaných krajinách každému vzdelanému spoluobčanovi právom prináleží.

Vďaka, srdečná vďaka Vám za to, mnohovážení páni spoluobčania, že šľachetným príkladom Vaším ukazujete cestu, ktorou ctený mešťanský stav náš kráčať má, aby dôležitejšej úlohe svojej, byť vodcom nižších vrstiev ľudu, zodpovedať mohol.

Dobrotivý Hospodin nech len požehnáva Vám, i domom a rodinám, i obchodom Vaším bohate a nech dopomôže k tomu, aby slávna obec mesta Starej Turej, s celým jej obyvateľstvom časy blaženej, pravej slobody občianskej a všestranného blahobytu dožiť a trvanlive požívať mohla! Dajžto Pán Boh!

V Skalici na deň obrátenia sv. Pavla 1869.

Slávnej mestskej obce

vďačný spolumešťan

D.Lichard, vysl.professor

redaktor a vyd. Obzoru

Staroturanská voda léčivá - Slovenské noviny 1859 č.5

Nepodvratnými duvody a mnohými príklady muže býti dokázáno, že voda staroturanská léčí zimnice, vodnatelku, zatvrzení játer a slabosti žaludkové na větším stupni a vubec vnitřnosti narušené, ona čistí krev, prsum dáva zvonivý hlas a činí člověka jadrného a veselého.

Staroturanská voda léčivá prozkoumána - Slov.noviny 1859 č.8

Stručný výtah úřední zprávy, kterou stoliční lékař hor.nitranský dokt.Joz.Kříž, po dukladných zkouškách vody dne 24.okt.1857 kamenotiskem vydal.

Nový tento proud léčivé vody leží blízko Staré Tury, v utěšené doline, u paty povestného vrchu Javoriny, který 525 sáhu nad hladinou more vystupuje. Puvodný majitel pozemku chtěl silný proud navážejíc kamení zadusiti, aby užitek louky své pod nohami početných, vodu odnášejících lidí zachránil, až naposledy zakročením c.k.stoličního správce p. Aloise Vacky obec mestýše pozemek zakoupila, potom pak i vzácny proud přístreším a zrubem opatriti dala. V měsíci sept.1858 roku bylo přítomn.c.k.sluzního p. Jána Železného a více údů vyvolené obce staroturanské k lučbárskému prozkoumání vody přikročeno, které jmenovaný stoliční lékař s pánem M. Kellorem apothekářem z Nového Mesta n/V vykonal.

Loup vody ve zrubu svem 4 stopy nad površí souseďní pudy vystupující jest dva sáhy hluboký s proudem tak silným, že za 24 hodin vyše 400 veder čili okovú vody vydati muže.

Prirozená teplota proudu byla plus 9°Reaum. Pri povetrí ve stínu 16°Reaum.

Po náležitém prozkoumání techto... se ukázalo, že voda staroturanská devet rozličných látek v sobe zavírá, totiž: plny uhlíkový, sirko kyslé natron /sul kuchynskou/, uhlíkokyslé natron /sodu/, sirko kyslé vápno /sádra čili gyps/, solokyslé vápno, uhlíkokyslé vápno /křídu/, sirkokyslou magnesií a naposledy železo. Jodu a bromu nebylo v té vode nalezeno. Voda tedy staroturanská prislouchá do radu silných železových medokyšu... Z toho videt, že voda staroturanská duležitou má budoucnost a že bezpochyby bohaté prameny penežitých duchodu pro obec mestýše Staré Tury otevře. Ku pocte c.k. stoličního správce hor.nitranského prijal nový proud jméno "Studnice Aloisia".

Pozn: prameň už vyschol.